

Poláci na Těšínsku

Studijní materiál

Roman Kaszper
Bohdan Małysz
Editoři

Poláci na Těšínsku

Studijní materiál

Český Těšín 2009

Editoři:

Roman Kaszper
Bohdan Małysz

Recenzenti:

Karol Daniel Kadłubiec
Jaromír Pavlíček

Poláci na Těšínsku

První vydání

Vydal Kongres Poláků v České republice,
Komenského 4, 737 01 Český Těšín
www.polonica.cz

Autoři textů:

Józef Szymeczek
Krzysztof Nowak
Bohdan Małysz
Grzegorz Gašior
Ivo Baran
Mečislav Borák
Jiří Friedl
Roman Kaszper
Marek Olszewski

Odpovědný redaktor: Józef Szymeczek

Překlady a korektury: Eliška Kaszper, Roman Kaszper, Bohdan Małysz,
Marian Steffek

Grafická úprava, sazba: Marian Siedlaczek

Tisk: Finidr s.r.o., Český Těšín

Dokumentační materiál poskytli:

Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice
Archív Hlavního výboru PZKO
Książnica Cieszyńska
Obecní úřad Hrádek
Mečislav Borák
Bogdan Kokotek
Krzysztof Neścior
Władysław Owczarzy
Tadeusz Siwek
Stanisław Zahradnik

Výběr dokumentačního materiálu: Marian Steffek

Kniha vznikla s přispěním
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

© Kongres Poláků v České republice 2009

ISBN 978-80-87381-00-7

Obsah

	Úvod.....	6
JÓZEF SZYMECZEK / KRZYSZTOF NOWAK	Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918.....	9
BOHDAN MAŁYSZ	Jsou Poláci přistěhovalci? O haličských imigrantech a slezských starousedlících.....	14
BOHDAN MAŁYSZ	Úřední jazyky a jazyk lidu. O těšínské polštině v dávných dobách.....	16
GRZEGORZ GAŚIOR	Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918-1920 ...	22
IVO BARAN	Polská menšina v Československé republice	30
IVO BARAN	Polská menšina v československo-polských vztazích mezi světovými válkami.....	36
MEČISLAV BORÁK	Německá okupace Těšínského Slezska	42
JIŘÍ FRIEDL	Polská menšina v letech 1945 - 1956	60
KRZYSZTOF NOWAK	Polská menšina v letech 1956 - 1989	68
JÓZEF SZYMECZEK / ROMAN KASZPER	Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989	82
JÓZEF SZYMECZEK	Prosazování práv polské menšiny v České republice na příkladu dvojjazyčnosti a dvojjazyčných názvů	90
MAREK OLSZEWSKI	Euroregion Těšínské Slezsko jako příklad polsko-české přeshraniční spolupráce	94
BOHDAN MAŁYSZ	Kontroverze současnosti v dějinné souvislosti.....	102
BOHDAN MAŁYSZ	Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky.....	113
	Slovníček pojmů	121
	Autorský kolektiv	125

Úvod

Budiž nám dovoleno hned na začátku poněkud neskromně předeslat, že předkládaná publikace je do jisté míry průkopnickým činem – možná spíše pokusem o něj. Studijních materiálů o Polácích na Těšínsku, určených především pro pedagogy a napsaných společně českými a polskými autory, nemáme k dispozici příliš mnoho. Čtenáři se dostanou do rukou právě v době, kdy uplyne devadesát let od rozdělení Těšínského Slezska, které vlastně vznik polské menšiny v Československu způsobilo. Přestože byla tato menšina častým předmětem zájmu historiků, etnologů či jazykovědců, teprve nyní je českým pedagogům a žákům nabízen jednoduše koncipovaný studijní materiál, podávající o ní ucelený, hutný a populárně laděný přehled.

Toto výrazné zpoždění je mimo jiné důsledkem dlouhodobého přezírání důležitosti regionálních dějin na školách, což platilo bez rozdílu pro školy české i polské. Jak v osnovách, tak v praxi se regionální dějepis skromně krčil vedle dějepavy národní, evropské či světové. Dělo se tak jistě neprávem. O Těšínsku to platí dvojnásob, neboť je to nepochybně region zvláštní, a to jak z historického, tak aktuálního hlediska. Je to dnes jediný region v České republice, jehož tradiční multikulturalita byla alespoň zlomkovitě zachována, a to i přesto, že z něj téměř úplně zmizela německá a židovská populace. Jedna původní, a dosud poměrně početná, menšina – Poláci – zde však přece zůstala, a to o sobě nemůže říci žádné jiné zákoutí naší vlasti. A tak je Těšínsko jediným územím ČR souvisle osídleným historickou národnostní menšinou. V 31 těšínských obcích žije více než 10 procent Poláků. Jsme přesvědčeni, že právě v těchto podmínkách – podmínkách pohraničí a prolínání kultur – je regionální dějepis důležitější než v prostředí národnostně homogenním. Dnešní sjednocená Evropa chce být navíc nejen Evropou suverénních národních států, nýbrž také Evropou regionů či Evropou malých vlastí. Proto bychom si přáli, aby byl tento edukační sešit jednou z vlaštovek, ohlašujících obrození zájmu škol o malé vlasti, mezi něž patřilo vždy i Těšínsko. Zde se budeme podrobněji zabývat jen jednou národní skupinou, která jej po staletí obývala. O Češích, Němcích či Židech se zmíníme jen v kontextu hlavních úseků dějin místních Poláků, o nichž práce pojednává především.

Je nutno vymezit nejen národnostní, ale i teritoriální rozsah našeho zájmu. Hovoříme-li o Polácích na Těšínsku, máme na mysli ty, kteří žili a žijí v jeho dnešní české části. Poláci však souvisle obývají pouze většinu – a nikoliv celek – českého Těšínska (bez jeho nejzápadnějších území). A tak se zde soustředujeme zejména na oblast, pro niž se v polské literatuře a zároveň v povědomí místních Poláků vžil pojem *Zaolzie* (*Zaolží*). Tímto názvem označujeme tu část bývalého Těšínského knížectví, která na základě rozhodnutí Rady velvyslanců z července 1920 připadla Československu a která byla na podzim 1938 připojena k Polsku. Nejedná se tedy o celé území českého Těšínska, nýbrž pouze o území bývalých okresů Fryštát a Český Těšín. Publikace by tak mohla nést i název *Poláci na Zaol-*

zí, což by bylo geograficky jednoznačnější, ale pro českého čtenáře nezvyklé. Z praktických důvodů - vzhledem k mnohoznačnosti pojmu Těšínsko - se ale termínu *Zaolzí* v publikaci nevyhneme. Ostatně jej v posledních letech jako jakýsi *terminus technicus*, nebo spíše součást „odborné hantýrky“, tu a tam přejímá i česká historiografie. A to bez ohledu na to, že je to z českého pohledu poněkud zavádějící, neboť geograficky vzato by se spíše mělo hovořit o „Předolzí“. Některé obce leží naopak na „Předolzí“ z hlediska polského (např. Vendryně, Bukovec, Nýdek či Fryštát se rozkládají na pravém břehu Olzy). Podrobněji o těchto terminologických obtížích i o výhradách, jež mohou jednotlivé pojmy vzbuzovat, pojednáváme na příslušném místě v samotné publikaci. *Zaolzí* je symbol a pojem spojený s Poláky i proto se hodí do knihy pojednávající právě o nich. Pojem *kultura zaolziańska* (kultura Zaolzí) je pak totožný s pojmem kultury polské menšiny na Těšínsku. I když má *Zaolzí* své jasně vymezené hranice, je přece jen spíše kulturní entitou než zeměpisným označením.

Cílem předkládané publikace je shrnout na základě aktuálních poznatků historického výzkumu nejdůležitější fakta o Polácích obývajících výše specifikovanou část Těšínského Slezska. Přítomnost polského etnika na tomto území se datuje již od dob nejdávnějších. Od dob příchodu Slovanů se jeho příslušnost k politickým celkům mnohokrátě měnila, zato mnohem menší proměnlivostí se po zhruba tisíc let vyznačovaly zdejší etnografické či národnostní poměry. Původní živel na Těšínsku (hovořící dialektem, vykazujícím objektivní polské znaky), z něhož se v průběhu XIX. století zformoval moderní polský národ, tvořil dominantní složku místního obyvatelstva přinejmenším do konce první světové války. Do té doby se složení obyvatelstva měnilo jen pozvolna a bylo ovlivněno přítomností Čechů, Němců a Židů, jakož i - v menší míře - valašskou kolonizací Beskyd (XVI. století) nebo haličským přistěhovalectvím do ostravsko-karvinského uhelného revíru (většinou mimo *Zaolzí*; druhá polovina XIX. století). K nejzásadnějším změnám početnosti jednotlivých skupin obyvatelstva docházelo teprve po obou světových válkách, a to vždy ve prospěch české národnosti. Soužití českého, polského, německého a židovského (jazykově zpravidla rovněž německého) etnika nebylo rozhodně jednoduchou záležitostí. Navíc docházelo i k štěpení uvnitř jednotlivých etnik. To byl případ jazykově polských Šlonzáků, kteří se však od polské národnosti vehementně distancovali. Koexistence různých národnostních skupin přinášela vedle nesporných kladů a vzájemného obohacování i mnoho konfliktů a nedorozumění.

Dějiny Poláků na tomto území je možno pracovně rozčlenit do čtyř základních etap. První, časově nejdelší, se vztahuje na historické období sahající od začátků české a polské historie až do doby vzniku národně obrozovacího hnutí. Druhá etapa zahrnuje druhou polovinu 19. a počátek 20. století, do vzniku novodobých samostatných států, Československa a Polska. Třetí obsahuje doposud nejbouřlivější úsek mezi léty 1918 až 1947, čtvrtá etapa pak období posledních zhruba šesti desetiletí.

Hlavním předmětem našeho zájmu budou dějiny Poláků na Těšínsku ve XX. století, tedy v době, kdy se ocitli v postavení národnostní menšiny v rámci československého, potažmo českého, státu. O starších dobách pojednáme pouze okrajově, v rozsahu nezbytně nutném pro alespoň elementární pochopení těšínských dějin. Po stručných pasáží, uvádějících čtenáře do problematiky, se poprvé blíže zastavujeme u otázky, jak po rozpadu Rakousko-Uherska došlo i k rozdělení Těšínského Slezska, tvořícího po více než sedm set let poměrně jednotný politický a kulturní celek. Dále věnujeme pozornost aktivitám Poláků v nové realitě první československé republiky a posléze i okolnostem, za jakých došlo k připojení *Zaolzí* k Polsku. Ve víru polemik kolem dramatických let 1918-1920 a 1938 dnes poněkud blednou vzpomínky na období, jež bylo ještě mnohem dramatičtější. I proto pojednáváme poměrně obsírně o osudech těšínských Poláků v rámci Třetí říše. Léta největšího martyria a zároveň největší zkoušky vlastenectví místního obyvatelstva - zejména Poláků - jsou v současné veřejné dis-

kusi mnohem méně reflektována než doba před- i poválečná. Je to logické, jelikož současná diskuse se soustřeďuje na témata česko-polského soužití, kdežto v letech 1939–1945 zasáhl do lokálního dění výrazněji než kdykoliv předtím či potom třetí národ – Němci. Podrobnost výkladu je zachována i pro následující období, kdy zde Češi a Poláci zůstali po dlouhých staletích na nějaký čas téměř sami. Po druhé světové válce se změnila nejen národnostní poměry, ale záhy i politické klima, které s sebou přineslo nové výzvy a problémy. Autoři příspěvků se zaměřili hlavně na to, jak byl život menšiny ovlivněn vnějšími faktory, zejména dopadem velké politiky a mezistátních československo-polských vztahů na lokální dění. Polské obyvatelstvo, které po rozdělení Těšínska v roce 1920 zůstalo na území české části Těšínska, se mnohokrát stalo objektem mocenských zájmů z české a polské strany. Polská menšina na Těšínsku se v průběhu XX. století stala jedním z nástrojů k prosazení dalekosáhlých cílů polské zahraniční politiky. Rovněž z československé strany (hlavně v meziválečném období) bylo polské obyvatelstvo Těšínska předmětem určitých čechizačních tlaků. I po válce byl vývoj polské menšiny ovlivňován československo-polskými vztahy, což je patrné např. v období Pražského jara či v době aktivity polské opoziční Solidarity. V současnosti můžeme hovořit o mezinárodních (vnějších) impulsích např. v souvislosti se zaváděním evropských standardů (mj. dvojjazyčné nápisy) nebo s utvářením nadnárodních struktur (euroregion Těšínské Slezsko).

Vzhledem k tomu, že se zde věnujeme spíše politickým dějinám, zbylo poněkud méně místa na vyličení velmi bohaté kulturní a společenské činnosti místních Poláků. Ta je snad obyvatelům regionu dobře známa. Ostatně ji ani nelze dost dobře dějově popisovat bez zabředání do nepříliš záživných podrobností o každodenní mravenčí a organizační práci ve prospěch udržení národního života Poláků na Těšínsku. V této souvislosti je však třeba zdůraznit skutečnost, že se společensko-kulturní vývoj Poláků na Těšínsku vždy opíral zejména o úsilí tohoto druhu – o demokratické úsilí vycházející „zezdola“, z plebejských vrstev slezsko-polského lidu, z nichž se rekrutovali i průkopníci místní polské inteligence.

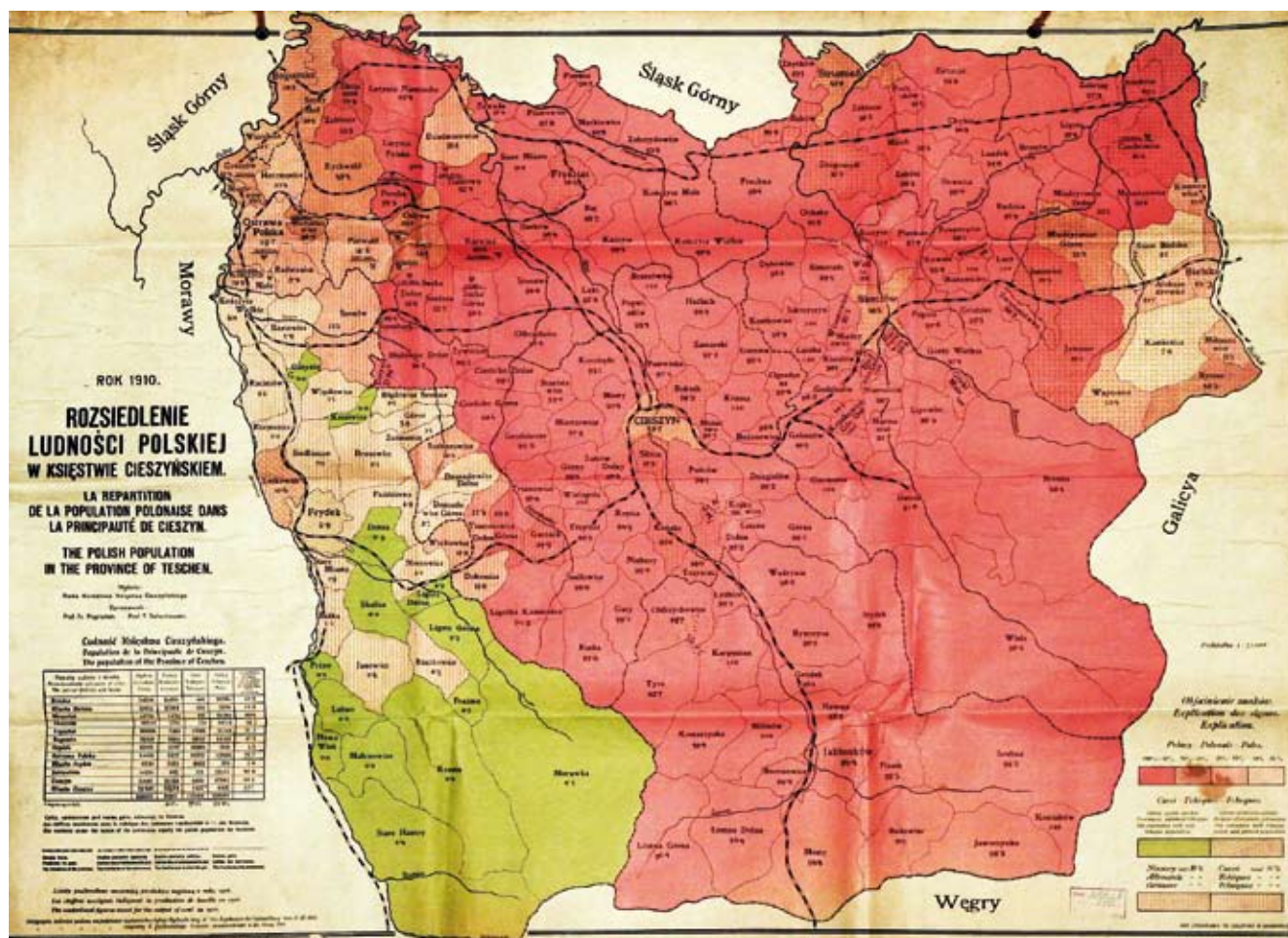
Není vždy jednoduché, aby se česká a polská historiografie shodly na jednotném a sourodém výkladu dějin těšínských Poláků. Doufáme, že v tomto případě je národnostně smíšený autorský kolektiv dobrým předpokladem co nejobektivnějšího přístupu k této problematice, i když jistá míra subjektivity v pohledech autorů jednotlivých kapitol zůstala zachována. Autoři by byli potěšeni, kdyby se s výsledkem jejich práce seznámili hlavně pedagogové, kteří mohou edukační sešit využít nejen k přípravě běžných vyučovacích hodin, ale také specializovaných seminářů směřujících k hlubšímu pochopení historických souvislostí.

Podnět k vydání publikace vzešel z diskuse o zavádění evropských standardů na Těšínsku, během níž se ukázalo, že záporné emoce, které ji do značné míry provázejí, mohou pramenit i z neznalosti nebo pouze částečné znalosti problematiky. Mluví-li se dnes o tom, že jsou česko-polské vztahy na mezistátní úrovni snad nejlepší v dějinách, doufejme, že zde alespoň trochu přispějeme k tomu, aby bylo možno říci totéž i o lokální úrovni těchto vztahů.

Publikace je jedním z výstupů projektu „Vy kladete otázky, my odpovídáme“, který byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

Za autorský kolektiv: Bohdan Małysz a Józef Szymeczek

Poláci v Těšínském Slezsku do roku 1918

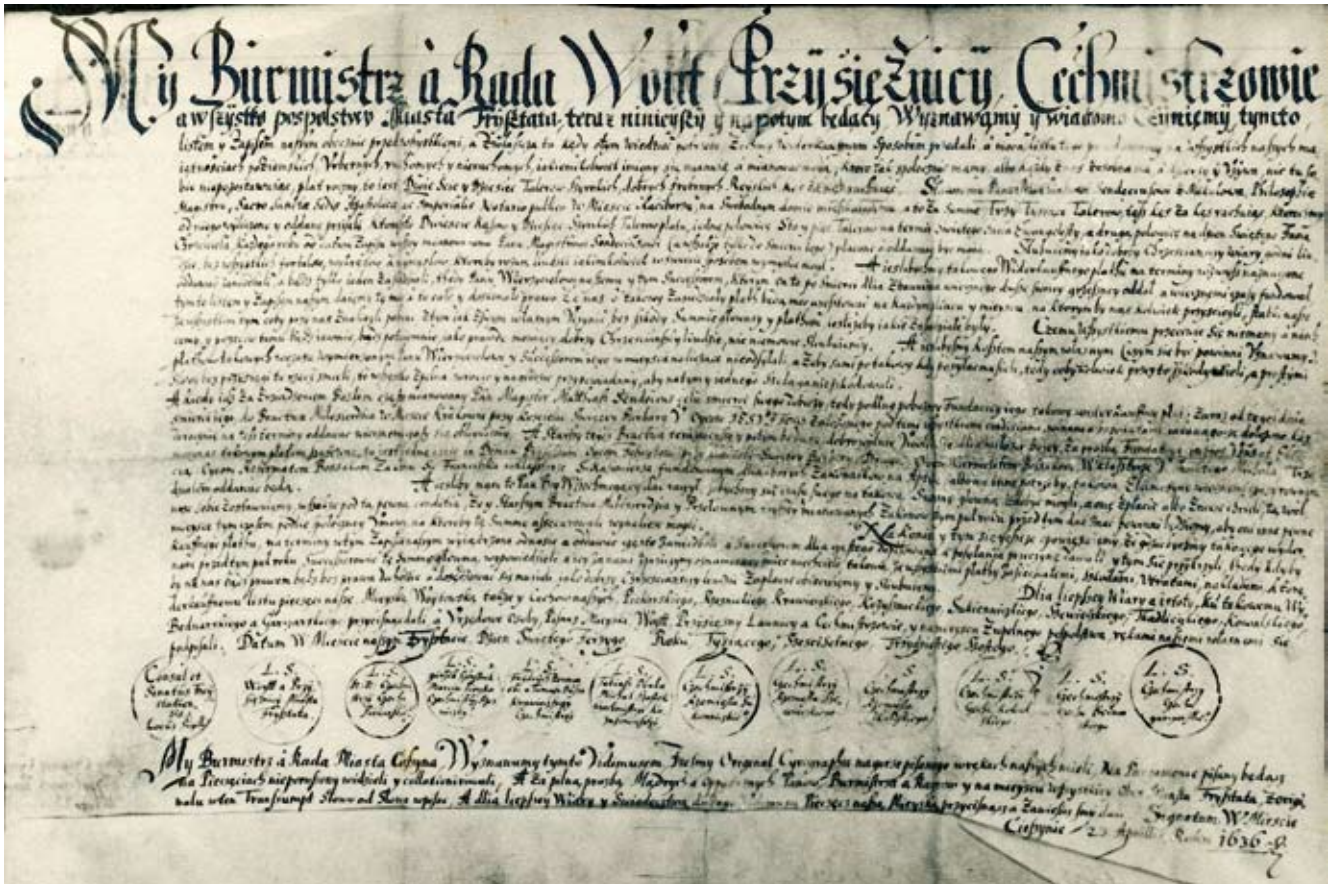
Rozmístění polského obyvatelstva v Těšínském knížectví (na základě výsledků sčítání lidu v roce 1910).

Těšínsko je historické území ve Slezsku odvozující svůj název od města Těšín (pol. Cieszyn, něm. Teschen, lat. Tessinum), které je dnes rozděleno, stejně jako celé území, mezi Polsko a Českou republiku. Těšínsko patří v rámci České republiky k nemnoha regionům, jež se po dlouhá historická období vyznačovaly vyšší mírou jisté správní a politické samostatnosti. Tato autonomie se rozvíjela v samostatném Těšínském knížectví, které vzniklo okolo roku 1290 po rozdělení Opolského knížectví.

Na knížecím stolci v Těšíně zasedala knížata z vedlejší větve polského královského rodu Piastovců. Prvním knížetem byl Měšek I., který spolu se svým bratrem Boleslavem Opolským uzavřel v roce 1291 obranný svaz s českým králem Václavem II. Strany se zavazovaly k vzájemné podpoře proti nepřítelům a Měšek zároveň k účasti na vojenských výpravách českého krále. Tato dohoda sblížila těšínská knížata s českými vládci. Blízká spolupráce obou stran byla zpečetěna manželstvím Violy, dcery Měška I., s českým králem Václavem III. Měškův syn Kazimír složil v roce 1327 v Opavě lenní slib králi Janovi Lucemburskému. Ve XIV. století se těšínská knížata aktivně účastnila českého politického života – například Přemysl Nošák byl v 70. a 80. letech jedním z předních diplomatů krále Václava IV.

Pamětní deska na evangelickém kostele v Návsi z roku 1820.

Dalším příkladem zmíněné autonomie bylo v polovině XVI. století přijetí protestantismu knížetem Václavem III. Adamem. Důvody náboženské konverze nemusely být pouze duchovní podstaty. Jeho příkladu následovala šlechta i prostý lid. Kníže vydal v roce 1568 vlastní církevní řád, čímž vytvořil základy klasické zemské církve, opírající se o Augsburgské vyznání víry. Významným těšínským luteránem byl Jiří Třanovský, slavný hymnolog nazývaný slovanským Lutherem. Působil mezi Čechy, Poláky a Slováky a největší úctu si získal jako autor slavného kancionálu *Cithara Sanctorum*. I když se už syn Václava III., kníže Adam Václav, navrátil ke katolictví, tato regionální náboženská odlišnost Těšínského Slezska přetrvávala v podobě Slezské církve evangelické augsburského vyznání do dnešního dne. Přítomnost evangelíků a katolíků na Těšínsku, kteří zde žili vedle sebe po staletí, vytvořila mezi oběma vyznáními zvláštní vztah rivality. Evangelíci, kteří kladou důraz na osobní vztah k Písmu svatému, zakládali již od dob reformace a zvláště po vyhlášení tolerančního patentu v roce 1781 na vesnicích školy, aby naučili lidi číst a psát. Katolíci je museli následovat. Přispěli tak k rozvoji osvěty. Jezuita Jan Leopold Šeršník založil v roce 1802 ve svém rodném Těšíně první muzeum v zemích Koruny české, které bylo zároveň prvním veřejným muzeem v celém Habsburském soustátí. Dnes je druhým nejstarším na území Polska. Příkladem bychom mohli uvést ještě více. Postupem času se tato rivalita přerodila v kulturu tolerance, ze které čerpali i Židé.

Těšínsko bylo územím, na kterém se stýkalo několik kultur. Byly zde vlivy polské, německé, české a židovské. Rakouský topograf Reginald Kneifel ve své topografii z roku 1804 označil obcovací řeč lidu mnoha těšínských obcí (na území dnešního Zaolží) jako slezsko-polské nářečí. Úřední jazyk se zde po staletí měnil. Nejdřív se úřadovalo latinsky (místy německy), pak

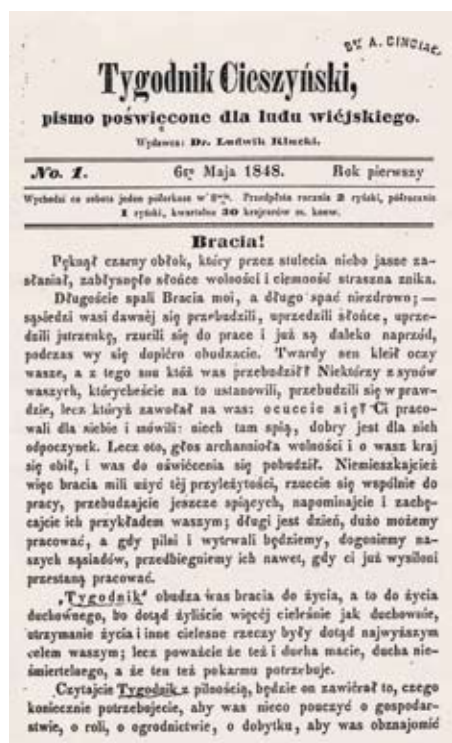
První úřední dokumenty v polském jazyce se objevily na Těšínsku v XVII. století. Na snímku dokument vydaný starostou města Fryštátu dne 23. června 1636.

Polský nápis z roku 1811 na evangelickém kostele v Bystřici.

Paweł Stalmach (1824-1891) významný polský národní buditel XIX. století, dlouholetý redaktor *Gwiazdki Cieszyńskiej*.

Tygodnik Cieszyński – první noviny vydávané na území Těšínského knížectví – titulní strana prvního čísla z 6. května 1848. První noviny v německém jazyce se objevily v roce 1860, první české v roce 1894.

dlouhou dobu česky, posléze německy. S přerodem tradiční feudální společnosti v moderní občanskou společnost je spojen proces posilování pozic polského jazyka. Čím více autochtonní etnický polský obyvatelstvo získávalo občanských práv, tím větší bylo uplatnění polského jazyka v praxi, čili v různých institucích občanské společnosti. A tak od konce XVIII. století a v průběhu XIX. století polština nacházela uplatnění ve školství (základním i středním), církvi katolické i evangelické, v publicistice, knižní produkci a osvětě vůbec, politice, veřejném i hospodářském životě.

Po odstoupení větší části Slezska Prusku v polovině XVIII. století území Těšínského Slezska tvořilo společně s Opavským Slezskem tzv. Rakouské Slezsko. Tvořily jej i čtyři těšínské politické okresy: bílský, těšínský, fryštátský a frýdecký. V rámci politických okresů fungovaly tzv. soudní okresy. V těšínském politickém okrese to byly soudní okresy Těšín a Jablunkov, v bílském Bílsko, Struměň a Skočov, ve fryštátském Fryštát a Bohumín, ve frýdeckém politickém okrese Frýdek a Polská Ostrava. Český mluvící obyvatelstvo převažovalo pouze ve frýdeckém politickém okrese (78 procent v roce 1910). V Opavě působila provinční zemská vláda a samostatný zemský sněm, ve kterém tvořili většinu, díky zastaralému kuriálnímu volebnímu systému, němečtí poslanci.

Důležitou hnací silou společensko-politického vývoje Těšínského Slezska byl proces utváření národního uvědomění. Proces, který započal už před tzv. jarem národů v roce 1848, vrcholil mezi početně převažujícími polskojazyčnými autochtony po polovině XIX. století. Zrod polského národního hnutí je spjat s Těšínem, osobou Pawła Stalmacha a *Tygodnikiem Cieszyńskim*, později *Gwiazdkou Cieszyńską*. Rozmach polského národního života nastává po roce 1867 v souvislosti s přijetím 19. článku rakouské ústavy. Ten ustanovoval, že všechny „lidové kmeny“ v monarchii jsou rovnoprávné a mají právo na zvelebování vlastního jazyka a národnosti. Mezi polskými představiteli se vytvořilo pojetí „polského národního prostoru“, který zahrnoval celé polskojazyčné území od Bílska na východě po česko-polskou jazykovou hranici ve frýdeckém okrese na západě. Díky liberálnímu spolkovému zákonu vznikly první polské organizace, např. „Towarzystwo Rolnicze“ (1869), „Towarzystwo Pomocy Naukowej“ (1872), „Towarzystwo Oszczędności i Zaliczek“ (1873), „Kółko Pedagogiczne“, později „Polskie Towarzystwo Pedagogiczne“ a lidové čítárny.

Důležité datum pro ideový rozvoj polského uvědomění v Těšínském Slezsku představuje rok 1883. Na pozadí tradičního konfesního dělení se tehdy polské národní hnutí rozpadlo na směr katolický, soustředěný ve Svazu slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików, ZŠK), a směr protestantský, reprezentovaný od roku 1884 Lidovou politickou společností (Polityczne Towarzystwo Ludowe, PTL). Rok 1883 představoval rovněž symbolické datum v polsko-českých vztazích v Těšínském Slezsku. Právě v této době bylo v Praze vyhlášeno heslo znovuzískání Slezska pro země Koruny české prostřednictvím škol a v Těšíně byla založena první česká organizace „Snaha“. Avšak vzhledem k dřívějšímu převážně polskému charakteru místního slovanského národního hnutí a početní převaze polského obyvatelstva byly české vlivy na Těšínsku nadále zanedbatelné.

Polské reálné gymnázium v Orlové.
První školní rok – 1909/1910.

Projevem síly polského národního tábora bylo zvolení Jerzyho Ciencialy poslancem vídeňské Říšské rady v roce 1873. V letech 1885 a 1891 získal poslanecký mandát kněz Ignacy Świeży. V roce 1884 se poslanci zemského sněmu v Opavě stali Ignacy Świeży a Paweł Kania. Mandáty do opavského sněmu získali v roce 1890 I. Świeży, J. Cienciala a Jan Michejda. Uskutečněním národních snah Poláků se stalo otevření soukromého polského gymnázia v Těšíně roku 1895, které bylo majetkem organizace „Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego“, založeného v roce 1885. Byl to první krok ke vzniku polské inteligence v regionu. Snahy polského obyvatelstva nemohly přitom vždy počítat s podporou ze sousední Haliče. Tamní politici se obávali, že jejich angažovanost v otázce národního zrovnoprávnění v Těšínském Slezsku může vést k zásahu Němců do polsko-ukrajinských záležitostí. V roce 1909 bylo otevřeno Polské reálné gymnázium v Orlové, v roce 1910 polský učitelský seminář v Bobrku u Těšína.

První týdny války probíhaly v Těšínském Slezsku a v jiných částech habsburské monarchie ve znamení entuziasmu a naděje na rychlou porážku carského Ruska. V srpnu 1914 Poláci založili Slezskou sekci haličského Nejvyššího národního výboru. Úkolem sekce bylo provádění náborů do legií. Vrcholným momentem legionářské akce v Těšínském Slezsku byl odchod „Slezského legionu“ z Těšína dne 21. září 1914. K nástupu do tzv. Východního legionu se vydalo do Mszany Dolnej 372 legionářů. Celkově prošlo legiemi více než 600 těšínských Slezanů.

Na podzim roku 1914 dorazili na Těšínské Slezsko k rekonvalescenci a odpočinku legionáři I. brigády s celou legionářskou elitou. Na evangelické faře v Návsi u Jablunkova strávil Józef Piłsudski své první válečné Vánoce. Bez ohledu na politickou situaci představovala slezská legionářská akce touhu demonstrovat spojení s polským národem a probíha-

Jedna z prvních polských učebnic v Těšínském Slezsku z roku 1860. Její autor, Jan Śliwka (1823-1874), učitel evangelické školy v Těšíně, byl průkopníkem místního polského školství. V roce 1852 vydali společně s Janem Kotasem první polskou učebnici na Těšínsku s názvem *Początki czytania*. Není bez zajímavosti, že v roce 1863 vydal Śliwka knihu *Jan Hus*.

I. skautský oddíl z Orlové během výletu na Kozubovou, červen 1916. Jedná se o nejstarší skautský oddíl založený na území dnešní České republiky (rok založení 1912).

jícím bojem o samostatný stát. Potvrzovala také, že v Těšínském Slezsku již v této době existoval polský národní tábor a hnutí za nezávislost s dobře zorganizovaným politickým, společenským a kulturním potenciálem. Po válce se polské ambice měly bolestně utkat s českými zájmy v bratrovražedném boji o Těšínské Slezsko. ■

Do „Slezského legionu“ (Legion Śląski) se přihlásili rovněž studenti Polského reálného gymnázia v Orlové.

Literatura:

Nástin dějin Těšínska, Ostrava-Praha 1992.

První nezávislost, red. Krzysztof Nowak, Cieszyn 2008.

Śląsk Cieszyński. Granice - przynależność - tożsamość, red. Janusz Spyra, Cieszyn 2008.

Śląsk Cieszyński. Zarys dziejów, Cieszyn 1998.

Těšínsko, díly I.-V., Šenov u Ostravy 1997-2003.

ZAHRADNIK, Stanisław - RYCKOWSKI, Marek: *Korzenie Zaolzia*, Warszawa - Praga - Trzyniec 1992.

Jsou Poláci přistěhovalci? O haličských imigrantech a slezských starousedlících.

V souvislosti s překotným rozmachem těžby uhlí a hutnictví v ostravsko-karvinském revíru ve druhé polovině XIX. století začali na toto území přicházet polští dělníci z Haliče, která byla tehdy součástí stejného státu, tedy Rakouska-Uherska. Tento známý fakt svádí často k mylnému závěru, že jádro zdejšího polského obyvatelstva vzniklo právě v důsledku haličské imigrace. Ta však proudila hlavně na Ostravsko, tedy mimo území, které bylo již v předchozích staletích kompaktně obýváno slezsko-polským lidem (pozdější Zaolzí). Menší příliv polských dělníků zaznamenalo i Karvinsko (bývalý okres Fryštát). Imigrace však prakticky nezasáhla málo industrializované oblasti kolem Těšína a na jih od něj. I přesto si právě tyto oblasti uchovaly nejvíce polský charakter. Je tedy zřejmé, že objektivní polské znaky místního obyvatelstva nejsou důsledkem novodobé migrace za prací.

Mezi zmíněné objektivní znaky patří na prvním místě jazyk: i čeští odborníci se již dlouhou dobu shodují, že slezské nářečí zvané „po našymu“ patří jako celek do polského jazykového systému. Migrace z Haliče tedy jazykové poměry na Těšínsku zásadně neovlivnila. Subjektivním kritériem pro určení národnosti je pak národní vědomí. Uvědoměly polský národní život na Těšínsku se začal probouzet již v době tzv. jara národů (1848), kdežto první větší vlna haličských dělníků přišla do ostravsko-karvinského revíru teprve v sedmdesátých letech XIX. století. Národní hnutí těšínských Poláků tedy vyrůstalo především z lokálních kořenů. Vlna haličských přistěhovalců ovlivnila národnostní poměry více v těch oblastech, kde před mohutným rozvojem průmyslu Poláci nežili (dnešní ostravská aglomerace), než v oblastech s autochtonním polským obyvatelstvem.

První Haličané se objevili na Ostravsku již před polovinou XIX. století. V polovině čtyřicátých let jich bylo několik desítek zaměstnáno v hutním průmyslu. V roce 1848 tvořili 6% pracovníků vítkovické huti. V roce 1869 jich pobývalo v ostravsko-karvinském revíru kolem 800. Teprve od sedmdesátých let měla migrace masovější charakter. Tehdy přišlo na 4 tisíce dělníků, z nichž většina směřovala do Polské (dnes Slezské) Ostravy. Nejsilnější proud přistěhovalců směřoval do ostravské průmyslové zóny ve dvou po-

sledních dekádách XIX. století. Na počátku XX. století tvořili Haličané zhruba 1/3 všech horníků v ostravsko-karvinských dolech, přičemž mnohem větší procentuální zastoupení měli v západní, ostravské, části revíru (44,7% z celkového počtu 18 619 horníků) než ve východní, karvinské (16,6% z celkového počtu 14 235 horníků). Na území jazykově polském se tedy imigranti z Haliče zdržovali v mnohem menší míře než na území jazykově českém. Polský charakter okresů Fryštát a Těšín Haličané nijak výrazně neposílili a v jazykově českých oblastech okresů Frýdek a Moravská Ostrava se poměrně snadno asimilovali. Národní vědomí Haličanů bylo velice slabé nebo téměř žádné. Pověštinou neuměli číst ani psát. Prostředí, ve kterém našli svůj nový domov, se vyznačovalo mnohem vyšší civilizační úrovní. Považovali se v první řadě za katolíky, nikoliv za Poláky. Slovo „Polák“ se jim pojilo spíše s nenáviděnými velkostatkáři, a tak často z ekonomických důvodů nebo v důsledku přirozené asimilace inklinovali k češtví nebo němectví. Až 40% polských přistěhovalců v moravsko-ostravském okrese udalo v roce 1900 jako svůj rodný jazyk češtinu nebo němčinu, nejspíše i vlivem nátlaku českého či německého zaměstnavatele. Jelikož Haličané pocházeli ze zaostalejších poměrů, přijetí české identity a posílání dětí do českých škol se jim příliš nepříčilo. Mnozí v tom viděli jedinou cestu, jak trvale zlepšit své životní postavení. Někteří potomkové haličských imigrantů byli později dokonce horlivými protivníky zakládání polských škol na Ostravsku. I když byli polského původu, paradoxně tak svou přítomností posílili spíše český živel. Polské vědomí místního slezského lidu se ukázalo být trvalejší.

Proces intenzivní imigrace do ostravsko-karvinského revíru ustal na začátku XX. století. Současně sílil opačný proces, tedy reemigrace. V letech 1900–1910 byl počet Haličanů, kteří se navrátili do staré vlasti, vyšší než počet těch, kteří se odtamtud vydali na Ostravsko. S okamžikem vypuknutí první světové války bylo období haličského přistěhovalectví u konce. Naopak po jejím zakončení a vzniku samostatného Československa neobdrželi mnozí Haličané čs. občanství – jelikož zde předtím neměli domovské právo – a rozhodli se odejít do nově vzniklého Polska. Další fáze jejich reemigrace se odehrála po roce 1938.

Odhady počtu haličských přistěhovalců z let 1880–1910 se různí. Nejčastěji se pohybují kolem 60 tisíc osob. Nejvíce z nich (kolem 25 tisíc) se usadilo – natrvalo nebo na čas – v okrese Moravská Ostrava, tedy mimo Těšínské Slezsko. Více než 20 tisíc přišlo do okresu Frýdek, zejména do Polské (nyní Slezské) Ostravy, která je sice součástí Těšínského Slezska, avšak leží rovněž mimo tradičně polskou jazykovou oblast (dnes Zaolzí). Nejmenší počet (přes 15 tisíc) přistěhovalců našel svůj nový domov – trvalý nebo přechodný – na území okresu Fryštát. Ze všech pracovních sil směřujících do ostravsko–karvinského revíru se pouze jedna čtvrtina ocitla na území obývaném autochtonním slezsko–polským obyvatelstvem. Skutečně jen minimálně se haličská imigrace dotkla jižní části Těšínska (Třinecké železářny).

Dnes tedy platí paradoxní zjištění, že čím méně bylo dané území zasaženo migrací z Haliče, tím více polský charakter si dodnes uchovalo. Bývalé okresy Frýdek a Moravská Ostrava patří k tradičně českým jazykovým oblastem a vlna haličské imigrace a re-emigrace na tom z dnešního pohledu nic zásadního nezměnila. Naopak většina obcí, která dnes má dvojjazyčné nápisy, byla polským přistěhovalcům zasažena jen zcela okrajově. Není tedy pochyb, že se polskost Těšínska opírala vždy hlavně o kulturní a jazykové tradice slezských autochtonů. Naopak tam, kde se polský živel objevil v důsledku přistěhovalců, později prakticky vymizel a zanechal po sobě stopy pouze v původu obyvatel (nikoliv v jejich národním cítění) a v jejich polsky znějících příjmeních, psaných českou diakritikou a mnohdy zkomolených. Podle průzkumu z roku 1998 bylo v ostravských telefonních seznamech 8% polských nebo polsky znějících příjmení, což by odpovídalo zhruba 25 tisícům obyvatel města. Na území Zaolzí bylo ta-

kových příjmení odhadem 115 tisíc, což představuje až 32% obyvatel regionu, v němž polskou národnost deklarovalo naposled pouhých 10,1% obyvatel.

Závěrem si stručně a zjednodušeně odpovíme na titulní otázku. Jsou Poláci v ČR přistěhovalci? Potomci Poláků na Ostravsku jsou vesměs potomky imigrantů, avšak pokud jde o hlavní polskou oblast na území dnešní ČR, tedy tzv. Zaolzí, ta byla etnic-ky a jazykově polská odnepaměti. I když jsou zde slezští starousedlíci se svými haličskými rodáky dokonale promícháni, je třeba mít na paměti, že základ polské přítomnosti na Těšínsku sahá o mnoho staletí hlouběji, než byl zdejší polský živel posílen jakoukoliv imigrací.

—BOHDAN MALYSZ

Administrativní členění Těšínského Slezska v letech 1849-1918

Pokud jde o území Těšínského Slezska, přicházeli Haličané především do politického okresu Frýdek (zejména do soudního okresu Polská Ostrava). Menší počet Haličanů se usídlil v okrese Fryštát a pouze zanedbatelná část v okrese Těšín.

Literatura:

- MYŠKA, Milan: *Migranti z Haliče a jejich podíl na vytváření dělnické třídy v uhelném průmyslu Moravské Ostravy v 2. polovině 19. století*, „Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města”, sv. 4, Ostrava 1967, s. 147–181.
- PITRONOVÁ, Blanka: *Haličané na Ostravsku v 2. polovině 19. století*, „Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města”, sv. 14, Ostrava 1987, s. 86–117.
- PITRONOVÁ, Blanka: *Haličské migrace na Ostravsko*, „Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí”, sv. 7, Opava 1979.
- SIWEK, Tadeusz: *Národnostní vývoj v Rychvaldě* (in: SIWEK, Tadeusz: *Rychvald 1305–2005*, Rychvald 2005, s. 33–38.
- SIWEK, Tadeusz: *Klasifikace polské menšiny podle subjektivních a objektivních kritérií* (in: *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*, Praha 1998, s. 223–229.

Úřední jazyky a jazyk lidu. O těšínské polštině v dávných dobách.

Těšínsko je výjimečné i v tom ohledu, že snad nikde jinde na území dnešní ČR nebyl úřední jazyk po tak dlouhou dobu odlišný od jazyka lidu. Tam, kde žili Češi přetrvával tento rozpor v době jazykového panování latiny a němčiny. Tam, kde měli většinu Němci pak v době, kdy byla úředním jazykem latina a čeština. Pouze na území, kde se mluvilo slezsko-polským nářečím se místní lid dočkal trvalejšího prosazení spisovné varianty své rodné řeči do oficiální sféry teprve v XIX. století. To, že se zde předtím úřadovalo latinsky, česky či německy, na školách se učilo z moravských učebnic a v kostele se zpívalo podle moravských kancionálů, nevydává přímé svědectví o etnické skladbě místního obyvatelstva a jeho přirozeném jazyce.

Český historik Rudolf Žáček vyjádřil tuto dualitu slovy: „*Vedle jazyka úředních dokumentů existoval v zemi i živý jazyk obyvatel, příklánějící se spíše k polštině než k češtině (v té době se používalo pojmu „moravský jazyk“). Ve městech si uchovávala významnou roli němčina. Podle záznamů z počátku XIX. století převažoval na Těšínsku takzvaný slezsko-polský dialekt, a to zejména ve východní části země, v její západní části, na Frýdecku a v okolí Slezské Ostravy pak dialekt slezsko-moravský*”.

Těšínské nářečí se rozvíjelo nezávisle na měnících se úředních jazycích a podle některých badatelů bylo v XVI. století prakticky totožné se spisovnou polštinou tehdejší doby. V roce 1854 psala *Gwiazdka Cieszyńska*: „*Když pročítáme díla některých slovučných polských spisovatelů, jako například Kochanowského, jeví se nám, jakoby je sepsali dnešní Slezané*“. I významný polský jazykovědec Aleksander Brückner (1856–1939) dospěl k závěru, že slezské nářečí je vlastně totožné s jazykem, jímž psali Rej a Kochanowski, což byli dva nejvýznačnější básníci polské renesance. Toto zjištění se týkalo pochopitelně i Těšínského Slezska, kde se podle Brücknera staropolské jazykové jevy nejlépe konzervovaly. I dnešní podoba těšínského nářečí je protkána četnými archaizmy, které z obecné polštiny vymizely, ale udržely se právě v podmínkách Těšínska, které bylo od XIV. století izolováno od jejího hlavního vývojového proudu.

Nejstarším jazykem dokumentů byla na Těšínsku – stejně jako na celém křesťanském Západě – latina. Za vlády Lucemburků se prosazovala němčina, nahrazovaná postupně od poloviny XV. století češtinou. První dochovaná česká listina na Těšínsku pochází z roku 1434 a i v ní narazíme na polské osobní jméno (Vlodek), což – jak usoudil Vincenc Prasek – „*prozrazuje, že jsme v kraji převahou polském*“. Čeština byla v té době už poměrně vytríbeným literárním jazykem, k čemuž valnou měrou přispělo husitské hnutí, a tak byla ochotně přijímána všude tam, kde byla srozumitelnější než latina či němčina. To se týkalo především Polska, kde se spisovná podoba místního jazyka teprve rodila. Polská literatura prožívala svůj „zlatý věk“ v XVI. století a přinejmenším do jeho konce v ní nacházíme výrazné české vlivy. Češtinu vedle latiny používali i Jagellonci na krakovském dvoře, tím méně udivuje, že ji přijali těšínská Piastovci, leníci českého krále. Oficiálním zemským jazykem se čeština stala na základě zemského zřízení Těšínského knížectví z roku 1573, v němž mimo jiné čteme: „*A před soudem česky aneb tomu jazyku srozumitelnú řečí a nejináč ode všech cizích i domácích mluveno a pře vedeny býti mají*“. Onou *srozumitelnú řečí* byla nejspíše mluvená řeč místního lidu, od češtiny sice odlišná, avšak přece jí příbuzná. V mluvené podobě byl na soudní půdě polský dialekt s češtinou zrovnoprávněn, v písemném styku měla mít výlučné postavení čeština. Ta byla jakožto zemský jazyk užívána v XVI. a XVII. století i na územích, kde Češi nežili, např. na Opolsku nebo na Pštínsku. I na Těšínsku po bitvě na Bílé hoře (1620) význam češtiny pozvolna upadal a její roli přejímala němčina. V souvislosti s protireformační činností jezuitů (po dobu jednoho století po roce 1671) se v jistých kruzích opětovně prosazovala latina. České vlivy v oficiální sféře na Těšínsku začínají být viditelnější opět po roce 1782, kdy bylo Rakouské Slezsko administrativně sloučeno s Moravou a podřízeno Moravskoslezskému guberniu (do roku 1849). Byla to ale i doba silného působení němčiny. Např. v městské administrativě začala převládat němčina nad češtinou teprve ve druhé polovině XVIII. století.

Polský jazyk se v těšínských úředních dokumentech objevuje sporadicky od počátku XVII. století. Písaři knížecí kanceláře používali v té době hlavně češtinu a němčinu, avšak jeden z nich, Andrzej Mazur, sepsal v roce 1613 jistou smlouvu o postoupení pozemku v polštině. Autorem další úřední listiny v polském jazyce je těšínský děkan Wojciech Gagatowski, dříve skočovský farář (mimořádně o vánočních roku 1576 pokřtil ve Skočově Jana Sarkandera) pocházející z Żywce. V roce 1632 napsal těšínskému magistrátu polsky psaný dopis, týkající se provedení protireformačních opatření ve městě. Pokud se na představitele Těšína obracel v polštině, musel být přesvědčen, že je jim tento jazyk dobře srozumitelný. O čtyři roky později vydali úřední dokument v polštině už i samotní představitelé města, konkrétně Fryštátu (viz reprodukce zde na s. 10). Šlo v té době ještě o výjimky, v čemž nás utvrzuje např. privilegium poslední těšínské Piastovny Alžběty Lukrécie z roku 1629 vydané latinsky, česky a německy, nikoliv už polsky. Neznamená to, že by polština, či její nářeční podoba, nebyla ve městě (a tím spíše v okolních vesnicích) hojně používána, což ostatně dosvědčují i pozorovatelé zvenčí, jako např. Jakub Schickfus (Jacobus Schickfusio) z Lehnice, který ve svém německém spise o Slezsku (1625) zmiňuje skutečnost, že v Těšíně žijí Němci a Poláci. Podobnou situaci naznačují i některé starší záznamy. Tak např. z těšínské městské knihy se dovídáme, že v roce 1501 doporučil magistrát Těšína faráři, aby předčítal listinu zemřelých v jedno pondělí německy, příští pro změnu polsky. Už o něco dříve byla při těšínských kostelech zřízena nadace pro dva kazatele: německého a polského (prostředků polské nadace snad jako první využíval Johannes Glowka Gnoyniczky de Sobiesowicz, vystupující v knížecím dokumentu z roku 1503 jako *praedicator polonorum*). V době reformace působila nadace ve prospěch kazatele českého.

Reformace na Těšínsku měla ovšem i silný polský nádech, zejména díky myšlence prosazování místního jazyka do církevního života. Rozšířila se praxe čtení i komentování Písma v národním jazyce (na Těšínsku byla populární *Biblia Radziwiłłowska* a *Biblia Gdańska*). Kněžna Kateřina Sidonie rozšířila církevní řád svého manžela Václava III. Adama (1568) o tzv. školský řád (1584), na jehož základě byly při evangelických kostelech nebo modlitebnách (celkem

bylo asi 50) zřizovány školy. Ty byly udržovány místním lidem, čímž se vymykaly bezprostřední kontrole vrchnosti. A tak se v nich mohlo učit číst a psát v mateřském jazyce žáků, odlišném od tehdejšího jazyka úředního. To významně posílilo pozici polštiny na Těšínsku. Kromě mluveného polského nářečí se zde nyní objevila i psaná podoba literární polštiny. Širším vrstvám obyvatelstva se dostaly do rukou polské knihy, dovážené sem z Královce, Vilna, Toruňe, Gdaňska či Vratislavi. Nejvýznamnější současný znalec vývoje těšínské polštiny, Karol Daniel Kadłubiec, píše, že zájem o polské knihy podává důležité svědectví o zdejších jazykových poměrech: „*Kdyby jazyk těchto knih nebyl nad Olzou používán, s určitostí by sem nebyly dováženy*“. Tentýž autor vysvětluje, že dlouhodobá popularita polských knih z XVI. století na Těšínsku souvisí i s otázkou písma. Tehdy byly knihy jak na Těšínsku (i ve zbytku Českých zemí), tak v Polsku, tištěny stejným, gotickým, písmem (švabach) a tak těšínským čtenářům recepce polských knih nečinila potíže. Na Těšínsku se tisklo gotickým písmem až do roku 1848 (kdy začal vycházet latinkou *Tygodnik Cieszyński*), kdežto polské knihy v Polsku byly už od XVII. století tištěny latinou, což už mohlo způsobovat jistou bariéru.

Pokud jsme se zmínili o tom, že do oficiálního života Těšínského knížectví pronikla polština ojedinele teprve v XVII. století, musíme mít na paměti, že její nářeční variantou hovořil zdejší lid již dlouho předtím. Ani měnící se jazyk dokumentů, ani stejně proměnlivé jazykové zvyklosti vyšších vrstev neznamenají v otázce národnostně-jazykového vývoje Těšínska poslední slovo. Konečně se to nedá říci ani o poměrech ve městech, vystavených silnějšímu působení vnějších vlivů nežli venkov a vyznačujících se výraznější fluktuací obyvatelstva. Mnohem větší vypovídací hodnotu má v tomto směru mluvená řeč, používaná širokými vrstvami usedlého lidu, zejména venkovského. Charakter této řeči můžeme částečně sledovat už od středověku na příkladu psané podoby osobních či místních jmen v cizojazyčných dokumentech.

K. D. Kadłubiec uvádí četné příklady písemných záznamů – počínaje XVI. stoletím – na nichž lze pozorovat, jak spod oficiální vrstvy dokumentů prosvítají spontánní projevy každodenního jazyka místních obyvatel. K důležitým pramenům tohoto typu

patří výkaz prací jistého zámečnicka z Fryštátu z roku 1589, sepsaný oficiálně česky, avšak obsahující četné polské nářeční formy, prozrazující, jaké mluvy se zde asi užívalo v běžném i profesním životě. Podobný ráz má i výkaz prací kováře Kaszpera Raszky z roku 1697, psaný opět úřední češtinou, avšak protkaný polským výrazivem, zejména názvy kovářských výrobků, zapsanými tak, jak byl zvyklý nazývat je sám řemeslník. Z téhož roku pochází texty, podle nichž skládalo služebnictvo ve vsi Stonava slib věrnosti jejímu majiteli. Většina z nich je v jazyce moravském – jedna, již měl skládat tzv. dvorník, tedy sloužící ve dvoře, je sepsána v polštině. Mnohá polská příjmení, z nichž některá potkáváme na Těšínsku dodnes, obsahuje např. *Status Archipresbyteratus Freystadiensis* z poslední čtvrtiny XVII. století. Vizitační protokol opolského arciděkana Martina Stephetia z roku 1688 prozrazuje, že ve většině farností na území dnešního Zaolzí se v té době kázalo polsky. Jazykem církevní administrace zůstávala vesměs čeština. Převažoval i český církevní zpěv.

V první polovině XVIII. století se těšínská varianta polštiny stává i jazykem psaných památek. Je pozoruhodné, že první literární pokusy pocházejí z pera představitelů plebejských vrstev – usedlých autochtonů, zejména evangelíků, kteří do svých děl promítali jazykové návyky děděné z generace na generaci. Průkopníkem písičích sedláků byl Jakub Galacz z Dolního Těrlicka, který po sobě zanechal zápisník ve formě kroniky let 1698–1717, jakož i snad první polskou báseň rodem z Těšínska. Ta oslavuje založení prvního povoleného evangelického kostela v Těšínském Slezsku, tedy Ježíšova kostela v Těšíně (po 1709), k čemuž došlo za výrazného přispění samotného autora. Podobných literárně činných prostých hospodářů, známých jako „písmiorze“ neboli autoři tzv. „zapišników“, bylo do poloviny XIX. století určitě více než deset a většina z nich žila na levém břehu Olzy. Nezapomínejme však, že tehdy podél této řeky žádná kulturní ani jazyková hranice nevedla. Z písmáků z dnešní polské strany dosáhl největšího věhlasu forman a bibliofil Jura Gajdzica z Cisownicy (1777–1840) a to nejen díky svým kronikářským záznamům (*Nieco z kroniki Cieszęski, Dlo pamięci rodu ludzkiego*), ale zejména proto, že používal nejstarší venkovský ex libris v dnešním Polsku a možná i v Evropě. „Zapišniki“ – jakési rodinné či

regionální kroniky, do nichž autoři zaznamenávali i folklórní texty – jsou snad nejprůkaznější výpovědi o mluvě místních starousedlých rolníků.

V XVIII. století vznikaly i první polské tištěné knihy, určené pro těšínské prostředí. První z nich s názvem *Wierność Bogu y Cesarzowi czasu powietrza morowego należąca*... byla napsána přímo na území Těšínska, avšak vyšla roku 1716 v dolnoslezském Brzegu. Jejím tvůrcem byl těšínský pastor Jan Muthmann (1685–1747), původem z Opolska, konkrétně z Komorzna u Byczyny. Je zajímavé, že rodákem ze stejné vesnice byl i další evangelický autor polských knih určených jeho souvěrcům nad Olzou, těšínský pastor Samuel Ludvik Sassadius (1695–1756). Autoři sice nepocházeli z Těšínska, avšak lid mezi nimiž nyní působili, polskému jazyku jejich děl dobře rozuměl a sám v něm – jak jsme viděli – už i psal. V předmluvě ke své první těšínské knize Muthmann prozrazuje, že způsob svého psaní, tedy „lehkou polštinu“, místy přizpůsobuje zvyklostem svých nynějších posluchačů, což znamená, že používal i nářečních forem. Podal tak cenné svědectví o zdejší mluvě, v níž se vyskytovalo mnoho staropolských archaizmů. V roce 1761 vyšla v Opavě katolická modlitební kniha *Prawdziwa jedzina do nieba z Pisma świentego dokazana droga* napsaná už z větší části rodáky z Těšínska. Jejimi autory byli jablunkovský farář Jerzy Bajtek, vendryňský farář rodem z Těšína Jan Judasz Hackenberg a Franciszek Knöbl, rodák z Raciborze, působící jako farář v Goleszově. Bajtka a Hackenberga můžeme považovat za první těšínské Slezany, kteří sepsali a vydali knihu v polštině, i když ta je z velké části překladem z němčiny a její jazyk je – stejně jako u předchozích – přizpůsoben místnímu nářečí. Obsahuje i čechizmy a germanizmy. Mezi léty 1716–1848 vyšlo na Těšínsku nejméně 71 polských tisků. Důležité je zmínit ještě jeden z prvních: *Celaryus polski* vydaný po roce 1717. Byl to svého druhu polsko-německy slovník, určený původně pro žáky evangelické školy, zřízené krátce předtím při Ježíšově kostele v Těšíně. Jeho autorem byl tamější učitel Andreas Fabri, pocházející z Uher (konkrétně z Schäßburgu v Sedmihradsku, dnešní Rumunsko). Tento slovník dosvědčuje, že prvním jazykem žáků bylo polské nářečí, podle něhož se učili němčině.

Rozkvět evangelického školství nastal po vydání Tolerančního patentu Josefa II. (1781). V tehdy za-

kládaných - nestátních - školách se vyučovalo v mateřském jazyce žáků, užívalo se i polských knih. Jinak tomu bylo ve státních školách katolických, kde byla oficiálním jazykem čeština (moravština). Učitelé sice v praxi vykládali látku ve slezsko-polském nářečí (pokud to byla jejich rodná řeč), používali však moravských učebnic. Na tento rozpor upozorňoval mj. vrchní školní dozorce, katolický kněz Jan Leopold Šeršník, který psal roku 1807 Moravsko-slezskému guberniu v Brně, domáhaje se polských učebnic: „*Další překážkou vyučování jsou česky sepsané učebnice. Slezskopolské nářečí je kromě frýdeckého distriktu ve všech ostatních šesti distriktech*

jazykem. Slezskopolský lid Těšínska našel oporu ve vlastních knihách nejen ve škole, ale i v kostele. V roce 1857 vydal kněz Antoni Janusz polský katolický kancionál a v roce 1865 Jerzy Bogusław Heczko kancionál evangelický (do té doby se u evangelíků těšil největší popularitě Třanovského kancionál *Cithara Sanctorum*). Po roce 1848 se polský jazyk, jehož nářeční varianta byla na Těšínsku po staletí jazykem všedních dnů, stává vedle němčiny i jazykem úředním. V průběhu XIX. století postupně nachází uplatnění ve všech oblastech veřejného života. Vznikl tak předpoklad pro to, aby se z místního polského lidu vyvinula odnož moderního polského národa. Staletý

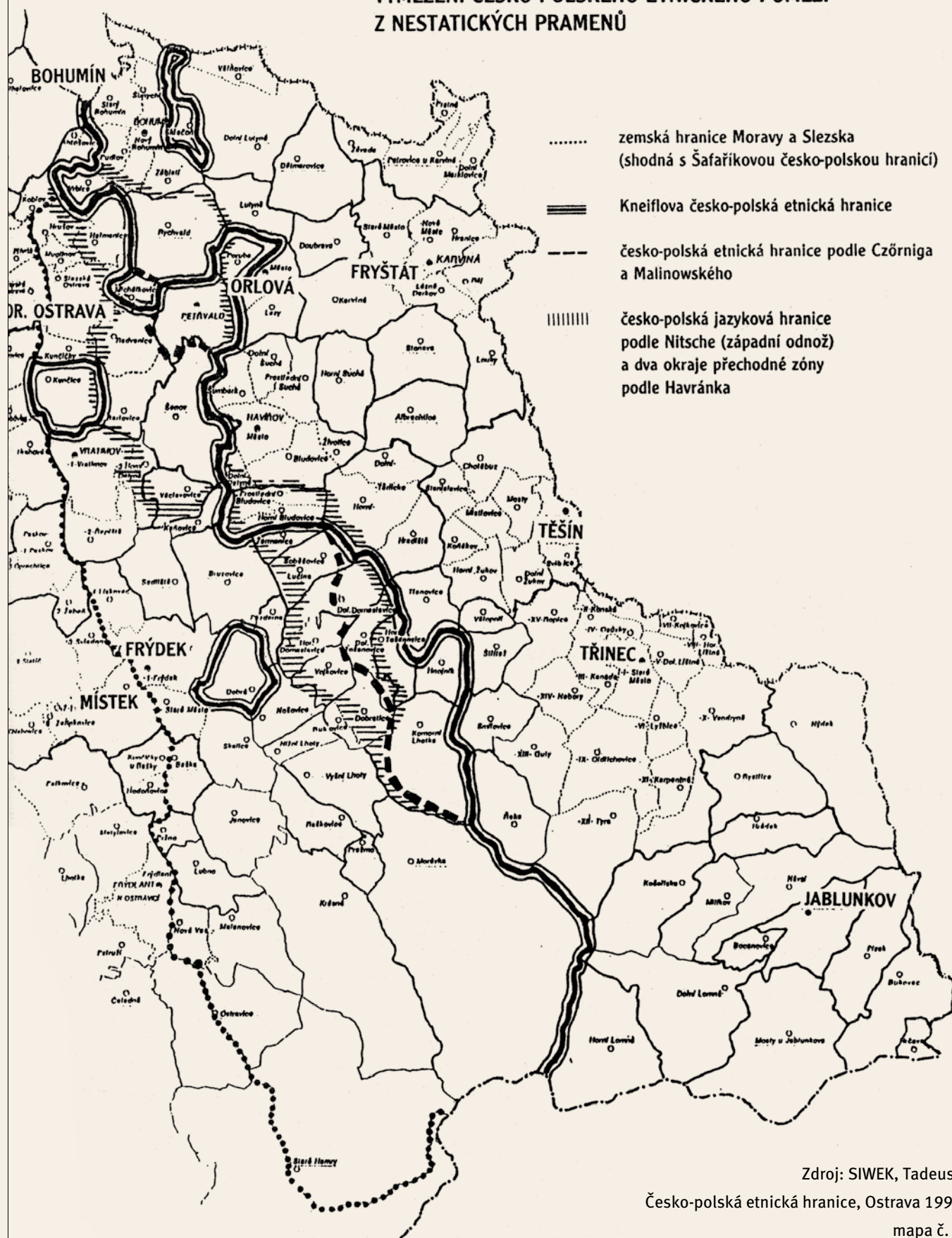

lidovou řečí. České školní učebnice jsou tedy dětem většinou nesrozumitelné. Učitel je tedy nucen všechno slovo za slovem do polštiny přetlumočovat. Tím uchází vyučování mnoho hodin". V roce 1809 se mu dostalo odpovědi: „*Nestojí to ani za námahu, aby pro šest děkanství, v nichž je slezsko-polské nářečí lidovou řečí, byly vydávány školní učebnice tiskem v tomto nářečí*". Teprve po roce 1848 mohly být i na katolických školách zaváděny polské učebnice. Polština se zde mohla stát i formálně vyučovacím

Česká mapa z roku 1912 znázorňující národnostní složení Rakouského Slezska.

„*Západní část Rakouského Slezska, tzn. území zhruba od poloviny vzdálenosti mezi Krnovem a Opavou na sever, jih a západ až po hranice s Pruskem, resp. s Moravou, byla téměř 'uzavřeným německým jazykovým územím', ve středu země, tj. ve východní části Opavska a v západní třetině Těšínska převažovali Češi, východní část země, tj. převážná část Těšínska byla etnicky polská. Ve městech převažovali většinou Němci*“ (Dan Gawrecki)

VYMEZENÍ ČESKO POLSKÉHO ETNICKÉHO POMEZÍ Z NESTATICKÝCH PRAMENŮ

Zdroj: SIWEK, Tadeusz:

Česko-polská etnická hranice, Ostrava 1996,

mapa č. 2.

rozpor mezi jazykem oficiálního a neoficiálního života většiny obyvatel Těšínska byl nyní zažehnán.

Výmluvnými slovy to komentuje český učenec Alois Adamus, uzavíraje svůj spis, v němž líčí snahu o to, aby se jazyk lidu stal jazykem školství:

„Tvrdí-li se dnes, že Těšínsko bylo popoštěno, je to tatáž logika, jako když Němci v Čechách tvrdí, že Čechy byly počestěny. Veškerá moc pochází z lidu, a na Těšínsku učilo se tak dlouho česky, dokud lid neměl moci. Jakmile přišel k moci, odstraňoval to, co mu bylo úřady vnuceno. Čeština ustupovala cestou přirozenou, a nebyti průmyslu v Ostravě a na Orlovsku, byla by ustoupila až na břehy Ostravice. Každý spravedlivý Čech nebyl by v tom viděl bezpráví, nýbrž právo přirozené“.

Adamusův výrok dokonale vystihuje princip demokracie v jazykové oblasti a zní velice moderně. Nepřidržuje se zásady „čí stát, toho jazyk“, nýbrž zásady „jaký lid, takový jazyk ve veřejné sféře“. Avšak zdá se, že Adamus posunul „přirozenou“ česko-polskou jazykovou hranici přece jen o tro-

chu více na západ, až po samou Ostravici. Pás území, táhnoucí se podél pravého břehu této řeky byl tradičně etnicky český. Polské nářečí dominovalo v bývalých okresech Těšín, Fryštát a Bílsko, avšak nikoliv už v bývalém okrese Frýdek. Přibližně takto stanovili hranici mezi slezsko-polským a slezsko-moravským nářečím už rakouští badatelé, jako Reginald Kneifel (1804) či Karl von Czoernig (1855). Znamý zakladatel slavistiky Pavel Josef Šafařík (1842) umístil dokonce česko-polskou jazykovou hranici shodně s hranicí oddělující Těšínské Slezsko od Moravy, to však nebylo pozdějšími badateli potvrzeno. Bádání českých a polských lingvistů v první polovině 20. století přinesla podobný výsledek, jako první rakouské výzkumy. Podle většiny pokusů vymezit na území Těšínského Slezska západní hranici tradičně polského jazykového prostoru se tato hranice velmi podobá západní hranici tzv. Zaolzí, tedy území dnes kompaktně obývaného polskou menšinou.

—BOHDAN MALYSZ

Mapa znázorňuje výsledky několika nezávislých pokusů o vymezení česko-polské jazykové hranice na Těšínsku (od počátku XIX. století do první poloviny XX. století). Kromě Šafaříkova určení – nejspíše zjednodušeného – z roku 1842 byly výsledky jazykovědného bádání vesměs potvrzeny sčítáními lidu. Na polské straně jazykové hranice se ve všech případech nachází většina území dnešního Zaolzí a tedy i většina území, které bylo podle dohody z 5. listopadu 1918 svěřeno do polské správy.

Na Kneifelově vymezení (1804) stojí za pozornost – pozdějšími badateli nepotvrzené – polské enklávy v Kunčicích a v Dobré, jakož i česká enkláva ve Skřečoni. Ve druhé polovině XIX. století vymezili česko-polskou jazykovou hranici velmi podobně badatelé tří národností: Karl von Czoernig (1855), Karel Kořistka (1861) a Lucjan Malinowski (1872). Již v dobách sčítání lidu (po roce 1880) prováděli své terénní jazykovědné výzkumy Kazimierz Nitsch (1907) a Bohuslav Havránek (1934).

Literatura:

ADAMUS, Alois: *Jazyková otázka ve školství na Těšínsku*, Moravská Ostrava 1930.

GAWRECKI, Dan: *Jazykové a národnostní poměry* (in:) *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, ed. Dan Gawrecki, Opava 2003, sv. I., s. 141–145.

HAVRÁNEK, Bohuslav: *Nářečí česká* (in:) *Československá vlastivěda*, sv. III. (Jazyk), Praha 1934, s. 115.

KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Cieszynsko–zaolziańska polszczyzna*, Katowice 1994.

KADŁUBIEC, Karol Daniel – MILERSKI, Władysław: *Cieszynska ojczyzna polszczyzna*, Czeski Cieszyn – Cieszyn 2001.

LONDZIN, Józef: *Polskość Śląska Cieszynskiego*, Cieszyn 1924.

PRASEK, Vincenc: *Dějiny knížetství Těšínského*, Opava 1894.

RACLAVSKÁ, Jana: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*, Ostrava 1998.

SIWEK, Tadeusz: *Česko-polská etnická hranice*, Ostrava 1996.

ZAHRADNIK, Stanisław – RYCZKOWSKI, Marek: *Korzenie Zaolzia*, Warszawa – Praga – Trzyniec 1992.

Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918-1920

Tři měsíce sebeurčení 1918-1919: Národní rada Těšínského knížectví

Reakcí na nevyhnutelný rozpad habsburské monarchie bylo 19. října 1918 založení Národní rady Těšínského knížectví (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) politickou reprezentací Poláků žijících v Těšínském Slezsku, kteří tvořili jádro autochtonního obyvatelstva třech okresů (těšínského, fryštátského a bílského) a jejichž počet na tomto území převažoval. V čele Rady stanuli kněz Józef Londzin ze Svazu slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików, ZŠK), Jan Michejda z Polského národního sjednocení (Polskie Zjednoczenie Narodowe, PZN) a Tadeusz Reger z Polské strany sociálně demokratické Haliče a Těšínského Slezska (Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego, PPSD). Byl to první nezávislý orgán vlády rodícího se Polska. Manifestace polského lidu, žádajícího připojení k Polsku, se konaly v Orlové (13. října), Bohumíně (20. října), Těšíně (27. října) a jiných městech.

Dne 30. října Národní rada Těšínského knížectví slavnostně deklarovala svou státní příslušnost k Polsku, oznámila převzetí vlády nad územím knížectví a prohlásila, že o vytyčení konečné hranice s Československem rozhodnou vlády ve Varšavě a v Praze, „s hlubokým přesvědčením, že tyto vlády se budou při stanovení hranice řídit skutečnou národní příslušností a vůlí obyvatelstva.“ V noci z 31. října na 1. listopadu 1918 provedli důstojníci rakouského vojska polské národnosti sloužící v těšínské posádce vojenský převrat ve městě, čímž zajistili Radě faktické převzetí moci.

Dne 30. října 1918 vznikl v Polské Ostravě český Zemský národní výbor pro Slezsko (ZNV), který si rovněž nárokoval právo vládnout celému Těšínskému Slezsku. Předsedou ZNV byl Zikmund Witt, prvním místopředsedou Ferdinand Pelc, který fakticky tento politický orgán řídil. Češi však měli vliv jenom ve frýdeckém okrese, v západní části okresu fryštátského a v několika vesnicích západní části okresu těšínského. V dalších částech regionu představovali jenom zlomek obyvatelstva.

Tato jednání, která byla výsledkem místních iniciativ, nebyla konzultována s představiteli západních mocností, které zvítězily v první světové válce. Byla výsledkem místních poměrů, projevem sebeurčení místního obyvatelstva, občanského uvědomění a vyvinutého smyslu pro demokracii. Mezi nejaktivnějšími členy Rady se vyjímaly ženy: Zofia Kirkor-Kiedroniowa a Dorota Kluszyńska.

Členové Národní rady Těšínského knížectví, 1918.

Józef Londzin (1863-1929), katolický kněz, politik, bibliofil, historik, poslanec Říšské rady ve Vídni (zvolen 1907 a 1911), čelní představitel Národní rady Těšínského knížectví, účastník mírové konference v Paříži (1919), poslanec polského Sejmu (1919-1928), od roku 1928 senátor a od roku 1927 starosta města Těšín.

Dne 28. září 1918 podepsal Edvard Beneš jménem emigračního Československého národního výboru smlouvu s ministrem zahraničních věcí Francie Etienne Pichonem, v níž Francie slibovala podporovat snahy o utvoření československého státu v jeho historických hranicích. Pichon však neznal těšínské reálie a neuvědomoval si problémy, které plynuly z podepsané deklarace. Historické právo, které se odvolávalo na příslušnost Těšínského knížectví k zemím Koruny české, tedy k těm samým feudálním principům, o něž se opírala rakouská monarchie i Koruna sv. Štěpána, nevyhnutelně muselo narazit na právo národů na sebeurčení.

Dne 5. listopadu 1918 byla podepsána smlouva mezi Národní radou Těšínského knížectví a Zemským národním výborem pro Slezsko, ve které došlo k prozatímnímu rozdělení Těšínského Slezska podle etnického složení obyvatelstva. Pod polskou správou se nacházely okresy těšínský, bílský a větší část okresu fryštátského. Pod českou administrativu spadal frýdecký okres a několik obcí okresu fryštátského, mj. i Orlová.

Od druhé poloviny listopadu Zemský národní výbor posílal mnoho

Manifestace polského lidu, žádajícího připojení k Polsku, konaná na náměstí v Těšíně dne 27. října 1918.

Tadeusz Reger (1872-1938), lídr socialistického hnutí v Těšínském Slezsku, poslanec Říšské rady ve Vídni (od 1911), čelní představitel Národní rady Těšínského knížectví, poslanec polského Sejmu (1919–1935).

dopisů Národní radě Těšínského knížectví, v nichž se snažil dokázat, že polská strana porušuje smlouvu a chová se tak, jako by otázka příslušnosti k polskému státu byla již věcí rozhodnutou. 30. listopadu 1918 protestoval československý konzul Karel Locher u Polské likvidační komise v Krakově proti porušování suverenity československého státu, jelikož na území Těšínského Slezska byly na leden 1919 vypsány volby do polského sněmu.

Dne 18. prosince 1918 byla v Těšíně ustanovena Zemská vláda Těšínského knížectví, která nepodléhala přímo vládě ve Varšavě, ale Národní radě Těšínského knížectví. V čele vlády stanul Jan Michejda.

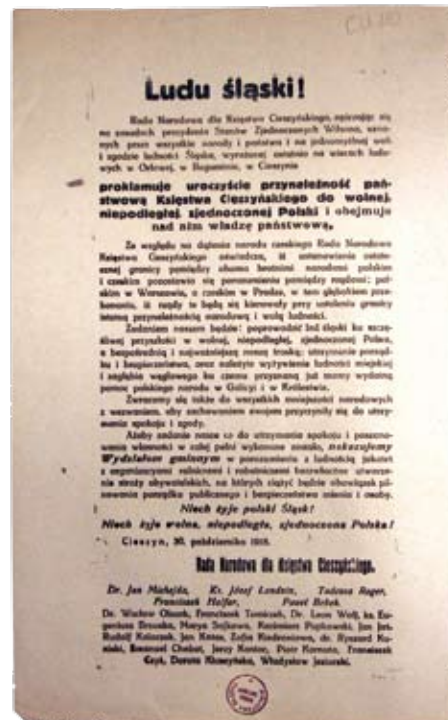
V druhé polovině prosince 1918 pobývala v Praze delegace náčelníka státu Józefa Piłsudského, který ve speciálním dopise navrhoval prezidentu T. G. Masarykovi navázat oficiální diplomatické vztahy a zřídit smíšenou komisi, která by měla řešit záležitosti hranic. Masaryk prohlásil, že nedisponuje dostatečnými kompetencemi, a odeslal Piłsudského delegaci k premiérovi Karlu Kramářovi, který rovněž věc odložil. Česká strana se připravovala k násilnému řešení těšínské otázky.

Zemský národní výbor již 25. listopadu žádal od vlády v Praze vojenský zásah, který by vedl k ovládnutí celého Těšínského Slezska. Prezident Masaryk se o kompetencích Národní rady vyjadřoval jako o „*anonymních, soukromých*“ a její vládu považoval za „*nelojální a anarchistickou okupaci*“. Tvrdil, že Československo musí mít Karvinou: „*když budeme mít dostatek uhlí, budeme moci zásobovat Vídeň, B[uda]pešť a Bavorsy*

a tím budeme mít vliv na tyto státy.“ 12. ledna 1919 ZNV poslal Národní radě Těšínského knížectví dopis, v němž oznamoval, že od doby, kdy úřady československého státu převzaly moc nad Těšínským Slezskem, Zemský národní výbor ztratil výkonnou moc, a proto smlouva ze dne 5. listopadu 1918 přestala platit. V tomto dopise zároveň výbor konstatoval, že polská strana porušila smlouvu tím, že si podřídila soudy, pošty, finanční a dopravní úřady, které mají svoje sídlo v Polsku. Záležitost byla ale problematictější. Smlouva z 5. listopadu, která byla uzavřena z nutnosti rychlé dohody, neřešila výše uvedené problémy a v některých případech nebyla formulována dost precizně.

Boj o státní příslušnost Těšínského Slezska 1919 – 1920

Rozhodnutí o útoku na Těšínské Slezsko padlo 17. ledna 1919 na jednání československé vlády, kterého se účastnil Masaryk. 21. ledna byla vypracována diplomatická nota polské vládě ve Varšavě, kterou Československo formálně neuznávalo. Nota se domáhala odstoupení celého Těšínského Slezska Československu, zdůvodňujíc to vládnoucí anarchií a bolševizmem, prosbami místního obyvatelstva, poklesem těžby uhlí, historickou příslušností k zemím Koruny české. Zcela byl opomenut podíl místního obyvatelstva na vzniku polské vlády v Těšínském Slezsku, přičemž v notě bylo Polákům vytčeno, že „sáhli“ na Těšínské Slezsko, taktéž byl zpochybněn etnografický charakter země i výsledky sčítání lidu. Nota informovala o tom, že československá vláda nikdy neuznala smlouvu z 5. listopadu, a zároveň obviňovala Poláky z jejího porušování. Často je jako hlavní důvod české intervence zmi-

Proklamace Národní rady z 30. října 1918 o příslušnosti Těšínského knížectví k nově vznikajícímu polskému státu.

Manifestace polského lidu, žádajícího připojení k Polsku, konaná na náměstí ve Fryštátě.

Josef Šnejdárk, velitel československého vojska, které obsadilo část Těšínského Slezska ve dnech 23.–30. ledna 1919.

ňován fakt, že na 26. ledna byly vyhlášeny volby do polského sněmu rovněž na území Těšínského Slezska. V nótě je této věci věnováno jen málo místa.

V odborné literatuře existuje mnoho mylných názorů o příčinách několikadenní česko-polské války, které vznikají mezi jinými i na základě memoárové literatury. Například velitel československých vojsk v Těšínském Slezsku, podplukovník Josef Šnejdárk, prezentoval situaci v Těšínském Slezsku tak, že Poláci zabrali Těšín, karvinsko-ostravský revír i Bohumín a postupují k Moravské Ostravě. Čtenář Šnejdárkových pamětí může nabýt dojmu, že Poláci jsou agresori, kteří zaútočili a posouvají se dál do vnitrozemí. Ani slůvkem není zmíněna smlouva z 5. listopadu. Zároveň se Šnejdárk staví do role dobyvatele Těšínského Slezska a uhelných dolů mnohamiliardové hodnoty.

Dne 23. ledna zaútočila československá vojska na území, které podléhalo Národní radě Těšínského knížectví. Zpočátku čítaly československé síly 14 - 16 tisíc vojáků, převážně legionářů, kteří se právě vrátili z Francie a Itálie. Polská strana nebyla na ozbrojený střet připravena. Většina vojska byla na začátku ledna odeslána z Těšínského Slezska pod Lvov, kde se účastnila bojů s Ukrajinci. Československým legionářům se postavila na odpor malá část místního polského vojska (v prvních dnech maximálně 2 tisíce vojáků, 30. ledna to bylo již asi 4.800 vojáků), milice (od 600 do 1300 mužů) a místní civilní obyvatelstvo, hlavně horníci a hutníci. To, co pro obránce Slezska bylo projevem vlastenecké povinnosti, považoval prezident Masaryk za projev anarchizmu a chybějící zodpovědnosti. Docházelo k případům vraždění polských zajatců a bezbranných civilistů českými legionáři. K největšímu zločinu došlo ve Stonavě, kde 26. ledna zahynulo 20 polských vojáků, podle svědeckých výpovědí většina z nich byla zavražděna jako váleční zajatci.

Dne 27. ledna obsadily československé oddíly Těšín. Ofenzíva se zastavila 28. ledna 1919 na linii Visly. Česká vojenská intervence byla špatně přijata v kruzích spojenců, kteří přikázali okamžitě zastavit palbu. Jak vzpomíná Ferdinand Pelc: „Bylo zle, bohové se hněvali!“. 30. ledna 1919, po tří denní bitvě u Skočova, bylo podepsáno příměří. 1. února podepsali v hlavním městě Francie představitelé Polska a států Dohody a 3. února Československa smlouvu, která prohlašovala, že o budoucí státní příslušnosti Těšínského knížectví rozhodne mírová konference v Paříži. 12. února přijela do Těšína Mezispojenecká kontrolní komise. Jelikož československé vojsko otálelo se splněním rozkazu ustoupit za řeku Olzu, 24. února přijeli z Varšavy do Těšína představitelé Mezispojenecké mise v čele s francouzským generálem Henri Niessellem. O dva dny později česká vojska ustoupila za vytyčenou linii a polské oddíly se mohly vrátit do Těšína.

Demarkační čára (nekryjící se s hranicí z 5. listopadu), která stanovila hraniční oblast kontroly Poláků a Čechů, měla vyznačovat teritorium vojenského vlivu. Obě strany dělil neutrální pás. Na české straně se nacházela mj. Karviná spolu s uhelným revírem. Správa měla být rozdělena na základě smlouvy ze dne 5. listopadu 1918, avšak v těch obcích, které měly podléhat polským administrativním výborům, ale ocitly se na české straně demarkační čáry a působily tam československé jednotky a čet-

Vzpomínky evangelického faráře Jana Unického, účastníka česko-polské bitvy u Skočova, kde byl zastaven postup československého vojska.

nictvo, nebylo udržení polské obecní administrativy možné. Během roku 1919 v šesti obcích karvinského uhelného revíru – Rychvaldě, Dombrově (dnes Doubrava), Porembě (dnes Orlová–Poruba), Záblatí, Vrbici a Orlově (posledně jmenovaná měla být na základě smlouvy z 5. listopadu spravována českou většinou) Češi zavedli svoje administrativní komise a polské administrativní výbory odsunuli. Šikany ze strany československé správy a četníků byly podnětem pro hornické stávky, které se během měsíců několikrát opakovaly.

Koncem července 1919 se konala jednání polské a české delegace v Krakově, ale nepřinesla žádný výsledek. V srpnu 1919 nabízelí členové spojeneckých komisí pro záležitosti Polska a Československa oběma stranám přijetí pozměněné verze linie Antonia Tissiho, italského člena Mezispojenecké kontrolní komise, která přiznávala Polsku mj. Těšín, Karvinou, Bohumín a Třinec, Československu zas Orlovou, Vendryni, Jablunkov a Istebnou. S takovým řešením nesouhlasila Francie. Spokojena nebyla rovněž žádná ze stran konfliktu. V září na konferenci v Paříži obě strany souhlasily s plebiscitem. Poláci navrhovali, aby se konal na území těšínského a fryštátského okresu. Okres bílský byl Poláky považován za čistě polský (jelikož tam nebyli téměř žádní Češi) a frydecký okres za český. Češi prosadili konání plebiscitu na celém území Těšínského Slezska, protože počítali rovněž s hlasy Šlonzákovců z bílského okresu.

Hnutí Šlonzákovců, čili stoupenců Slezské lidové strany, bylo specifickým politickým hnutím, které se opíralo o tvrzení, že Slezané mluví polsky, ale patří k okruhu německé kultury. V době rozpadu rakouské monarchie se stejně jako místní Němci hlásili k neutralizaci Těšínského knížectví. Vůdce strany Józef Koźdoń byl Poláky zatčen koncem roku 1918. Po propuštění se přestěhoval do Moravské Ostravy a postavil se na stranu Československa. Českou stranu podporovala kromě Šlonzákovců značná část Němců, s výjimkou těch, kteří bydleli v okolí Bílska.

Protest Národní rady Těšínského knížectví proti československé vojenské intervenci v lednu 1919.

Poláci internovaní z Těšínského Slezska v Lipníku na Bečvou v únoru 1919.

Plebiscitní letáky.

Čekání na plebiscit se protahovalo několik měsíců. V podmínkách vzrůstajícího napětí a násilí byly používány brutálnější prostředky pro zajištění vítězství jedné ze stran. Obě dvě počítaly s terorem jako jedním z účinných nástrojů, které měly zajistit vítězství. V obcích se zakládaly tajné organizace zabývající se agitací a zastrašováním protivníků. Byly rozháněny manifestace, prováděly se bombové teroristické akce. Docházelo ke střetům bojůvek. Poláci utvořili Tajnou vojenskou organizaci (Tajna Organizacja Wojskowa), Češi Občanskou obranu. V bílském a těšínském okrese působily bojůvky šlonzakovské.

Důležitou roli ve výše zmíněných záležitostech hrálo zásobování. Do přelomu února a března 1920 byla situace na polské straně demarkační čáry nezáviděníhodná. Chybělo hodně zboží denní potřeby a potraviny. Už od podzimu 1919 česká strana ve velkém dovážela na Těšínské Slezsko oblečení a potraviny, často na úkor jiných částí republiky. Mělo to velký propagandistický význam; tyto iniciativy si kladly za cíl přesvědčit obyvatele Slezska o tom, že československý stát je schopen zajistit lepší životní úroveň než Polsko.

Mezinárodní plebiscitní komise přijela do Těšína teprve koncem ledna 1920. Dne 2. února se polské a české vojsko stáhlo z knížectví, na jejich místo dorazily francouzské a italské jednotky, které měly hlídat pořádek. Demarkační čára se stala hranicí prefektur. Na české straně demarkační čáry zůstalo české četnictvo a administrativa, na polské - polská. Neutrální pás podél demarkační čáry byl zrušen.

V únoru a březnu 1920 probíhala největší vlna vyhánění polských dělníků z ostravského a ze západní části karvinského uhelného revíru. V českých pramenech je to zdůvodňováno jako odvěta za pronásledování a vyhánění příznivců Československa z území spravovaného Poláky. Polská strana rovněž prezentovala vyhánění Čechů nebo jejich sympatizantů jako odvetu. Míra vyhánění z území, které bylo kontrolováno českou administrativou, byla o hodně vyšší než represe ze strany druhé.

V březnu 1920 začala největší vlna pronásledování Poláků, kteří žili na území kontrolovaném českou administrativou. Obě strany se obviňovaly z vyvolávání konfliktů. První zápalnou jiskrou byl příkaz Mezinárodní plebiscitní komise ze dne 6. března 1920 k likvidaci administrativních komisí zavedených Čechy od roku 1919 v šesti obcích a o znovuzavedení obecních výborů. Pro Františka Zelnička, předsedu české administrativní komise v Michálkovicích, bylo „signálem k boji českého lidu proti fanatismu polskému“ rozbíjení oken a vyhnání řídicího polské školy v této obci, Jerzyho Kaszpera v noci z 6. na 7. března 1920. Útok na Kaszperův dům, který se nacházel v Michálkovicích, čili obci sousedící s Rychvaldem, se stal první noc potom, co byl vyhlášen příkaz o zrušení českých administrativních komisí právě v Rychvaldě.

Reakcí na teror Čechů vznikla další polská tajná bojová organizace, Konfederace Slezska, která prováděla teroristické akce na vůdce českých bojůvek nebo jejich spřízněnce. První akcí byl bombový útok na byt přednosta železniční stanice v Hnojníku Rudolfa Janala v dubnu 1920. V noci z 14. na 15. května došlo ke třem bombovým útokům, mj. na dům českého činitele z Orlové Václava Mezery. Akce, které měly zastavit teroristické útoky, měly opačný účinek. 15. května byli zatčeni přední polští aktivisté.

Mnoho Poláků, především představitelů inteligence, bylo vyhnáno nebo uteklo z obavy před šikanou. Mezi mnohými napadenými se nacházel i Józef Kiedroń, jeden z vůdčích aktivistů na tomto území. Situace v regionu se stávala nesnesitelná. V červnu se počet Poláků vyhnaných z území kontrolovaných Čechy vyšplhal na 4–5 tisíc. Mezispojenecké plebiscitní komisi přicházelo mnoho stížností představitelů obou stran. Mezinárodní síly nebyly schopné zvládnout situaci a zajistit bezpečí. Z polských obcí, kde pobývalo české četnictvo, přicházely žádosti na jejich odsun a nahrazení milicí složenou z místních obyvatel. 1. července 1920 byl proveden asi největší teroristický útok Konfederace Slezska. V Šumbarku, kde už české četnictvo dlouho šikanovalo místní Poláky, byli zastřeleni tři četníci a několik jich bylo zraněno. Následkem toho byl zrušen polský obecní výbor, zatčen starosta Karol Buchta a byla zavedena česká administrativní komise. Česká strana obviňovala Poláky, že cíleně zdržují hlasování v podmínkách, kdy tisíce lidí musely opouštět svoje obydlí nebo se obávaly nahlas vyjadřovat svoji podporu Polsku. Po mnoha měsících teroru se konání spravedlivého plebiscitu jevílo nemožným.

Mezitím se válka Polska s bolševiky vyvíjela nepříznivě. Rudá armáda se blížila k Varšavě. Polsko potřebovalo dodávky zbraní od západních mocností. 10. července 1920 v belgickém Spa souhlasil premiér Władysław Grabski s řešením otázky hranic v Těšínském Slezsku na základě arbitráže Spojenců. Rovněž česká strana chtěla přijmout takové řešení, protože si nebyla jistá výsledkem plebiscitu.

Dne 28. července 1920 rozhodla Konference velvyslanců v Paříži o rozdělení Těšínského Slezska. Polsku připadl bílský okres, část těšínského, včetně části města Těšina, a kousek okresu fryštátského. Na tomto území žilo 94 tisíc Poláků (67,5%), 2 tisíce Čechů (1,7%) a 43 tisíc Němců (30,7%). Československo získalo frýdecký okres, větší část okresu fryštátského, část okresu těšínského, dostalo celý úsek bohumínsko-košické dráhy, karvinský uhelný revír a hutě, včetně té největší v Trinci. Na tomto území žilo 140 tisíc Poláků (48,6%), 113 tisíc Čechů (39,5%) a 34 tisíc Němců (11,9%). Pokud nebereme v potaz frýdecký okres, jehož se Poláci byli ochotni vzdát, Poláci čítali 69% obyvatelstva, Češi jenom 18,3%, a to pouze v západní části okresu fryštátského a v několika obcích západní části okresu těšínského.

Rozhodnutí Konference velvyslanců vyvolalo hodně protestů ze strany Polska a pocit deprese mezi obyvateli Slezska. Mnoha aktivistům se uzavřel návrat do jejich domovů, které se teď ocitly na československé straně. Avšak vláda ve Varšavě, která se nacházela v těžké situaci, byla nucena nevhodné rozhodnutí přijmout. Reakce Poláků je možné shrnout v prohlášení delegáta polské vlády v Paříži Ignace Paderewského: „Jakkoli upřímně chce polská vláda úplně a loajálně vykonat přijaté závazky, stejně se jí nikdy nepodaří přesvědčit polský národ, že spravedlnosti bylo učiněno zadost. Národní uvědomění je silnější a trvalejší než vlády“.

Protestovali rovněž Češi. Jak tvrdil Ferdinand Pelc, „z věcných a taktických ohledů.“ Na české straně vládla vítězná atmosféra a Češi se rychle smířili s tím, že země Koruny české nepřipadly celé Československu, protože bylo dosaženo hlavního cíle – získat celý karvin-

Protest proti přičlenění části Těšínska k Československu podepsali představitelé desítek obcí, mezi jinými Dolní Lištné.

ský uhelný revír, košicko-bohumínskou dráhu a Třinecké železárny. Jak vzpomíná Ferdinand Pelc: „Bylo třeba začít kapitulu novou, kapitulu nejen míru, nýbrž i politického sblížení a sbratření.“ Rozhodnutím byli rovněž zklamáni Šlonzákovci, kteří během konfliktu podporovali Československo, a jejichž cílem byla hlavně celistvost Těšínského Slezska. Hlavní střediska Slezské lidové strany se ocitly na polské straně hranice.

Průběh a řešení dva roky trvajícího konfliktu znemožnilo v příštích desetiletích navázat přátelské vztahy. Plebiscitní propaganda, ukazující

protivníka v těch nejčernějších barvách, zapříčinila vznik psychologické propasti: na české straně se upevnilo přesvědčení o civilizační převaze, na polské straně pocit křivdy a ztráta důvěry k jižnímu sousedovi. Tím, že Československo nabylo území, na kterém žilo semknuté polské obyvatelstvo, sice hospodářsky získalo, ale stálo před nelehkým úkolem integrace nespokojené menšiny. Následkem toho byly stupňující se asimilační tlaky během první republiky, které jenom prohlubovaly vzájemnou nevraživost mezi dvěma národy. 28. červenec 1920 nevyřešil záležitost Těšínského Slezska jako mezinárodního problému. Vzniklo tak další výbušné území v Evropě, které na sebe upozornilo v dalších desetiletích. ■

Literatura:

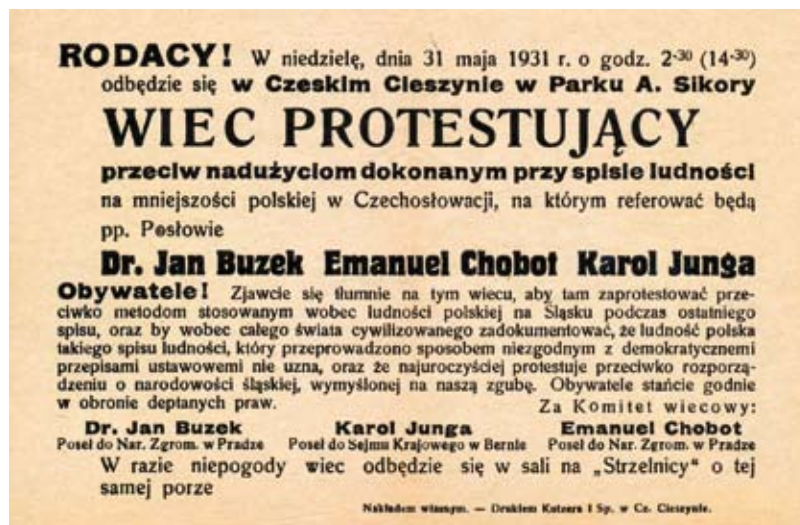
- BARAN, Ivo: *Polští socialisté na Těšínsku a Ostravsku v období československo-polského sporu 1918-1920 (I., II.)*, „Slezský sborník“ 104, č. 1/2006, s. 1-17; č. 2, s. 90-107.
- DŁUGAJCZYK, Edward: *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919-1920*, Katowice 2005.
- GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Český Těšín 1999.
- JELÍNEK, Petr: *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Brno 2009.
- KAMIŃSKI, Marek Kazimierz, *Konflikt polsko-česki 1918-1921*, Warszawa 2004.
- Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, ed. Zdeněk Šolle, sv. II., Praha 1994.
- Nadzie zrywa okowy*, red. Robert Danel, Cieszyn 1998.
- První nezávislost*, red. Krzysztof Nowak, Cieszyn 2008.
- VALENTA, Jaroslav: *Česko-polské vztahy v letech 1918-1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961.
- Zaolží. Polsko-český spor o Těšínské Slezsko 1918-1920*, red. Grzegorz Gašior, Agnieszka Knyt, Warszawa 2008.

Polská menšina v Československé republice

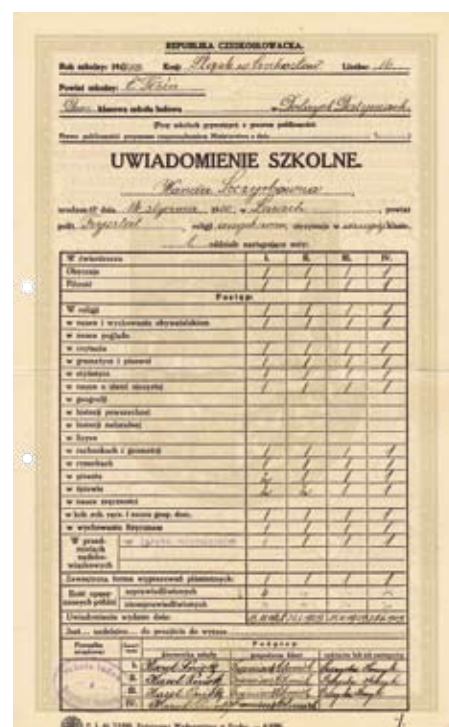
Rozdělením Těšínska arbitráží velmocí získala československá diplomacie prakticky vše, co ve sporu o toto území požadovala. Kromě uhelného revíru a košicko-bohumínské dráhy však česká strana rozhodnutím velmocí získala také cosi, oč vůbec nestála, totiž silnou polskou menšinu ve své části Těšínska. Všichni uvědoměli Poláci byli rozhodnutím o rozdělení Těšínska zrceni a rozhořčeni. I když v obou případech byl mezinárodní kontext zcela odlišný, pocity utrpené křivdy a nespravedlnosti mezi těšínskými Poláky můžeme přirovnat k pocitům české veřejnosti po uzavření mnichovské dohody v roce 1938. Československu připadla ta část Těšínska, kde podle rakouského sčítání lidu z roce 1910 žilo 139016 Poláků, přesněji řečeno lidí, kteří udali polštinu jako svou obcovací řeč.

Otázka, kolik Poláků vlastně na československém Těšínsku v meziválečném období žilo, dodnes zaměstnává autory na české i polské straně. Musíme se však nejdříve ptát, koho je třeba za Poláka považovat. Jak ostatně dokazuje existence šlonzakovského hnutí, nebyla na Těšínsku skupina lidí hovořících místním polským dialektem totožná se skupinou lidí, kteří se cítili být Poláky. Čeští představitelé vycházeli z názoru, že za Poláky je třeba považovat pouze ty lidi, kteří se jimi sami cítí být, zatímco polští představitelé zastávali názor, že Poláky jsou všichni lidé, kteří hovoří místním dialektem s převažujícími polskými prvky.

Předmětem sporu jsou proto dosud také československá sčítání lidu, která proběhla v letech 1921 a 1930. Podle jejich výsledků byl počet Poláků na československém Těšínsku přibližně poloviční ve srovnání s výsledky sčítání lidu z roce 1910. Polskou stranou jsou proto tato sčítání lidu hodnocena jako tendenčně provedená, ne-li přímo jako zfalšovaná. Při sčítání lidu v roce 1921 bylo na československém Těšínsku zjištěno 69 360 Poláků a v roce 1930 – 77 309. Dramatický pokles počtu Poláků byl doprovázen stejně dramatickým nárůstem počtu Čechů (ze 113 319 osob v roce 1910 na 177 626 v roce 1921 a na 225 426 osob v roce 1930). Je tedy pochopitelné, že takovýto vývoj všichni uvědoměli Poláci vnímali jako národní katastrofu. Stejně tak je jasné, že tento pokles nebyl v první řadě způsoben odchodem části obyvatel, i když bezprostředně po rozdělení toto území opustilo z různých důvodů 12–14 000 Poláků, ale především tím, že několik desítek tisíc lidí, kteří se v roce 1910 přihlásili k polské obcovací řeči, se v roce 1921 i v roce 1930 přihlásili k české (československé) národnosti.

Leták vyzývající k účasti na protestním shromáždění konaném v Českém Těšíně dne 31. května 1931 ohledně sčítání lidu. Podle polských představitelů jeho výsledky neodpovídaly skutečnému stavu.

Školní vysvědčení z roku 1929.

Žáci a učitelé Polské měšťanské školy
v Českém Těšíně, 20. léta minulého století.

Český přístup, podle kterého bylo třeba za Poláky považovat pouze ty lidi, kteří se jimi sami cítili být, může na první pohled působit demokraticky a moderně, ale jen do té doby, než si uvědomíme, že v meziválečném období to vůbec nebyl nějaký všeobecně používaný princip, kterým by se československé úřady v národnostních otázkách řídily. Na Hlučínsku, které bylo odděleno od Německa a připojeno k ČSR v únoru 1920 s odvoláním na to, že většina jeho obyvatel jsou Češi, existovala do značné míry obdobná situace jako na Těšínsku, pouze s tím rozdílem, že to bylo zdejší českojazyčné obyvatelstvo (tzv. pruští Moravci), které se ve své většině samo k české národnosti nehlásilo. O subjektivní orientaci zdejšího obyvatelstva nejlépe svědčí skutečnost, že při všech parlamentních volbách v letech 1925–1935 získaly na Hlučínsku, jazykově z 80% českém, nadpoloviční většinu hlasů německé politické strany. Tvář v tvář této situaci pak postupovaly československé úřady na Hlučínsku důsledně podle zásady, že národnost je dána mateřským jazykem, nikoli subjektivním cítěním, a že Hlučičané jsou tudíž Češi. To byl přesně opačný postup, než jaký zvolily československé úřady na Těšínsku.

Tak odlišný přístup ve dvou podobných situacích lze ovšem snadno vysvětlit, pokud si uvědomíme, že cílem československých úřadů bylo po rozdělení Těšínska dokumentovat jeho český charakter a zajistit co nejrychlejší splynutí tohoto území s celkem československého státu. Nelze také pochybovat o tom, že tento cíl sledovalo i sčítání lidu. Nejvyšší představitel státní správy v československém Slezsku, opavský zemský prezident Josef Šrámek, to vyjádřil zcela otevřeně ve svém přípisu ministerstvu vnitra z října 1920: „*Směrnici naší při sčítání lidu musí být zajisté, aby počet příslušníků kmene československého byl co nejvyšší a tím dokumentována oproti cizině naše národní síla.*“

Další příčinou poklesu počtu Poláků byla skutečnost, že na Ostravsku a Těšínsku žilo několik desítek tisíc polských imigrantů z někdejší rakouské Haliče, kteří před rokem 1918 přicházeli na Ostravsko za prací. Tito lidé, pokud do roku 1918 nezískali v některé z obcí na budoucím československém území domovské právo, byli považováni za cizince a o udělení státního občanství museli složitě žádat, přičemž udělení nebo

Nadační cihlička ve prospěch stavby Polské měšťanské školy v Lazech.

neudělení občanství záviselo z velké části na úvaze československých úřadů. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo na československém Těšínsku 38 211 cizích státních příslušníků, z velké většiny Poláků. Až do roku 1938 se tuto záležitost nepodařilo zcela dořešit, takže i 18 let po rozdělení Těšínska žili v tomto regionu lidé, kteří dosud československé občanství nezískali. Ti přistěhovalci, kteří občanství získali, se pak při sčítání lidu z 90% hlásili k české (československé) národnosti.

Vedle sčítání lidu přistoupily československé úřady v prvních letech po rozdělení Těšínska také k jiným opatřením, která polská menšina musela

Otevření turistické chaty na Kozubové polským spolkem „Beskid Śląski“, 8. září 1929.

Členové Hlavního výboru Matice školské (Macierz Szkolna), 1939.

Pěvecký sbor Sdružení polských učitelů
(Chór Towarzystwa Nauczycieli Polskich).

Evangelický kostel Na Nivách
v Českém Těšíně.

vnímat jako namířená proti sobě. Šlo především o změny vyučovacího jazyka v několika desítkách škol z polského na český a odstranění mnoha polských státních zaměstnanců z jejich dosavadních míst. V obcích na Těšínsku byly také již v září 1920 jmenovány správní komise, v nichž byli početně zastoupeni čeští aktivisté z dob plebiscitu a Šlonzákovci, kteří byli uvědomělými Poláky považováni za zrádce a renegáty a kteří vůči Polákům chovali hluboké nepřátelství. Pro to, aby si získaly loajalitu uvědomělých Poláků, neudělaly československé úřady prakticky nic.

Představitelé polské menšiny i její řadoví příslušníci sice s rozhodnutím velmocí o rozdělení Těšínska nesouhlasili a považovali je za nespravedlivé, ale byli si vědomi toho, že není reálné očekávat v blízké době změnu tohoto stavu. Deklarovali proto oficiálně loajalitu k Československé republice, ale jakožto uvědomělí Poláci pociťovali v první řadě sounáležitost s polským státem a národem, nikoli s ČSR, čemuž se ovšem vzhledem ke způsobu, jakým se v Československu ocitli, nelze příliš divit. Vztah polské menšiny k Československu lze přirovnat ke vztahu, jaký měli před rokem 1914 Češi k habsburské monarchii.

Podobně jako Češi v habsburské monarchii i Poláci v Československu si vytvořili hustou síť kulturních, společenských, profesních, náboženských a sportovních organizací a spolků. Po roce 1920 v ČSR obnovila svou činnost většina polských organizací, které na Těšínsku působily již před rokem 1914. Ze všech oblastí společenského života mělo pro polskou menšinu největší význam polské školství, které bylo zárukou, že se Poláci na československém Těšínsku udrží. V prvních letech po rozdělení Těšínska zaznamenalo polské školství z hlediska počtu dětí navštěvujících polské školy hluboký úpadek. Jestliže v roce 1920 na-

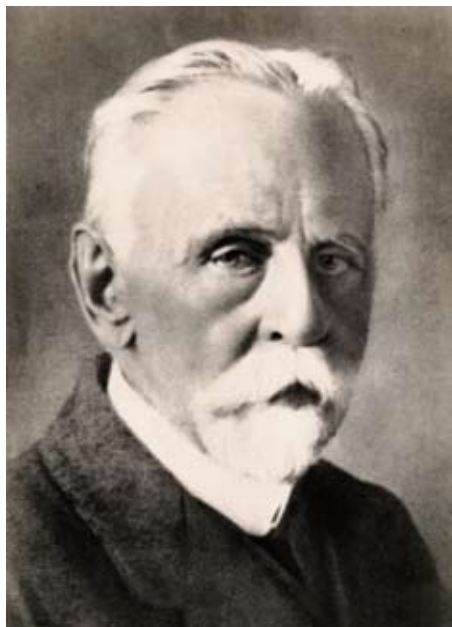
Sbor Polských dobrovolných hasičů v Horní Suché, 30. léta minulého století.

vštěvovalo polské školy na československém Těšínsku přes 20 tisíc dětí, do poloviny 20. let tento počet klesl na polovinu. V druhé polovině 20. let se nicméně počet dětí v polských školách postupně stabilizoval a asi od roku 1929 začal opět mírně narůstat. Polský poslanec Emanuel Chobot na přednášce v únoru 1933 konstatoval, že za poslední čtyři roky stoupl počet žáků v polských školách o 1 254 osob, z toho o 500 žáků v obecných a o 754 v měšťanských školách. Tento pro polskou menšinu slibný trend trval až do roku 1934, kdy zřejmě pod vlivem napětí v československo-polských vztazích začal počet dětí v polských školách opět klesat, přičemž do roku 1938 se již tento trend nezměnil.

Ve školství měla z nepolitických organizací pro polskou menšinu největší význam Matice školská (Macierz Szkolna, MSz), která zakládala a vydržovala množství soukromých polských středních, základních a mateřských škol, v první řadě Polské reálné gymnázium v Orlové. V čele MSz stál do roku 1930 dr. Waclaw Olszak, který byl v letech 1929–1936 také starostou Karviné. MSz si v polském společenství udržovala velkou autoritu a spolupracovali s ní všichni polští představitelé včetně komunistů, kteří si jinak od dalších polských organizací udržovali odstup. Polští představitelé již od dvacátých let vystupovali se žádostmi o převzetí soukromých polských škol státem, ale československá administrativa se k tomuto kroku odhodlala až v roce 1938.

Polský sportovní klub „Polonia“ Karwina v roce 1933.

Jan Kubisz (1848-1929), polský národní činitel, pedagog, prozaik a básník, autor vzpomínek „Pamiętnik starego nauczyciela“ a písně „Płyniesz Olzo“ – neformální hymny těšínských Poláků.

Místo letecké katastrofy v Těrlicku, kde 11. září 1932 zahynuli významní polští letci Franciszek Żwirko a Stanisław Wigura.

Polská menšina byla ekonomicky slabá a její příslušníci zaujímali většinou ty nejnižší příčky sociálního žebříčku. V ostravsko-karvinském revíru byli Poláci obvykle dělníky a horníky, na Českotěšínsku a Jablunkovsku drobnými zemědělci. Polské elity představovali především učitelé a duchovní a dále několik advokátů a lékařů. V rámci celostátních sociálně demokratických odborových organizací horníků a kovodělníků existovaly zvláštní polské sekce s autonomním statutem, které vydávaly vlastní časopisy. Pro polské zemědělce bylo nejdůležitější organizací Zemědělské sdružení (Towarzystwo Rolnicze), které na Těšínsku působilo již od XIX. století a usilovalo o lepší vzdělání a organizaci polských rolníků.

Z hlediska konfesní příslušnosti přetrvávalo mezi Poláky i po roce 1920 rozdělení na katolíky a evangelíky. Poláci evangelického vyznání představovali asi třetinu všech těšínských Poláků a soustřeďovali se v evangelické církvi augsburského vyznání.

Otázka rozvoje polské menšiny a jejího udržení v podmínkách československého státu byla pro všechny uvědomělé Poláky skutečnou alfabou a omegou. Zvláště v prvních letech po rozdělení Těšínska byl přístup úřadů vůči polské menšině krajně podezřívavý a nepřátelský. V polovině dvacátých let se však situace postupně stabilizovala, a pokud jde o situaci polské menšiny na Těšínsku v období hospodářské krize, v letech 1930–1933 se toho zřejmě mnoho nezměnilo. I když krize těžce zasáhla i tento region, nezdá se, že by to nějak výrazněji poznamenalo rozvoj polské menšiny. Z polské strany se často ozývaly stížnosti, že Poláci jsou ze zaměstnání propouštěni ve větší míře než Češi, přičemž je v těchto případech na tyto lidi často vyvíjen nátlak, aby své děti začali posílat do českých škol. Po celé období 1930–1933 nicméně počet dětí v polských školách stoupal.

Mezi všemi Poláky na Těšínsku vzbudila velké pohnutí smrtelná havárie poblíž Horního Těrlicka 11. září 1932, při níž zahynuli dva polští letci Franciszek Żwirko a Stanisław Wigura, kteří krátce předtím zvítězili na mezinárodní letecké soutěži v Berlíně. Na místě této tragédie byl později vybudován památník. ■

(Literatura k článku za dalším příspěvkem)

Polská menšina v československo-polských vztazích mezi světovými válkami

V letech 1921–1922 na československém Těšínsku postupně obnovily svou činnost polské politické strany, které zde fungovaly před rokem 1918. Nejsilnější polskou stranou byl Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików, ZŚK), jehož předsedou byl fryštátský advokát dr. Leon Wolf. Polské evangelíky reprezentovala Polská lidová strana (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL). Polské socialisty pak sdružovala Polská socialistická dělnická strana (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza, PSPR). Svěbytnou skupinu představovali polští funkcionáři Komunistické strany Československa, z nichž nejdůležitější byl Karol Śliwka, který byl v letech 1925–1938 poslancem československého parlamentu. Z hospodářských organizací měla zvláště pro dělnictvo asi největší význam spotřební družstva, z nichž nejvýznamnější bylo Ústřední spotřební družstvo pro Slezsko v Lazech (Centralne Stowarzyszenie Spożywcze dla Śląska w Lazach), které mělo v polovině 30. let více než 17 tisíc členů.

K většině restriktivních opatření vůči polské menšině ze strany československé administrativy došlo během prvních dvou let po rozdělení Těšínska. V roce 1923 se na Těšínsku konaly obecní volby, a přestože i po nich v některých obcích nadále vládly správní komise, dá se říci, že v následujících letech se situace postupně uklidňovala. Stanovisko úřadů vůči polské menšině sice zůstávalo podezřelé a nevlídné, rozvoji polského národního života však nebyly ze strany úřadů kladeny vážnější překážky. V parlamentních volbách v listopadu 1925 byli zvoleni dva poslanci z řad polské menšiny, Leon Wolf jako zástupce polských občanských stran a polských socialistů a Karol Śliwka na kandidátce KSČ.

I v následujících letech sice zůstávaly vztahy mezi Čechy a Poláky na Těšínsku chladné a na polské straně přetrvával všeobecně rozšířený a do jisté míry oprávněný pocit křivdy a diskriminace, ale v porovnání s předchozím i následujícím obdobím se druhá polovina 20. let jeví z celého meziválečného dvacetiletí asi jako nejšťastnější období.

Rok 1929 byl rokem vrcholných úspěchů polské menšiny, jelikož se jí podařilo ve spojení s židovskými stranami získat v poslanecké sněmovně dva své zástupce. Stali se jimi předseda PSPR Emanuel Chobot a předseda PSL dr. Jan Buzek. Třetím polským poslancem zůstával K. Śliwka. Toho roku byl také v Moravské Ostravě za asistence polského konzula Karola Ripy založen Česko-polský klub, který měl sloužit ke vzájemné kulturní výměně a lepšímu poznání Čechů a Poláků. V dubnu 1929 se také stal po několikaleťtých obstrukcích z české strany starostou Karviné představitel polské menšiny, všeobecně respektovaný předseda polské MSz dr. Waclaw Olszak. Již v prosinci 1928 přitom Poláci získali svého zástupce v moravkoslezském zemském zastupitelstvu (samostatná Slezská země byla v předchozím roce zrušena). Reprezentantem Poláků v tomto shromáždění se stal funkcionář ZŚK Karol Junga, který byl jakýmsi vnitrostranickým rivalem dr. Wolfa.

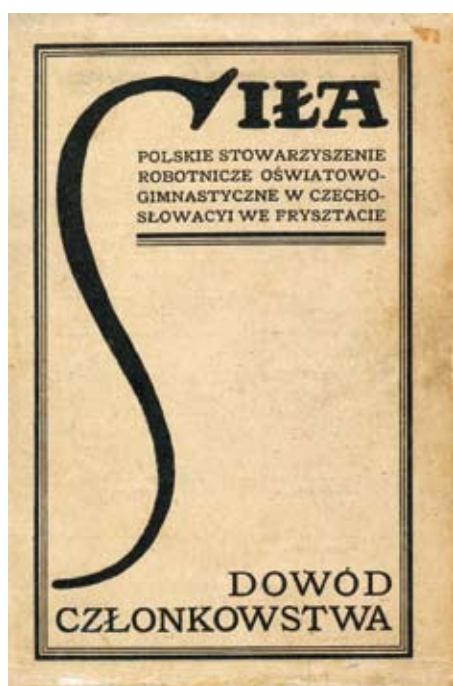
Waclaw Olszak (1868-1939), lékař, v letech 1920-1930 předseda Matice školské (Macierz Szkolna), v letech 1929-1936 starosta Karviné, jedna z prvních obětí nacistické perzekuce na Těšínsku.

Leon Wolf (1883-1968), doktor práv, přední osobnost polského národního hnutí na Těšínsku v meziválečném období, dlouholetý předseda Svazu polských katolíků (Związek Śląskich Katolików), poslanec československého parlamentu.

Delegáti sjezdu Polské socialistické dělnické strany (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza), 24. dubna 1927 v Karvině.

Členská legitimace polského dělnického tělovýchovného a osvětového spolku „Siła“.

Úspěchy polské menšiny na konci 20. let byly zčásti umožněny také díky podpoře, kterou menšině poskytoval polský konzulát v Moravské Ostravě. Konzulát se po celé meziválečné období výrazně podílel na politické činnosti polské menšiny, přičemž v této době ji fakticky řídil (což se samozřejmě netýkalo polských komunistů). To bylo potenciálně dosti nebezpečné, jelikož polská menšina se tak stávala závislá na zahraniční politice Polska, kde v roce 1926 nastoupil autoritativní režim tzv. sanace v čele s Józefem Piłsudským. V prvních letech po svém nástupu neměl sanační režim zájem o konflikt se svým jižním sousedem, ale byla otázka, co se stane, pokud se v budoucnu jeho zahraniční politika změní.

Všechna potenciální nebezpečí, která se skrývala v úzké spolupráci polské menšiny s konzulátem v Moravské Ostravě, se projevila v roce 1934. Dne 26. ledna 1934 uzavřelo Polsko pakt o neútočení s nacistickým Německem. Ve stejné době byla v Polsku u příležitosti 15. výročí obsazení Těšínska československým vojskem zahájena ostrá protičeskoslovenská kampaň. Polská politika vůči ČSR se od nynějška stane otevřeně nepřátelská. Oficiálně byla tato politika zdůvodněna pronásledováním polské menšiny v Československu. Je však třeba připomenout, že polské menšiny v jiných státech (např. právě v Německu) se nacházely v mnohem svízelnější situaci než polská menšina na Těšínsku, což ovšem polským vládním kruhům nijak nebránilo v tom, aby s těmito státy oficiálně udržovaly přátelské vztahy.

V životě polské menšiny se změna projevila hlavně příchodem nového konzula Leona Malhommeho, jehož jméno se stalo jakýmsi symbolem zvratu v československo-polských vztazích. Hlavním záměrem, s jakým Malhomme na Těšínsko přišel, bylo usměrnit polskou menšinu v souladu se záměry polské diplomacie. Představitelé polské menšiny se k nové politice konzulátu stavěli různě, ale převážná část se jí nakonec podřídila. S novou politikou nesouhlasil poslanec Chobot. Bylo to pochopitelné, jelikož polští socialisté na Těšínsku udržovali blízké vztahy se svými soudruhy v Polsku, kteří byli vládnoucím režimem pronásledováni a na svém sjezdu ve Varšavě v únoru 1934 označili vládnoucí režim za polskou variantu fašismu.

Emanuel Chobot se proto stal terčem ostrých útoků ze strany polského konzulátu i dalších představitelů polské menšiny, především dr. Wolfa. V Chobotově vlastní straně došlo k rozkolu, když část členů trvala na nutnosti podřídit se konzulátu a spolupracovat s představiteli polských občanských stran. Polská diplomacie zatím pokračovala ve své kampani proti Československu, přičemž nezůstalo pouze u slovních prohlášení. Druhé oddělení polského hlavního štábu začalo na československém Těšínsku organizovat diverzní skupiny, které v letech 1935–1936 spáchaly mnoho útoků: rozbíjely okna v českých školách, ničily státní symboly apod.

V parlamentních volbách v květnu 1935 získala polská menšina pouze dva mandáty. Svůj mandát si udržel Karol Śliwka, který byl zvolen po třetí, a stal se tak vlastně nejúspěšnějším polským politikem v meziválečné ČSR. Podruhé byl zvolen Leon Wolf jako zástupce polského bloku, který kandidoval na listině Hlinkovy slovenské lidové strany. O svůj mandát však přišli polští socialisté, kteří utvořili společnou kandidátku s českými sociálními demokraty, ale tato kandidátka získala méně hlasů než se očekávalo, a polští socialisté proto mandát neobdrželi. Na jaře 1935 musel své místo opustit konzul Malhomme, který byl nahrazen Aleksandrem Klotzem, jenž si však svým vystupováním s Malhommem příliš nezadal. Po několika měsících proto musel také odejít a funkce konzula zůstala nadále neobsazena.

Na přelomu let 1935–1936 došlo ze strany polské diplomacie k jistému přerušování dosavadní protičeskoslovenské kampaně, jelikož bylo zřejmé, že k ničemu nevede. Podněcování iredenty v řadách polské menšiny přivolalo vcelku pochopitelné represe československých úřadů. Pokud jde o polskou menšinu, je zřejmé, že kampaň z let 1934–1935 její postavení nejen nezlepšila, ale výrazně zhoršila. Zatímco v letech 1929–1933 počet dětí v polských školách stoupal, od roku 1934 nepřetržitě klesal. Je zřejmé, že využívání polské menšiny v diplomatických hrách ze strany polského ministerstva zahraničí zdejšími Polákům nijak neprospívalo.

Těm polským představitelům, kteří se stavěli kriticky k politice polského ministerstva zahraničí a ostravského konzulátu, se bohužel z české strany dostávalo pouze minimální podpory. Polští socialisté, kteří kandidovali v roce 1935 společně s českými sociálními demokraty, neobdrželi mandát s odvoláním na malý počet hlasů, který získali. Také požadavky polských socialistů, jejichž splnění jim mělo umožnit prezentovat se před polskou veřejností jako obhájcí polské věci, narážely na hluché uši československých úřadů. K neustále opakovaným polským požadavkům patřilo postátnění soukromých polských škol, především gymnázia v Orlové. Je třeba říci, že tomu, aby tyto školy byly převzaty státem, nic zásadního nebránilo a není jasné, proč tento krok československé úřady tak dlouho odkládaly. Polští socialisté byli zklamáni postupem svých českých soudruhů, a to, že jim nebyl po volbách přidělen mandát, vnímali jako zradu. Začali proto hledat cestu zpět k občanským stranám.

K oficiálnímu obnovení spolupráce mezi polskými socialisty a zástupci občanských stran došlo v roce 1937. Československá vláda premiéra Hodži vystoupila v únoru tohoto roku s prohlášením, v němž přislíbila vypracování národnostního statutu, který měl sjednotit dosavadní zákony týkající se národnostních menšin v Československu. Národnostní

Robotnik Śląski, tiskový orgán Polské socialistické dělnické strany (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza)

Prawo Ludu, tiskový orgán Polské lidové strany (Polskie Stronnictwo Ludowe)

Nasz Kraj, tiskový orgán Spolku slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików).

Dziennik Polski. Pismo ludności bezpartyjnej w Czechosłowacji. Číslo z 12. května 1936 s úvodním článkem věnovaným prvnímu výročí úmrtí Józefa Piłsudského.

menšiny byly vyzvány, aby formulovaly své požadavky a stížnosti vůči československé vládě. Této výzvy se chopili také představitelé polské menšiny a v březnu 1937 byl z iniciativy socialistů utvořen tzv. Komitet Porozumiewawczy (Dorozumívací výbor), který měl formulovat požadavky polské menšiny vůči československé vládě.

Po obsazení Rakouska nacistickým Německem v březnu 1938 se mezinárodní napětí prohloubilo. Vývoj v řadách polské menšiny byl obdobný tomu, k jakému docházelo u maďarské a německé menšiny. Koncem března 1938 došlo ke sjednocení polských občanských stran v jednu organizaci pod názvem Svaz Poláků v Československu (Związek Polaków w Czechosłowacji, ZPwCz). Do čela této organizace se postavil Leon Wolf. V nové organizaci byl zcela potlačen vliv umírněných polských představitelů, a naopak zde triumfoval radikální polský nacionalismus. Od počátku bylo zcela zřejmé, že ZPwCz je řízen polským ministerstvem zahraničí a dělá pouze takovou politiku, kterou si přeje polská diplomacie. Mimo organizaci zůstávali pouze polští socialisté, kteří byli ovšem tolerováni výhradně proto, aby odváděli část příznivců komunistům. Socialisté sice občas některé praktiky ZPwCz kritizovali, ale s národnostními požadavky, které ZPwCz vznášel vůči československé vládě, souhlasili.

K požadavkům, kterých se polští představitelé domáhali, patřil od března 1938 především požadavek teritoriální autonomie. Jestliže o splnění jiných polských požadavků bylo možné jednat, požadavek autonomie už nebyl reálný. Stačí připomenout prostou skutečnost, že při volbách v roce 1935 získaly české politické strany na území fryštátského a českotěšínského okresu, jichž se měla zamýšlená autonomie týkat, 55 tisíc hlasů, polské 27 tisíc a německé 11 tisíc. Šlo by tedy o autonomii území, kde si ji většina obyvatel nepřála.

Na jiné polské požadavky, které ovšem byly vznášeny už dlouhá léta, však československá administrativa konečně přistoupila a začala s jejich plněním. Především došlo k 1. lednu 1938 k postátnění polského gymnázia v Orlové a v následujících měsících také k postátnění většiny dalších polských soukromých škol. Je politováníhodné, že československá administrativa tak dlouho otálela s tím, aby vyhověla těm požadavkům polské menšiny, jejichž splnění nijak neohrožovalo bezpečnost a demokratický charakter státu. V roce 1938 už na získání polské menšiny pro československý stát bylo trochu pozdě.

Po jednáních Nevilla Chamberlaina s Hitlerem v Berchtesgadenu v září 1938, kdy vlády Velké Británie a Francie vyzvaly Československo, aby na německé požadavky přistoupilo, vznesla své nároky rovněž polská diplomacie. Již 21. září vystoupil polský velvyslanec v Praze s požadavkem, aby byla otázka území obývaného polskou menšinou řešena stejným způsobem jako otázka území obývaného sudetskými Němci. Tyto požadavky doprovázela v Polsku mohutná protičeskoslovenská kampaň a také obnovená činnost diverzních skupin na československém Těšínsku. Československá vláda projevila ochotu k jednání a 25. září odeslala odpověď na polskou nótu, v níž dala najevo připravenost k územním ústupkům. Takovouto odpověď však polská vláda nepokládala za dostačující a znovu požadovala co nejrychlejší odstoupení tzv. Zaolzí, jak bylo v Polsku nazýváno území fryštátského a českotěšínského okresu.

Ani další československé návrhy na úpravu hranic jednáním nebyly ve Varšavě akceptovány a 30. září pak vystoupilo polské ministerstvo zahraničí s ultimativním požadavkem na okamžité odstoupení oněch dvou okresů Polsku, přičemž jakákoli jiná než souhlasná odpověď byla pokládána za důvod k ozbrojenému konfliktu. Československo si po mnichovské konferenci nemohlo dovolit další konflikt s Polskem, a tak mu nezbylo, než polské ultimátum akceptovat. Území zahrnující fryštátský a českotěšínský okres o celkové rozloze 810 km² bylo obsazeno polskými oddíly v období od 2. do 11. října 1938.

Polská diplomacie po celá třicátá léta obviňovala Československo z útisku a pronásledování polské menšiny. V týdnech a měsících, které následovaly po obsazení tohoto území Polskem, se však jasně ukázalo, jak si „*spravedlivou menšinovou politiku*“ představuje polská administrativa. Na zabraném území žilo podle sčítání lidu z roku 1930 asi 216 tisíc osob, z toho 76 tisíc Poláků, 120 tisíc Čechů a 17 tisíc Němců. Bezprostředně po polském záboru začal masový dobrovolný i nedobrovolný exodus českých i německých obyvatel, který zřejmě postihl více než 30 tisíc osob. České spolky a organizace byly rozpuštěny a jejich majetek zabaven, polština se stala jediným úředním jazykem a došlo také k hromadnému propouštění Čechů ze zaměstnání. České školství bylo na zabraném území úplně zlikvidováno a k 31. březnu 1939 už zde neexistovala jediná česká škola. K takto drastickým opatřením česká administrativa nikdy nepřistoupila.

Je třeba ocenit, že ne všichni představitelé někdejších československých Poláků s takovouto politikou souhlasili, a je známo, že například místopředseda MSZ a bývalý starosta Karviné Wacław Olszak vedl delegaci, která u polských úřadů neúspěšně intervenovala za zachování některých českých škol.

Občané Třince vítají polské oddíly vjíždějící do města, říjen 1938.

Leták vydaný Svazem Poláků (Związek Polaków) u příležitosti připojení Zaolží k Polsku v roce 1938.

Ústřední spotřební družstvo pro Slezsko v Lazech (Centralne Stowarzyszenie Spożywcze dla Śląska w Łazach)

Ve vztahu k polské menšině je na událostech roku 1938 nejtragičtější to, že jako by dodatečně ospravedlnily stanoviska těch českých představitelů, kteří se v uplynulých letech stavěli proti jakýmkoli ústupkům polské menšině, kteří tvrdili, že polským deklaracím loajality nelze důvěřovat a kteří soudili, že nejvhodnějším postupem vůči polské menšině je co nejrestriktivnější politika. Z českého hlediska se události roku 1938 jevily tak, že polská menšina na české ústupky odpověděla otevřenou zradou a spojením s polskou zahraniční politikou, nepřátelskou Československé republice. Za postoje svých představitelů a polské diplomacie v roce 1938 měla polská menšina po roce 1945 zaplatit vysokou cenu. ■

Literatura:

- BARAN, Ivo: *Otázka národnosti při československém sčítání lidu na Těšínsku v meziválečném období*, „Slovanský přehled“, 94, č. 1/2008, s. 15–32.
- BARAN, Ivo: *Spor o Těšínsko a jeho důsledky. Dlouholetý zdroj nepochopení mezi Čechy a Poláky*, „Dějiny a současnost“, 31, č. 11/2009, s. 18–20.
- Češi a Poláci v minulosti*, sv. II., red. Václav Žáček, Praha 1967.
- GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938*, Český Těšín 1999.
- GAŠIOR, Grzegorz: *Vztah Slezské Matice osvěty lidové k otázce železničních zaměstnanců na Těšínsku v období první republiky*, „Slovanský přehled“, 95, č. 3/2009, s. 381–401.
- KADŁUBIEC, Karol Daniel. a kol.: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920–1995)*, Ostrava 1997.
- KÁŇA, Otakar – PAVELKA, Ryszard. (tj. STANISŁAWSKA, Stefania): *Těšínsko v polsko–československých vztazích 1918–1939*, Ostrava 1970.
- Nástin dějin Těšínska*, Ostrava–Praha 1992.
- SOKOLOVÁ, Gabriela – HERNOVÁ, Šárka. – ŠRAJEROVÁ, Olga: *Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy*, Šenov u Ostravy 1997.

Německá okupace Těšínského Slezska

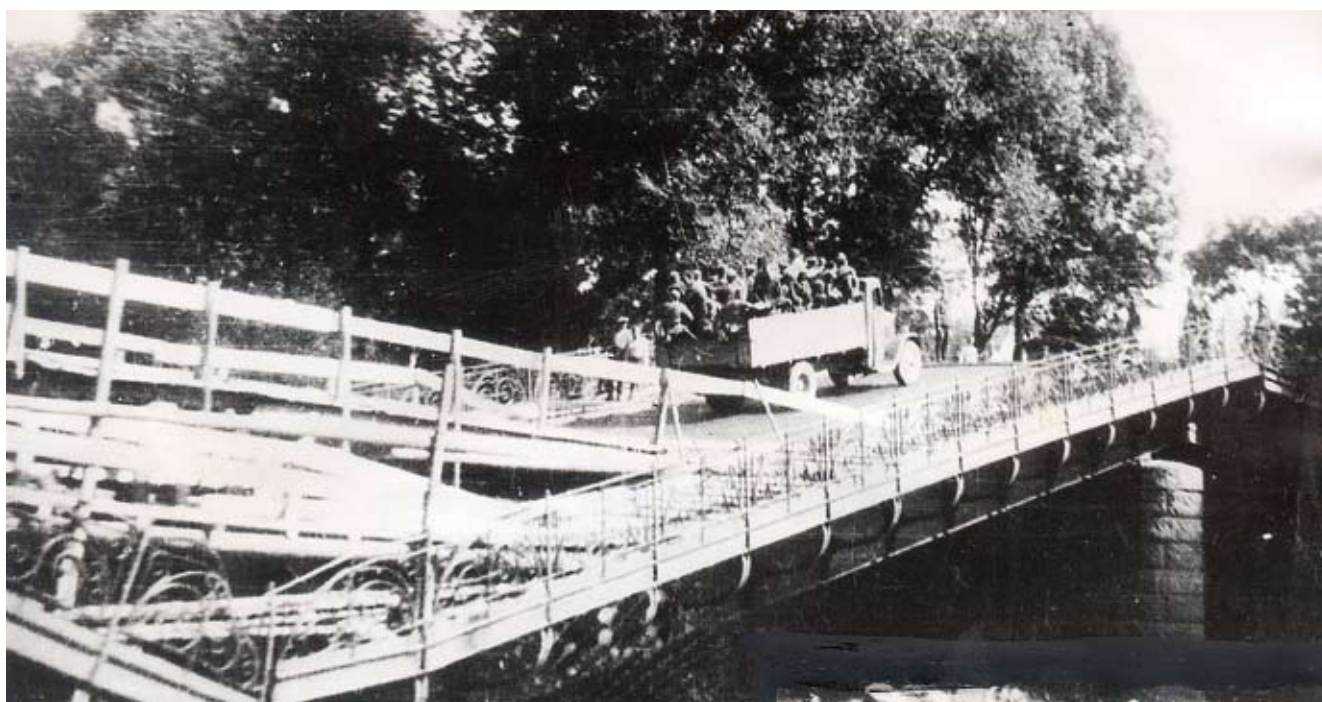
První výstřely i první oběti druhé světové války na území dnešní České republiky padly právě na zabraném Těšínsku, kde se spolu s ustupujícími jednotkami polské armády bránili zdrcující německé přesile příslušníci místních oddílů domobrany. K větším vojenským akcím však nedošlo, neboť vzhledem k charakteru zdejšího terénu polská armáda účinnou obranu ani neplánovala, takže Těšínsko bylo dobyto hned prvního dne války, 1. září 1939.

Porobené Polsko bylo rozděleno na tři zhruba stejně velké části - zatímco východní území obsadil prozatím Sovětský svaz (až do německého útoku na východ v červnu 1941), v centrální části země byl zřízen Generální guvernemenet se sídlem v Krakově, jakási hospodářská „kolonie“ Německé říše, v níž bylo polské obyvatelstvo zbaveno všech národních práv i vlastního vedení a sloužilo Říši jen jako zásobárna levných pracovních sil. Třetí část země, od Pomoří na severu až po Slezsko na jihu, byla připojena přímo k Německé říši. Tak se dostalo do Říše i Těšínsko. České učebnice dějepisu podávaly až donedávna výklad o okupaci českých zemí především na příkladu Protektorátu Čechy a Morava a nevěšily si příliš situace v pohraničních oblastech, přičleněných k různým župám a provinciím Německé říše. Takové zkresení postihlo rovněž oblast Ostravska, z níž však jen poměrně malá část patřila k protektorátu. Platily tam zákony v mnohém odlišné od těch protektorátních, což se promítalo i do postavení místního obyvatelstva, forem okupační politiky, podob perzekuce či projevů odporu proti okupantům. A zvláště výrazně se od poměrů v protektorátu, ale i od poměrů v Sudetech či v Generálním guvernementu, odlišovala

Mapka – Útok německých vojsk na Polsko 1. září 1939.

Vstup německých vojsk do Těšína, 1. září 1939.

12 obětí první hromadné popravky polských obyvatel v Karviné, 18. září 1939.

situace na okupovaném Těšínsku. Většina české společnosti tyto odlišnosti bohužel nezná. Ani poválečné československé úřady někdy nerespektovaly zdejší specifické podmínky okupace a posuzovaly je podle protektorátních měřítek, což působilo místním obyvatelům mnohé komplikace.

Administrativní začlenění okupovaného Těšínska bylo zprvu předmětem spekulací, hospodářský význam oblasti totiž vyvolával střety mocenských zájmů. O získání Těšínska usilovala protektorátní vláda, Konrad Henlein je chtěl připojit k Sudetské župě a hornoslezští nacisté navrhovali začlenit ke své provincii nejen Těšínsko, ale celé průmyslové Ostravsko. Nakonec bylo Těšínsko výnosem Adolfa Hitlera „o začlenění a správě východních oblastí“ zařazeno ke katovickému vládnímu obvodu říšské provincie Slezsko (později Horní Slezsko). Okupační okres Těšín (Teschen) sloučil bývalé polské okresy Frysztat a Cieszyn do jednoho celku. Na severu hraničil s okresem Ratiboř z opolského vládního obvodu Hornoslezské provincie a s okresy Rybnik a Pszczyna z katovického vládního obvodu, kam spadaly i okresy Bílsko a Żywiec, s nimiž hraničil na východě; na jihu probíhala říšská hranice se slovenským státem a na západě policejní hranice s Protektorátem Čechy a Morava. Svou rozlohou 1505 km² byl druhým největším okresem v celé Německé říši a rovněž počtem obyvatel (téměř 300 tisíc) patřil k největším. Okres tvořilo (v roce 1941) celkem 8 měst, 9 obcí s vlastní samosprávou a 15 úředních okrsků, sdružujících celkem 118 vesnic. V čele okresu stál se svým úřadem landrát, významné postavení měl i okresní vedoucí nacistické strany NSDAP.

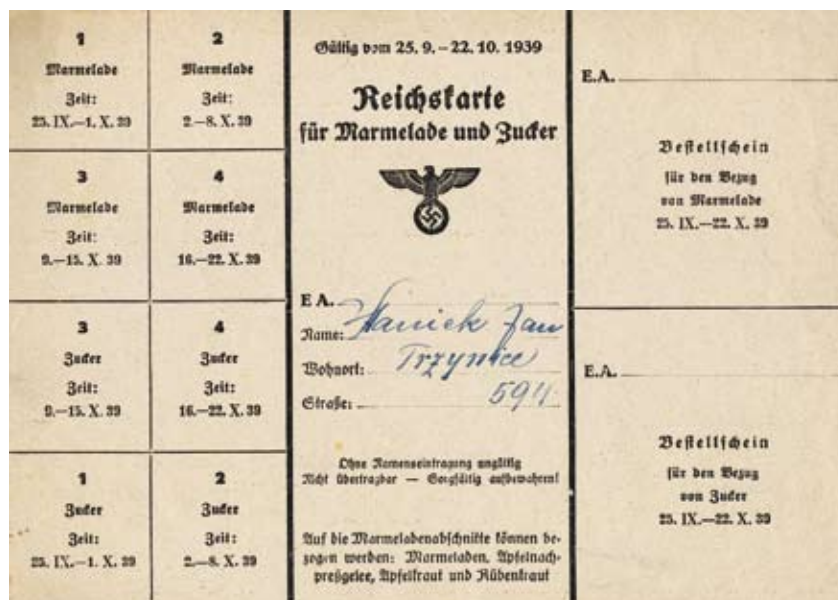
Schlesisches Jahrbuch. Ročenka vycházející od roku 1928 ve Vratislavi. Číslo z roku 1940 s vyobrazením Těšína na obálce.

Geografická poloha okresu určovala jeho strategický význam: území přiřazené k Německé říši a stojící mezi protektorátem, Generálním gouvernementem a slovenským státem se mělo stát důležitým izolačním pásmem, oddělujícím od sebe jednotlivé slovanské národy. Jablunkovský průmysl byl strategickým bodem na trase spojující Říši s jihovýchodem Evropy. Rovněž ve válečném hospodářství Říše zaujímal okres Těšín mimořádně důležité postavení, především pro těžbu koksovateľného uhlí, vyspělé hutnictví a kovozpracující průmysl, což spo-

lu s průmyslem chemickým, energetickým, dřevařským a dobrou dopravní sítí dokazovalo ekonomický význam oblasti. Z hlediska sociální struktury bylo důležité, že většinu obyvatel tvořili průmysloví dělníci s dobrou kvalifikací. Složitá národnostní struktura okresu, osídleného převážně Poláky a Čechy, vyžadovala specifický přístup okupantů. Tyto důležité strategické, ekonomické, sociální a národnostní faktory nemohli nacisté přehlédnout a museli jim patřičně přizpůsobit i svou okupační politiku. Pokusili se k tomu využít zvláštností historického vývoje zdejší oblasti.

Podle představ nacistů měli na území přiřazeném k Německé říši žít pouze Němci. Cílem okupační politiky však nebylo masové vysídlování a fyzická likvidace zdejších neněmeckých obyvatel, protože jejich kvalifikovanou pracovní sílu nutně potřebovali pro válečné hospodářství Říše a sotva by ji mohli rychle a bez potíží nahradit německou kolonizací. Schůdnější cestou se měla stát germanizace obyvatel prostřednictvím akce tzv. německé volkslisty, která byla největší nacistickou germanizační akcí v Evropě (týkala se téměř tří milionů obyvatel převážně polské národnosti). Vyšli z předpokladu, že vzhledem k nejasnému národnímu vědomí značné části obyvatelstva se jim diferencovaným přístupem k jeho jednotlivým skupinám podaří úplně poněmčit ty vrstvy, které odpovídaly nacistickým kritériím rasovým, národnostním, politickým a duchovním, což podle jejich názoru byla většina zdejších obyvatel. Ty skupiny obyvatelstva, které nacistickým podmínkám neodpovídaly nebo germanizaci otevřeně odmítaly, měly být likvidovány či vysídleny do Generálního gouvernementu a nahrazeny německými kolonisty.

Okupanti dovedně využili faktu, že značná část zdejších obyvatel se považovala za Slezany, „šlonzáky“, u nichž vědomí místního původu převažovalo nad vědomím národní příslušnosti. Mělo to své příčiny historické - vždyť během života jedné generace změnilo Těšinsko celkem pětkrát státní příslušnost i režim, což nemohlo zůstat bez následků. Část obyvatel se v obavách o svou existenci mnohdy raději přiklonila k vládnoucí moci i národnostně. Nacisté nakonec došli k závěru, že zdejší „smíšené obyvatelstvo“, přestože se neskládá jen z německých živlů, bylo po staletí pod vlivem německé kultury a je schopno poněmčení.

Potravinové lístky na cukr a marmeládu.

Německá pracovní karta (Arbeitskarte) pro polské pracovní síly - Adolf Kral.

Anmeldung zur polizeilichen Einwohnererfassung
Vor Ausfüllung die Erläuterungen auf der Rückseite lesen!

Zgłoszenie celem policyjnego stwierdzenia ludności
Czytając proszę wypisać sobie objaśnienia odwołując się do:

1. Familienname (Nachname): (bei Frauen auch Geburtsname und mütterliche Name an der letzten ledigen Ehe zu verzeichnen, letzter Name in römischen Ziffern anzugeben)
2. Rufname (Vorname):
3. Geburtsort, Monat und Jahr:
Geburtsort (mütterlicher Ursprung):
Geburtsort und Eltern: (mütterlicher Ursprung)
4. Geschlecht (*): männlich, weiblich
5. Familienstand (*): ledig, verheiratet, verwitwet, geschieden, verheiratet, verwitwet, geschieden, verheiratet, verwitwet, geschieden
6. Religion (Konfession):
7. Volkstamm (Ethnie):
8. Welche Sprache sprechen Sie zu Hause?
9. Nur wenn man bei einem Staatsangehörigen wohnt:
10. Haben Sie in das polizeiliche Amt gemeldet?
11. Beruf (Zanятие):
12. Sind Sie Eigentümer oder Mitbesitzer eines Grundstückes?
13. Nur für Familien- und Haushaltsangehörige:
Typus des gläubigen oder gesonderten Dienstvertrages:
Zahl der im Haushalt lebenden Kinder unter 12 Jahren:
Habe ich einen polnischen 12 bis 14-jährigen Verwandten (Angehörigen)?

1939
10/1939
Blahut
Lissa Polna
polnisch
polnisch
Blahut Rudolf
Blahut Rudolf

Policejní registrace obyvatelstva („Fingerabdruck“, „palcówka“) v prosinci 1939.

První krok směřující k poněmččení obyvatel Těšínska byl učiněn ještě skrytě při policejní registraci obyvatelstva v prosinci 1939. Říkalo se jí lidově „palcówka“, protože jeden výtisk formuláře, který nahrazoval osobní průkaz totožnosti, byl opatřen otiskem palce přihlašované osoby. Vysvětlivky umožňovaly uvést i „šlonzácký“ jazyk a národnost, čehož využila téměř polovina obyvatel Těšínska. Většinou se domnívali, že tak na okupanty vyváželi: nevystavili se nebezpečí postihu pro národnost polskou nebo českou, ani se nekompromitovali přijetím národnosti německé. Přiznání slezské národnosti bylo v atmosféře nátlaku a hrozeb do značné míry otázkou taktiky, snahy „zamaskovat se“ a bez větší újmy přežít na rodné půdě okupaci, v jejíž krátkodobost se ještě všeobecně věřilo. Takové rozhodnutí podporovala i katolická církev a prostřednictvím západního rozhlasu i polská emigrace.

Výsledky registrace zanedlouho posloužily okupačním úřadům při akci německé volkslisty. Šlo o vytvoření seznamů občanů německé národnosti v přiřčených východních územích Říše, jež byly vedeny úřadem vrchního vládního prezidenta. K zápisu do seznamu nestačilo jen přihlášení se k německé národnosti, ale bylo zapotřebí podat důkaz o německém původu, rase a politickém postoji. Nacisté předpokládali, že se jim podaří získat pro velkoněmecký národ většinu obyvatel. Když

ale přihlášky do volkslisty přibývaly příliš pomalu, byl stanoven jako poslední termín k jejich podání 31. března 1942. Docházelo k častým projevům úředního nátlaku a mnohde i teroru vůči osobám, které se odmítaly zapsat, přestože údajně byly německého původu. Takovými podle mínění nacistů byli především občané, kteří při policejní registraci uvedli slezskou národnost. Mnozí z nich se nyní odmítali hlásit jako Němci a vraceli se ke své polské nebo české národnosti. Zvláště Polákům pak za odmítnutí zápisu hrozilo věznění, vysídlení, deportace do koncentračního tábora a jsou známy i případy jejich fyzické likvidace. Tato atmosféra nejistoty a strachu hrála významnou roli při rozhodování o podání přihlášky, stejně jako nejednotná praxe místních úředních činitelů při rozhodování o jejím přijetí.

Volkslista dělila do ní zapsané osoby na čtyři skupiny s různým právním postavením. Do prvních dvou skupin byli zařazeni ti, kdo vystupovali už před začátkem okupace jako Němci, nebo si alespoň uchovali německou národní příslušnost. Obě skupiny ihned získaly německou státní příslušnost i práva říšských občanů, ale jen příslušníci té první skupiny směli být přijati do nacistické strany NSDAP. Nejpočetnější byla třetí skupina určená osobám, jež byly podle názoru úřadů z ná-

Achtung!

Jede Person über 12 Jahre hat beide Fragebogen sauber und genau anzufüllen aber nicht zu unterschreiben.
Mit dem ausgefüllten Fragebogen müssen Sie am
Mittwoch, den 20. Dezember d. J. nachmittags
in der alten Schule in Trzyniec selbst erscheinen und alle ihre Familienangehörigen über 12 Jahre mitbringen.
Erst in der Schule erfolgt die Unterschrift und der Finger-Abdruck.
Bettlägerige Kranke oder am Gehen Behinderte sind verpflichtet, die Fragebogen durch Familienmitglieder, Hausgenossen oder Bekannte in die alte Schule nach Trzyniec zu übergeben und dabei den Grund ihres Nichterscheinens mitzutellen. Die Entnahme von Fingerabdruck und Unterschrift erfolgt dann in ihrer Wohnung.
An dem vorgezeichneten Tage müssen Sie unbedingt erscheinen!
Personal-Answeis mitbringen!
Amtsstunden von 8—12:30 Uhr und von 13:30—18 Uhr.
Trzyniec, den 13. Dezember 1939.
Der h. Bürgermeister der Stadt Trzyniec
gez. Thiers.

Uwaga!

Każda osoba ponad 12 lat powinna obydwie kwestionariusze czysto i dokładnie wypełnić, jednakowoż nie podpisywać.
Z wypełnionym kwestionariuszem należy się zjawić osobiście
we środę, dnia 20 grudnia b. r. po południu
w starej szkole w Trzyniecu i **wszystkich** członków rodziny ponad 12 lat z sobą przyprowadzić.
Dopiero w szkole nastąpi podpis i odcisk palca.
Obłożnie chorzy, albo tacy, którzy nie mogą chodzić, są zobowiązani kwestionariusze przez członków rodziny lub znajomych przesać do starej szkoły w Trzyniecu i przytym podać powód niedostawienia się. Odcisk palca i podpis będzie uskuteczony w ich pomieszkaniu.
W przewidzianym dniu należy się **bezwzględnie** dostawić.
Dowód osobisty przynieść z sobą.
Godziny urzędowe: od godz. 8—12:30 i od godz. 13:30—18.
Trzyniec, dnia 13 grudnia 1939.
K. Burmistrz miasta Trzynieca
pop. Thiers.

Výzva starosty Trzince, aby se všichni občané starší 12 let dostavili k policejní registraci obyvatelstva („Fingerabdruck“, „palcówka“), která v tomto městě proběhla 20. prosince 1939.

rodnostního hlediska „nevyhraněné“, ale k německému měly patřit už svým rodovým původem a kulturou. Sem úřady zařadily všechny obyvatele, kteří při policejní registraci uvedli slezskou národnost, podobně jak to v jiných oblastech včleněných do Říše udělali Hornoslezané, Kašubové nebo Mazuři. Byla jim udělena německá státní příslušnost, ale na zku-

šební dobu deseti let. I když jim tato výhoda mohla být kdykoliv odebrána, přece jim přinesla určitý pocit úlevy: návrat vlastnického práva a zrušení komisařské držby jejich majetku. Tajné plány nacistů však počítaly s jejich přesídlením do čistě německého prostředí „staré říše“, kde teprve měl být proces jejich znovuponěmčení dokončen. Do čtvrté, na Těšínsku zcela nepočtené skupiny, patřili obyvatelé, kteří se svému německému údačně odrodili a politicky splynuli s Poláky. Těm mohla být německá státní příslušnost přiznána jen zcela výjimečně zvláštním právním aktem na zkušební dobu deseti let, do té doby byli pokládáni za „chráněnce“ Říše bez státní příslušnosti. Osoby zapsané do volkslisty obdržely úřední potvrzení, jež kromě písemného sdělení již svým zabarvením naznačovalo, do které skupiny volkslisty byl žadatel přijat. Volkslistáři I. a II. skupiny měli doklady v barvě modré, III. skupina měla doklady v zelené a IV. v červené barvě. Těmto dokladům se začalo lidově říkat „volkslista“. Pro mnohé místní občany bylo potvrzení o zápisu do volkslisty mimořádně důležité, neboť mohlo někdy rozhodnout i o jejich právu na život.

Naprostá většina volkslistářů na Těšínsku patřila do třetí skupiny. Oproti Polákům a Čechům měli některé dílčí výhody - mohli např. vlastnit rozhlasový přijímač, dostávali vyšší přiděly potravin atd. Jejich postavení bylo přesto značně nejisté. Majetek jim měl být definitivně vrácen až po uplynutí oněch deseti let podmíněčně lhůty pro přiznání státní příslušnosti. Nesměli být přijímáni do NSDAP, mohli se však stát členy SA, SS a ostatních stranických složek. Museli po dobu jednoho roku vykonávat povinné práce pro Říši, nesměli zastávat vedoucí místa či úřední funkce, nemohli bez předchozího povolení studovat vyšší školy aj. Manželství mohli uzavírat jen s Němci nebo s osobami ze své skupiny, v žádném případě s příslušníky jiných národností, tedy ani s Čechy nebo s Poláky.

Nejtěžším závazkem volkslistářů byla povinnost vojenské služby ve wehrmachtu, na niž doplatily stovky místních mladých mužů svými životy. Nacisté měli zájem na rychlém doplňování svých frontových jednotek, proto byli někteří branci odvedeni již na základě své „slezské“ národnosti, dávno před výnosem o volkslistě. Mnohým z nich nebyla později volkslista vůbec přiznána nebo padli na frontě ještě

Povinné označení nuceně nasazených Poláků.

Józef Burek a Władysław Gašior
na nucených pracích v Německé říši.

Piotr Feliks (1883-1941), před válkou dlouholetý ředitel Polského reálného gymnázia v Orlové, v letech 1930-1939 předseda Matice školské (Macierz Szkolna), zavražděn v německém koncentračním táboře Auschwitz (Osvětim).

Jan Buzek (1874-1940), lékař a politik, poslanec Národního shromáždění Čs. republiky (1929-1935). Zemřel v koncentračním táboře Dachau.

před rozhodnutím o jejím přiznání. Proto se odvedenci, kteří obvykle získali národnost po otci, snažili vyhnout nástupu vojenské služby (nebo si vymoci propuštění z vojenské služby po dosažení plnoletosti) tím, že se přihlásili k české či polské národnosti, což však obvykle mělo za následek přísný trest (vysídlení, nucené práce, předání gestapu, koncentrační tábor). Propagační akce nacistů spočívající v udělování definitivních občanských práv vybraným příslušníkům III. skupiny volkslisty v odměnu za hrdinství na frontě zůstávaly bez větší odezvy. Naopak se množily případy dezerce i se zbraní během vojenských dovolenek a úteků k „zeleným kádrům“ v beskydských horách, stejně jako přeběhnutí přes frontu do spojeneckých vojsk.

Podle nacistického právního systému tedy za okupace na Těšínsku už nežili jako dříve Češi, Poláci, Němci a občané jiných národností, ale obyvatelé rozdělení do různých skupin z hlediska svého postavení vůči Německé říši. Nejvýše stáli Němci z Říše a místní Němci, kteří měli již před válkou německou státní příslušnost. Jedině oni měli kromě německé státní příslušnosti i plná občanská práva. Největší skupinu obyvatel tvořili volkslistáři čtyř kategorií s rafinovaně odstupňovanými právy a povinnostmi. Poměrně početní byli též tzv. chráněnci či poddaní Německé říše bez státní příslušnosti, tedy především Češi a Poláci, jimž úřady uznaly prohlášení české či polské národnosti. Patřily sem i obyvatelé, jimž byla odmítnuta nebo odňata již udělená státní příslušnost, nebo ti, kteří na udělení ještě čekali. K chráněncům Říše však nepatřili Cikáni ani Židé, určení k přímé fyzické likvidaci. Kromě uvedených skupin zde žili ještě zahraniční Němci – přesídlenci z Volyně a Bukoviny, dále tzv. dělníci z východu – převážně Ukrajinci, Rusové a Poláci, přivlečení na nucené práce. Do stavu obyvatelstva se nepočítaly ani tisíce válečných zajatců (převážně sovětských, ale též italských, jugoslávských, belgických, britských a francouzských) v pracovních komandech těšínského Stalagu. Žili zde rovněž Slováci se státní příslušností slovenského státu (většinou sem dojížděli za prací) a Češi s protektorátní příslušností.

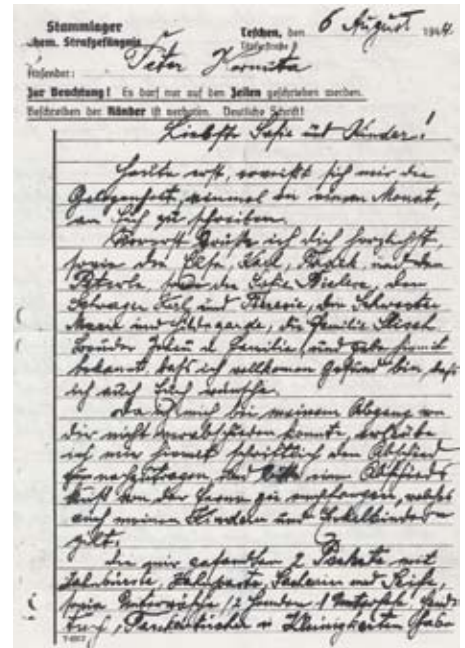
Srovnáme-li postavení Čechů a Poláků v době okupace Těšínska, zjistíme řadu rozdílů v chování okupantů vůči těm příslušníkům obou národů, kteří nepodlehli germanizační akci volkslisty a bez ohledu na možné nebezpečí se ke své národnosti dál hlásili. Vzhledem k nejruznějším formám nátlaku, jemuž byli ze strany nacistů vystaveni, lze chápat již samo přihlášení se k české či polské národnosti jako jednu z forem odporu proti nacistům, jež byla zvláště u Poláků spojena s nebezpečím vysídlení či fyzického vyhlazení. Postavení Poláků bylo totiž mnohem obtížnější než postavení Čechů. Jejich vlastnické právo bylo zrušeno, jejich majetky byly bez jakékoli náhrady vyvlastněny a těm, kteří své majetky dosud drželi, bylo zakázáno s nimi disponovat. Např. zemědělské usedlosti Poláků byly označovány úřední tabulkou s nápisem „Reichsland“, říšské území, aby to jejich bývalým majitelům zábor majetku stále připomínalo. Poláci museli odvádět tzv. vyrovnávací sociální dávku ve výši 15 % hrubého příjmu, nevztahovala se na ně různá mzdová zvýhodnění a příplatky (např. za práci přesčas či ve svátek), neměli nárok na rodinné přídatky, na příspěvek při narození dítěte, při sňatku či úmrtí, na věrnostní příspěvky, vánoční odměny atd. Byli kráceni na délce

dovolené, jež jim byla vyměřena bez ohledu na počet odpracovaných let, na dávkách v nemoci i na přidělech potravin a dalších životních potřebách (dostávali sice stejné kuponové lístky jako Němci a Češi, ale hned při výdeji jim byly některé kupony odštěpeny). Bez souhlasu pracovních úřadů nesměli měnit bydliště ani uzavírat sňatek. Pokud to dovolovaly podmínky, měli pracovat či cestovat odděleně od Němců a odděleně měli být i pohřbíváni. Hrozilo jim vysídlení do Generálního gouvernementu, internace ve zvláštních táborech pro Poláky s přísným režimem, nucené práce, deportace do koncentračních táborů i přímá fyzická likvidace. Bylo pro ně dokonce zavedeno zostřené trestní právo, ukládající nejtěžší tresty za sebemenší přestupky.

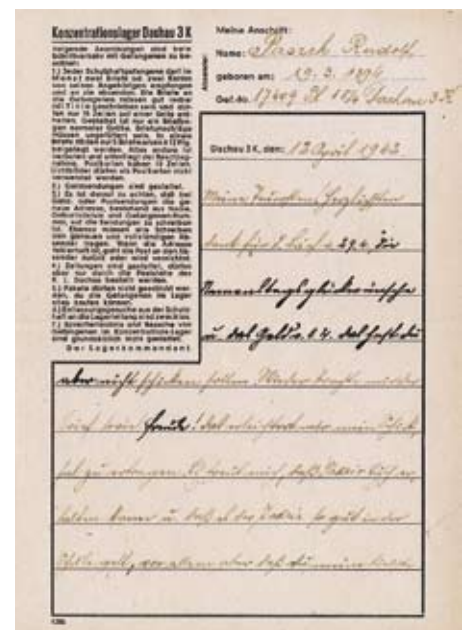
Postavení Čechů bylo poněkud příznivější. Zrovna tak sice neměli žádná národní práva, nesměli zastávat vedoucí místa, uzavírat sňatek s Němci, měli stejně jako Poláci povinnost nucených prací v Říši apod., ale na rozdíl od Poláků nebyl poměr k Čechům úředně upraven. Zatímco Poláci byli souzeni podle zvláštního trestního práva, pro Čechy platilo právo německé. Nebyl jim konfiskován majetek, nebyli ani hromadně vysídlováni, i když se o tom zprvu uvažovalo a k několika desítkám vysídlení skutečně došlo. Nevztahovala se na ně některá omezení, např. platba „sociální“ vyrovnávací dávky či snížené přiděly potravin. Stejně jako Poláci neměli vlastní školství, kulturní organizace ani jakékoli spolky, v omezeném množství se však na Těšínsko v prvních letech okupace dovážel český tisk z protektorátu. Také Češi byli nuceni k zápisu do volkslisty, i když předpisy o tom přímo nehovořily. Původně zabraný majetek jim byl po ověření české národnosti dokonce vrácen zpátky. Proto se v té době hlásili k české národnosti i někteří Poláci a snažili se tak vyhnout perzekčním opatřením. Nестejná národnostní politika nacistů chtěla proti sobě rozeštvat porobené národy a zastříti skutečného viníka jejich útlaku.

Přes dílčí výhody patřili Češi stejně jako Poláci ke skupině „chráněnců“ Říše bez státní příslušnosti a měli být tudíž po válce rovněž vysídleni nebo zlikvidováni, pokud by se nedali poněmčít. Jen malá část zdejšího českého obyvatelstva (méně než 10%) měla protektorátní příslušnost, protože podmínkou jejího získání byla domovská příslušnost v některé protektorátní obci. Většina takových osob však byla odsunuta či odešla již v době polského záboru. Rozdíl ve státně občanském ohledu ale neznamenaly, že by se faktické postavení Čechů s protektorátní příslušností od Čechů–„chráněnců“ Říše nějak podstatně lišilo.

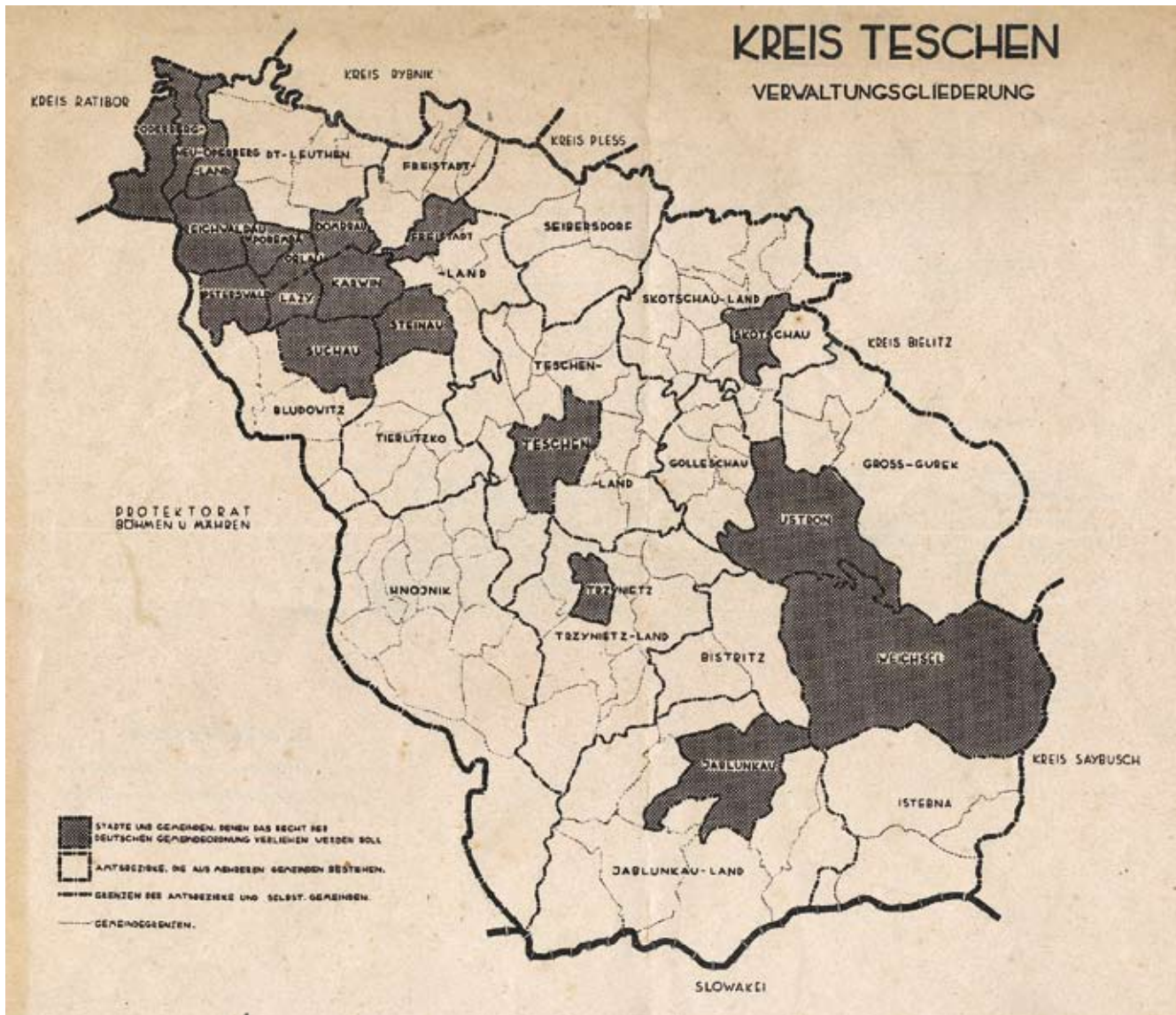
Okupanti se postupně přesvědčovali, že souhlas s germanizací daný zápisem do volkslisty byl u mnoha obyvatel Těšínska jen předstíraný. Kromě odporu k vojenské službě v německé armádě a stále rostoucí dezercerze to dokazovalo i masové zapojení volkslistářů do domácího odboje proti nacismu. Rozborem dochovaných spisů vězňů těšínské věznice, jež sloužila i jako vazební věznice gestapa, se podařilo zjistit, že volkslistáři tvořili čtvrtinu z celkového počtu osob vězněných za odbojovou činnost. Jejich předstíraný souhlas s germanizací jim umožňoval lépe odhalovat úmysly nacistů, poskytoval jim potřebný prostor pro odbojovou činnost a zároveň umožňoval její úspěšné krytí. Byli např. důležitým prostředníkem ústní agitace jako jedné z forem odporu, protože směli vlast-

Německy psaný dopis Piotra Kornuty z věznice v Těšíně (1944).

Dopis Rudolfa Paszka z koncentračního tábora Dachau, 12. května 1942.

Mapka okresu Těšín (Kreis Teschen) fungujícího v rámci Německé říše, 1939.

nit rozhlasové přijímače a šířili zahraniční zprávy mezi Poláky a Čechy. Mnozí z nich podporovali válečné zajatce a rodiny vězňených odbojářů a ve značném množství se sami zapojovali do činnosti odbojových skupin. Nacisté proto takové zjištěné případy tvrdě trestali, zbavovali volkslistáře propůjčených výhod a soudili je nikoliv podle německého práva, ale podle zostřených zákonů pro Poláky a Židy.

Němečtí okupanti usilovali hned od počátku okupace Těšínska o uskutečnění dvou hlavních cílů: o co největší využití hospodářského potenciálu oblasti pro válečné potřeby Říše a o co nejrychlejší germanizaci celého území. Postupně získali do svých rukou zdejší majetek a začali násilně poněmčovat místní české a polské obyvatele, kteří tu před válkou tvořili naprostou většinu obyvatel. Nijak se netajili úmyslem „vyčistit“ celé území Těšínska od neněmeckých živelů a hned v prvních dnech okupace přizpůsobili tomuto cíli svůj okupační režim. Obyvatelé, kteří poněmčení odmítli, měli být vysídleni nebo zlikvidováni.

Hned první dny okupace ukázaly podstatný rozdíl mezi protektorátem a Těšínskem. Zbytek českých zemí byl nacisty získán bez boje (až na dílčí bojové střetnutí v Místku), takže se zde okupace obešla beze ztrát na životech. Zatímco v protektorátu platilo, že okupační teror a represálie vůči obyvatelstvu následovaly až jako odvetné akce za projevy odporu či od-

boje, na Těšínsku tomu bylo jinak. Těšínsko totiž patřilo k územím, která nacisté získali násilným válečným aktem. Proto zde násilí a teror zavládly hned se vstupem okupantů, kdy padli či byli zastřeleni první místní občané. Desítky dalších zahynuly v bojích proti nacistům během tzv. zářijové kampaně roku 1939 na různých místech Polska. Přibližně 500 polských občanů (z toho asi 300 místních rodáků), kteří byli jako vojáci a důstojníci polské armády, příslušníci policie a státních služeb evakuováni před náporom německých okupantů na východ, se koncem září 1939 dostalo do zajetí Sovětské armády. Na jaře roku 1940 byli pak spolu s více než dvaceti tisíci zajatými polskými důstojníky a policisty hromadně povražděni sovětskou bezpečností NKVD v Katyni, ve Smolensku, Tveru, Charkově a na dalších místech tehdejšího Sovětského svazu.

Podstatný rozdíl spočíval již v zaměření činnosti policejních operačních skupin a komand, vstupujících na dobyté území v patách německé armády. Podobné skupiny, které již dříve obsazovaly Rakousko, Sudety a české země, měly za úkol zajišťovat strategicky důležitá místa, zabírat dokumenty a zatýkat známé odpůrce nacistického režimu. Na Těšínsku, tak jako na jiných místech dobývaného Polska, měly tyto skupiny navíc přímo likvidovat vedoucí kruhy polské společnosti, tedy provádět masovou exterminaci. V tomto smyslu byly jejich úkoly několikrát upřesněny Heydrichem a dalšími nacistickými představiteli. Likvidace vedoucích polských vrstev měla být ukončena ještě před předáním moci civilní správě, protože wehrmacht pomáhal činnost operačních skupin krýt. Tak bylo v období vojenské administrace (do 25. října 1939) provedeno na okupovaném polském území přes 760 exekucí a jiných zločinů, v nichž zahynulo přes dvacet tisíc osob. Jen do 10. září 1939 zahynulo na území katovického vojvodství v 62 exekucích přes 1600 osob. Teror se dotkl i území Těšínska: v lese poblíž Dolu Barbora v Karviné-Dolech bylo 18. září 1939 zastřeleno 12 Poláků. Tato hromadná vražda je prvním zjištěným případem nacistického sonderbehandlungu (tedy likvidace zadržené osoby bez soudního rozsudku) na území dnešní ČR. V protektorátu bylo prvním takovým případem až zastřelení 9 zástupců studentských spolků v Praze-Ruzyni 17. listopadu 1939, potom zde sonderbehandlung načas ustal (byl opět uplatňován až za dvojího stanného práva v době „heydrichiády“).

Okupační teror měl na Těšínsku celou řadu podob - od přímých projevů až po tzv. persvazivní teror, svéráznou přesvědčovací metodu, spočívající v omezení svobodného rozhodování využitím zákonných prostředků. Nacisté tak využívali předem vytvořené psychózy strachu k nátlaku na obyvatelstvo při rozhodování o přiznání národnosti a při zápisu do volkslisty. Již první nařízení šéfa civilní správy katovického vládního obvodu se týkala nejen odevzdání zbraní, ale též konfiskace movitého a nemovitého majetku Poláků, přísného postihování protiněmecké propagandy, zákazu držení rádiových přijímačů aj. Další výnosy zakazovaly veřejné užívání polštiny a češtiny, bohoslužby ve slovan-ských jazycích aj.

Ostří represí se záhy zaměřilo především proti polské inteligenci. Likvidační akce označená za „mimořádnou pacifikaci“, tzv. akce A-B, se v Generálním gouvernementu odehrála v květnu 1940. Na včleněném

Učebnice z období německé okupace.

V nacistických koncentračních táborech byli vězněni zejména představitelé inteligence. Na snímku JUDr. Józef Pasz.

Franciszek Treła, narozen v Karviné, úředník, účastník protinacistického odboje, oběšen v Horním Těrlicku 23. ledna 1942.

území však probíhala už od počátku okupace, s prudkým zesílením na jaře 1940. Na Těšínsku bylo zatčeno asi 1200 osob. Zpočátku byli zatýkáni hlavně polští důstojníci a odesíláni do zajateckých táborů, postupně k nim přibývali představitelé veřejného života, učitelé, duchovní, lékaři apod. Akce zde vyvrcholila v dubnu 1940, kdy bylo hromadně pozatýkáno téměř tisíc osob a po krátké internaci v provizorním vězení ve staré továrně na nábytek v Českém Těšíně byli všichni deportováni přímo do koncentračního tábora v Dachau (později též do Mauthausenu). Uvádí se, že jen v rámci této akce bylo zavražděno asi 3500 vedoucích představitelů polské inteligence; bylo mezi nimi i několik set obětí z Těšínska.

Specifickou formou perzekuce bylo vysídlování polských obyvatel. Uskutečňovalo se několika způsoby: přesídlením uvnitř vládního obvodu (vysídlování rodin k příbuzným a k jiným polským rodinám), odsunutím rodin do Generálního gouvornementu, vývozem mládeže na nucené práce do Říše, internací obyvatelstva neschopného práce v průmyslu do tzv. Polenlágrů, deportací „zatvrzelých“ Poláků do koncentračního tábora v Auschwitz. Přestože bylo původně plánováno vysídlit z katovického vládního obvodu 220 tisíc osob, bylo ve skutečnosti vysídleno jen 81 tisíc osob (tj. přes 21 tisíc rodin). Uvádí se, že z československé části Těšínska bylo vysídleno 874 polských a 21 českých rodin. Jsou známy vysídlovací transporty z Fryštátu, Dolní Lomné, Milíkova, Hrádku, Jablunkova aj. Potřeba nerušeného chodu válečného hospodářství a nemožnost okamžité náhrady zdejších kvalifikovaných pracovních sil (spolu s úsilím o germanizaci zdejšího obyvatelstva) však přispěly k omezení vysídlovacích akcí. Jiným důvodem mírnější vysídlovací praxe na Těšínsku byla značná rozdrobenost zdejších zemědělských usedlostí. Naprostá většina z nich měla rozlohu do tří hektarů, což by znamenalo pro umístění jednoho německého přesídlence vystěhovat tři až čtyři polské rodiny. Počátkem ledna 1940 přijely do Bohumína a Těšína první transporty s německými přesídlenci z Volyně a na jaře 1940 další transporty z Bukoviny.

Povinnost nucených prací zasáhla přes 2 miliony Poláků odvláčených do Říše; k tomu je nutno připočíst miliony Poláků na včleněných územích, kteří sice nebyli deportováni, ale museli nuceně pracovat pro Říši, stejně jako miliony Poláků v Generálním gouvornementu. Neúplné výzkumy udávají, že z československé části Těšínska bylo na práce do Říše odvláčeno 2808 Poláků a 298 Čechů. Tisíce dalších musely pracovat ve zdejších dolech a hutích či v německých zemědělských usedlostech. Na rozdíl od Poláků v Říši, pro něž platil zostřený systém policejního dohledu a příkaz povinného označení oděvu písmenem „P“, nebylo na včleněném území označení užíváno vzhledem k naprosté převaze místního polského obyvatelstva, jíž si byli okupanti dobře vědomi; jinak ale platila i zde podobná diskriminace. Ještě tvrdší perzekuci byli vystaveni tzv. dělníci z východu, zavlečení obyvatelé SSSR včetně Poláků, které sem přivázeli na nucené práce. Uvádí se, že na Horním Slezsku bylo v roce 1944 asi 500 pracovních táborů pro 122 tisíc dělníků na nucených pracích.

Dalším zcela specifickým projevem perzekuce byly internační tábory pro polské obyvatele. Předcházelo jim zřízení koncentračního tábora ve Skrochovicích na Opavsku (na území Sudetské župy) v září 1939, jímž prošlo do konce roku 1939 asi 700 Poláků a Židů, mnozí z české čás-

ti Těšínska. Byl to vlastně jeden z prvních nacistických koncentračních táborů na území dnešní ČR. Od roku 1942 byly zřizovány zvláštní tábory pro vysídlené Poláky, tzv. polenlágry, jež se koncentračním tábory v mnoha ohledech velmi podobaly. Na území Hornoslezské provincie bylo 22 takových táborů, v roce 1942 v nich žilo přes 5500 Poláků a prošlo jimi přes 10 tisíc vězněných. Na území dnešní ČR existovaly polenlágry v Bohumíně, Fryštátě, Petrovicích a Dolním Benešově. K drastickým případům protipolské perzekuce patřila též např. krádež (a následná germanizace) polských dětí, zvláště dětí aktivních představitelů polského odboje, prováděná prostřednictvím instituce Lebensborn (jedna z jejích poboček byla i v Těšíně), nebo odvoz dětí do koncentračních táborů (např. odvoz dětí internovaných v Bohumíně v rámci tzv. Aktion Oderberg v roce 1943).

Teroristickou činnost okupantů usnadňovalo zavedené trestní právo. Drastické vojenské předpisy a nařízení z prvních dnů okupace umožňovaly soudit i civilní osoby a trestat je dokonce za činy spáchané v době před vypuknutím války. Německé trestní právo bylo na včleněném území zavedeno sice až v červnu 1940, avšak prakticky bylo užíváno od začátku okupace. Bylo převzato včetně výnosů o válečném hospodářství či o tzv. škůdcích národa, tvrdě trestalo protiněmeckou a protistátní propagandu a znevažování Říše, NSDAP a jejich představitelů podle tzv. zákona o potutelnosti. Omezování kompetence justičních orgánů ve prospěch policie a SS bylo dovršeno v prosinci 1941 zavedením diskriminačního trestního práva pro Poláky a Židy. Toto „právo“ umožňovalo vydávat rozsudky trestu smrti i za „nenávisťnou či pobuřující činnost, svědčící o protiněmeckém postoji“, což mohly být třeba protiněmecké výroky, strhávání či ničení vyhlášek německých úřadů nebo „jiné jednání ponižující důstojnost Říše nebo činící škodu Říši a německému národu“. Dodatky k nařízení opět umožňovaly soudit i za činy spáchané před jeho vydáním a nařízení mohlo být uplatňováno i vůči nezletilým Polákům a Židům.

Výkon trestu se odbyval v kárných táborech, jeden z kmenových kárných táborů se nacházel v těšínské věznici. Odsouzení měli být likvidováni těžkou prací. Prováděcí předpisy ukládaly předat vězně s trestem odnětí svobody nad tři roky po odpykání soudního trestu do rukou gestapa a odtud do koncentračních táborů v Auschwitz, Mauthausenu či Majdanku. V březnu 1943 byla hranice výše trestu odnětí svobody, znamenající předání vězňů do rukou gestapa, snížena na 6 měsíců. Prakticky to znamenalo koncentrační tábor pro naprostou většinu odsouzených.

Místní soudy řešily obvykle jen drobné přestupky. Podvratné útoky na stát a NSDAP, znevažování Říše, přestupky proti rozhlasovým nařízením, proti předpisům o válečném hospodářství a všechny případy, u nichž to uznala prokuratura za potřebné, soudil zvláštní soud. Sondergericht v Katovicích působil od září 1939 do ledna 1945 a podle dosud nalezených dokumentů jím prošlo nejméně 3786 osob. Soud vydal 311 rozsudků trestu smrti, vykonávaných stětím gilotinou ve vratislavské věznici (nejméně 62 případy) a od podzimu 1941 též v katovickém vězení (zde bylo státo 552 vězňů, z toho nejméně 34 z české části Těšínska). Od 1. září 1942 začal působit sondergericht v Bílsku s kompetencí pro zemské soudy v Bílsku a v Těšíně, kde také často konal výjezdní zasedání. Jeho akta se nedochovala. Katovickou věznicí prošlo skoro

Oznámení o popravě pěti Poláků v Oldřichovicích, 5. června 1944.

Oznámení o popravě pěti Poláků v Návsi, 14. února 1944.

Józef Czepczor, narozen v Lyžbicích v roce 1912, jedna z 24 obětí oběšených „Pod Wałką” v Těšíně, dne 20. března 1942.

Hromadná poprava 24 polských odbojářů v Těšíně dne 20. března 1942 .

20 tisíc vězňů, stejný počet vězňů prošel nejhroznější mučírnu katovického obvodu - náhradním policejním vězením gestapa v Mysłowicach, kam směřovaly většinou osoby vyslychané pro odbojovou a partyzánskou činnost.

V těsné blízkosti hranic těšínského okresu se nacházel vyhlazovací koncentrační tábor v Auschwitz, v němž byly u stěny smrti bloku XI vykonávány rozsudky trestu smrti katovického stanného soudu (často zde rovnou zasedal). Tento policejní soud zde působil ve dvou obdobích - od 21. září 1939 do zavedení německého trestního práva na včleněná území (do 6. června 1940), kdy jeho úkolem byla pacifikace území obsazeného wehrmachtem, a od 1. června 1942 až do osvobození, kdy byl reakcí na zavedení zostřeného trestního práva pro Poláky a Židy. Pro první období se údaje o jeho činnosti nedochovaly, pro druhé období bylo zjištěno 1830 souzených osob, z toho 1710 odsouzených k smrti a zbytek 120 osob k trestu „ochranné vazby“ v koncentračním táboře. Ve skutečnosti byl počet obětí tohoto soudu mnohem vyšší. Na jeho účet lze totiž připsat i část obětí veřejných poprav.

Zde je další odlišnost od poměrů v protektorátu, kde bylo zavedeno stanné právo rovněž dvakrát, ale na mnohem kratší období (28. 9. 1941 - 20. 1. 1942, 28. 5. - 3. 7. 1942). Na Těšínsku byl vlastně výjimečný stav po celou dobu okupace. Není náhodou, že právě ve dnech ukončení prvního období stanných soudů začal pracovat likvidační aparát koncentračního tábora v Osvětimi a vzrostl teror policejních úřadů, svévolně rozhodujících o vině zatčených. Kromě případů přímých vražd a likvidačních akcí (které páchalo nejen gestapo, ale i německé četnictvo) stojí za zmínku série veřejných poprav, prováděných obvykle bez řádných soudních rozsudků a bez vědomí soudních orgánů. Bylo tomu tak i u první veřejné popravy na Těšínsku - při oběšení polského odbojáře Franciszka Trely v Horním Těrlicku 23. ledna 1942. Byla to jedna z prvních veřejných poprav na území dnešní ČR (v tehdejší Sudetské župě byl

už 13. listopadu 1941 veřejně oběšen polský dělník, v protektorátu byla první patrně až poprava čtyř českých četníků na střelnici v Praze-Kobylisích 8. července 1943 nebo oběšení pěti odbojářů v Lískovci u Frýdku 3. září 1943, které se sice odehrálo v Protektorátu Čechy a Morava, ale na území Slezska).

Na rozdíl od protektorátu, kde se po prvních popravách od exekucí dočasně upustilo (až do podzimu 1944, kdy i zde v souvislosti s povstáním na Slovensku a vzrůstem partyzánských akcí znovu zavládl policejní teror), pokračovaly veřejné popravy na Těšínsku i v dalších letech okupace. Patří k nim největší hromadná poprava na Těšínsku - oběšení 24 odbojářů 20. března 1942 v dnešní polské části Těšina za

přítomnosti 10 tisíc obyvatel násilím sehnanych z celého okolí (mezi popravenými bylo 12 občanů pocházejících z dnešního českého Těšínska). K dalším veřejným popravám na šibenících v dnešní české části Těšínska patří poprava 26. října 1943 v Mostech u Jablunkova (10 osob), 14. února 1944 v Návsi u Jablunkova (5 osob), 5. června 1944 v Oldřichovicích (5 osob), 18. července 1944 v Horní Suché (5 osob), 11. září 1944 v Petřvaldě (5 osob).

Ještě větší rozsah měly přímé likvidační akce gestapa a německého četnictva, spočívající ve vraždění zatčených poblíž jejich domovů, v budově gestapa v Českém Těšíně nebo na těšínském židovském hřbitově a na mnoha dalších místech, obvykle bez výsledku a řádného zjištění viny. Je známo více než sto takových akcí v dnešní české části Těšínska. K neznámějším patří zastřelení 36 polských a českých občanů 6. srpna 1944 v Životicích a okolí, osmi polských občanů 25. srpna 1943 v Karviné, 12 polských občanů 13. dubna 1945 na židovském hřbitově v Jablunkově apod. Jen v prostoru židovského hřbitova v dnešním polském Těšíně bylo nacisty zavražděno asi sto osob (mezi nimi i skupina 18 příslušníků odbojové organizace české mládeže z Ostravska, zlikvidovaná v posledních dnech války). Podobné akce byly častým zjevem i na dnešní polské straně hranice (např. zastřelení 34 osob v Ustroniu a okolí 9. listopadu 1944, 18 osob v Hażlachu 9. září 1944 aj.).

Perzekuci byli vystaveni též Poláci žijící na jiných místech okupovaných českých zemí - v protektorátu a zvláště v Sudetské župě. Zde se však jednalo o Poláky přivezené na nucené práce či o vězně koncentračních táborů a věznic. Nejohroženějším takovým místem byl koncentrační tábor v Litoměřicích, kde přes šest tisíc polských vězňů pracovalo v podzemní továrně Richard a přes dva tisíce jich tam zahynuly. Ve věznici na Mírově za války zemřelo asi 520 Poláků. Tábor v Dětrichově u Moravské Třebové pro Polky a Ukrajinky, které během nasazení na nucené práce otěhotněly, měl několik set obětí, po válce se tam našly hroby asi 120 novorozenců. Velmi časté byly veřejné popravy polských dělníků, např. 9. ledna 1942 v Mohelnici, 13. ledna 1943 v Oticích u Opavy, 3. února 1943 ve Svinově, 23. července 1943 ve Vlčicích u Javorníku atp.

Na Těšínsku působilo od samého počátku okupace po celou dobu války odbojové hnutí, tvořené širokou škálou různě orientovaných organizací a skupin, většinou striktně rozdělených podle národnosti odbojářů. Koncepce českého i polského národního odboje počítaly v podstatě s návratem předválečných společensko-politických poměrů a obě vycházely z podřízenosti domácího odboje plánům svých emigračních vlád, které se zásadně lišily v názoru na poválečnou státní příslušnost území Těšínska. Český odboj vycházel z předmnichovské situace, nedokázal však vytvořit na Těšínsku organizační základnu odboje a omezoval se v podstatě jen na dílčí kontakty se zdejšími územím. Polský odboj na Těšínsku nebojoval za obnovení Československé republiky, nýbrž předpokládal, že i po vyhnání okupantů zůstane v platnosti pomnichovská hranice, jíž bylo Zaolzí přičleněno k Polsku. Na rozdíl od českého odboje se mu však podařilo zformovat poměrně silnou a značně různorodou odbojovou strukturu.

Józef Kamiński „Strzała (1911-1970), velitel partyzánského oddílu působícího v rámci Zemské armády (Armia Krajowa). Kamińskiho oddíl provedl dne 5. srpna 1944 akci proti těšínským gestapákům v Životicích. Jako odvetné opatření nacisté zavraždili následujícího dne 36 nevinných místních občanů.

Jan Margiciok, organizátor výzvědné sítě ZWZ-AK. Zajat, vězněn v koncentračním táboře Auschwitz, kde byl 29. listopadu 1943 popraven zastřelením.

Cena 5 Kcs.

ŻYWOCICE

6. VIII.
1944

JEDNODNIÓWKA „GŁOSU LUDU“ W PIĄTĄ ROCZNICĘ TRAGEDII ŻYWOCICKIEJ
Ca. Cieszyn, 25 września 1949

Główna postać pomnika w Żywocicach

Górnicy żal i przysięga

Dzień odsłonięcia pomnika ofiar żywocickiej zbrodni jest jednocześnie dniem żałoby dla wszystkich górników w Polsce i Czechosłowacji.

Pochód hitlerowszczyzny, znoczony krwią i potogą nie oszczędził nawet tych, których ciężka i znojna praca na dnie kopalni nie mogła jednak zagrażać reżimowi narodowo-socjalistycznemu.

A jednak!...

W tragedii Żywocic na 36 rozstrzelanych było aż 26 górników.

Bracia! górnicy! pamiętajcie!

Zbrodnia Żywocic - w jakimkolwiek wydaniu - nie może się powtórzyć! Nigdzie! Ani w Karwinie, ani w Suchej, ani w Ostrawie!

Ani w Czechosłowacji, ani w Polsce!

Ani w Europie, ani w Azji czy Ameryce! Nigdy!

Od teraz tylko i takich jak wy milionów to zależy!

Żeton pamiątkowy z okazji odsłonięcia pomnika — projektował Fr. Switler

Publikace k pátému výročí zločinu v Životicích. Dne 6. srpna 1944 nacisté popravili 36 občanů Životic a okolních obcí. 28 z nich bylo polské národnosti.

i sabotážně diverzní formace *Svaz odvety* (Związek Odwetu, ZO) s vlastní organizační sítí, v níž obvod „Zaolzi“ vedl Józef Kominek. Odbojáři uskutečnili již v roce 1940 několik zdařilých diverzních akcí v Třineckých železárnách, na nádraží v Bohumině a ve Vítkovických železárnách. Už v roce 1941 však byla činnost ZWZ odhalena gestapem a její vedoucí představitelé popraveni. Novou sítí zde začali vytvářet Józef Margiciok a Leopold Hałaczek. Vznikla i zpravodajská síť ZWZ „August“, široce rozvětvená po celém Těšínsku, průmyslová výzvědná služba „Lido“ a zpravodajská organizace „Stragan“ řízená těšínskými odbojáři z Vídně, která snese srovnání s nejvýznamnějšími evropskými organizacemi odboje.

Samostatně se zprvu vyvíjelo odbojové hnutí polských socialistů (Polska Partia Socjalistyczna, PPS) a polské rolnické strany (Stronnictwo Ludowe, SL, Lidová strana), jejíž kontakty vedly i k odbojovým kruhům českých agrárníků ve Frýdku. Obě organizace vytvářely vlastní ozbrojené oddíly, které po vzniku jednotné AK působily v jejím rámci. Odbojové struktury polských socialistů i rolníků si však zachovávaly jistou organizační nezávislost a udržely se po celou dobu okupace, i když byly několikrát postiženy rozsáhlým zatýkáním. Také struktury AK byly v posledním roce války téměř rozbity gestapem, na podzim roku 1944 ukončila činnost i jediná zdejší bojová jednotka AK, oddíl J. Kamińskiego.

Český národní odboj byl mnohem slabší. Svou roli zde jistě sehrála ztráta přímého kontaktu zdejšího českého obyvatelstva s vnitrozemím, stejně jako mohutný odliv národně nejuvědomělejších českých vrstev z Těšínska již v době jeho polského záboru. Charakteristickým rysem českého odboje bylo prolínání odbojových struktur, k němuž docházelo již při organizování ilegálních přechodů hranic do Polska před začátkem války (zvláště mezi vojenským, železničářským a sokolským odbojem). V prvních letech okupace lze na Těšínsku doložit pouze kontakty (většinou jen zpravodajské) s vojenskou odbojovou organizací *Obrana národa* (ON) a s odbojovou sítí Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ) z protektorátu. Struktury *Slezského odboje* (SO) nevyvíjely aktivní protinacistickou činnost, značně omezený byl i význam ostatních místních českých ilegálních organizací, např. *Slezské národní komise pro Těšínské Slezsko* v Orlové. Kontakty s Těšínskem udržovala z Ostravy Slezská matice osvěty lidové (SMOL), než byli její vedoucí představitelé zatčeni. Ani nová struktura Slezského odboje, vznikající od roku 1943 z iniciativy J. Vochaly, se nezapojila do ozbrojeného boje s okupanty. Větší aktivitu vyvíjela až ilegální *Slezská národní rada*, přetvořená v roce 1944 na základě širšího zastoupení bývalých českých politických stran. To se však týkalo až závěrečného období okupace a prvních dnů osvobozené republiky. Odbojově nevystupoval ani tzv. *Revoluční národní výbor pro Těšínsko*, jehož síť byla pravděpodobně pod částečnou kontrolou gestapa. Významnější zapojení do ozbrojeného boje s okupanty lze zjistit jen v okolí Rychvaldu, kde bylo jedno ze středisek protektorátní organizace *Lvice*. Ta se později změnila v partyzánský oddíl *Jan Žižka moravsko-slezský*, který provedl řadu sabotáží a diverzí v okolí Ostravy a pokusil se

Aloyz Gatuszka (1892-1940) ze Stonavy, zastřelen v Katyni. Jedna z okolo 500 obětí stalinistického teroru, pocházejících ze Zaolzí.

Židovská synagoga v Těšíně zbořená nacisty v roce 1939.

Mnoho Poláků z Těšínska bojovalo v jednotkách Polských ozbrojených sil na Západě (Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie)

navázat spolupráci i s polským odbojem; v roce 1944 byl však zlikvidován gestapem. V závěru války český odboj v protektorátu sice zvýšil svůj zájem o Těšínsko, ale přímo na odtrženém území se to nijak výrazně neprojevalo.

Od většiny složek odboje se svým internacionálním charakterem odlišoval odboj komunistický, který měl na Těšínsku vzhledem k předválečným tradicím komunistického hnutí poměrně početnou základnu. Komunisté museli po častých zatýkáních několikrát přebudovat síť svých organizací, jež byla napojena zprvu na ilegální krajské vedení KSČ v Ostravě, později na středisko levicového odboje bývalých polských komunistů v Bílsku. Postupně vzniklo několik středisek komunistického odboje na Orlovsku, Karvinsku, Bohumínsku a Třinecku. Po rozsáhlém zatýkání z roku 1942 se podařilo vybudovat novou strukturu komunistického odboje v okolí Karviné a Třince, s kontakty na závody a doly celé oblasti. Organizace se zaměřovala na propagandistickou činnost (vydávala český ilegální časopis *Tempo* a polský *Naprzód*), na podporu rodin vězňených a provádění drobných sabotáží.

Významnou posilou odboje na Těšínsku byly zpravodajské oddíly Sovětské armády, které sem přicházely od léta 1944. Kromě úkolů zpravodajských většinou rozvíjely též diverzní a sabotážní činnost a zapojily do ozbrojeného boje s okupanty mnoho místních odbojářů i některé skupiny. Zpravodajský oddíl A. M. Griněvského „*Nadožného*“ spolupracoval mj. s místním oddílem *Kozubová* a provedl řadu bojových akcí a diverzí na železniční trati Bohumín–Žilina. Z dnešní polské části Těšínska sem zasahovala činnost oddílů „*Stěpanoviče*“ a „*Orlova*“, v září 1944 se k hranicím Těšínska přesunul Jefremovův zpravodajský oddíl „*Avantgard*“. Jeho rozvědčící spolupracovali při získávání vojenských informací důležitých pro postup sovětských vojsk s odbojáři z komunistické organizace vedené G. Jurczakem z Karviné. Podobné informace mimořádného strategického významu získávali rozvědčící oddíl A. J. Niščimenka „*Běljavského*“, který působil v Beskydech.

Nesmíme zapomenout ani na početnou účast obyvatel Těšínska v zahraničním odboji. Češi i Poláci sloužili ve spojeneckém letectvu v Británii a bojovali na západní frontě u Dunkerque či Monte Cassina i na východní frontě u Dukly. Asi dva tisíce volkslistářů z Těšínska, kteří byli přinuceni ke službě v německé armádě, přešly ke Spojencům a vrátily se po válce

domů v řadách zahraničního vojska, především polského, z menší části i československého. Jsou známy spory ohledně zařazování zajatců z Těšínska do zahraničních armád obou zemí, ale i příklady bojové spolupráce obou armád například u Tobruku. V domácím odboji na Těšínsku však taková spolupráce až na několik drobných výjimek neexistovala.

V souvislosti s očekávaným koncem války se představy obou hlavních odbojových koncepcí o poválečném začlenění Zaolzí začaly konkretizovat. Obě počítaly s přípravou ozbrojeného povstání, jež by mělo vypuknout s pomocí západních spojenců a zajistit uchopení moci podle příkazů svých emigračních vlád. Polský plán na akci „Bouře“ (Burza) byl ale mnohem propracovanější. Hlavní velitelství AK ustavilo Operační skupinu Těšínské Slezsko, jež měla zajistit polské zájmy na tomto území; velel jí brigádní generál Brunon Olbrycht „Olza“. Podle prvního plánu z jara 1944 měla mít akce Bouře charakter protiněmecký, ale zároveň měla zastavit jakékoliv české poku-

sy o ovládnutí území Těšínska. Aby nedošlo k ohrožení záměrů akce Bouře, vydal generál Olbrycht v listopadu 1944 příkaz přerušit veškeré kontakty s „bolševickými oddíly“ a zcela se zakonspirovat. Z podobných důvodů nebyl již dříve navazován ani styk s českým odbojem, který byl v AK dlouhodobě zpravodajsky sledován. Realizace plánu předpokládala shazování zbraní od západních spojenců. Vzhledem k vývoji situace na frontě a k zásadním politickým změnám při obnově polské státnosti nebyl již plán uskutečněn, po rozpuštění Armie Krajové v lednu 1945 byla vzápětí rozpuštěna i operační skupina, jež měla zabrat Zaolzí. Podobné představy o budoucnosti Těšínska měli i polští komunisté, kteří mezi komunisty na tomto území jednoznačně převažovali. I když z třídních hledisek odmítali program emigrační vlády a v duchu svého učení podporovali zásady proletářského internacionalismu, ohledně státního začlenění Těšínska stáli spíše na straně svých ideových protivníků

Abschnitt 2:
 Soll Mitteilungen des Kr.-Gef. an seine Angehörigen vermitteln. Er wird vom DRK. an den Empfänger zusammen mit Abschnitt 3 und 4 weitergeleitet.

Odcinek 2:
 Przeznaczony dla wiadomości, udzielonych przez jeńca woj. dla swej rodziny. Zostaje on przesłany za pośrednictwem Niemieckiego Czerwonego Krzyża do adresata wraz z odcinkami 3 oraz 4.

Nur auf den Linien schreiben.
 Pisać tylko na liniach.

Diesen Abschnitt behalten die Angehörigen. Sie trennen den Abschnitt 3 zur Absendung ab.

Ten odcinek zatrzymuje rodzina jeńca wojennego. Odcinek 3 odrywa się celem odesłania jeńcowi woj.

Kriegsgefangenenpost
 Poczta dla jeńców wojennych

An — do

Angehörige: Pribula Jan
 krewnych

Ort: Oberradolf 1, Post Steinau
 Mejscowość

Kreis: Freistadt
 Starostwo/Powiat

Distr./Reg.-Bez.: Oberschlesien
 Województwo (Olszaniec)

Gebührenfrei!
 Wolne od opłat

Falls unbestellbar, Rücksendung an DRK. erbeten.
 W razie niedoręczenia zwrot do Niemieckiego Czerwonego Krzyża.

Mitteilungen
 an die Angehörigen des Kr.Gef.
 Wiadomości dla rodziny jeńca wojennego

Nur auf den Linien schreiben
 Pisać tylko na liniach

Lfd. Nr. **№ 25052**
 Nr. bieżący

Najdroższa
Janowo Ci, ja jestem zdrowy i
powodni mi się nawet bardzo dobrze.
Nie trac się. Zobaczmy się. Pozdrawiam,
Jan Pribula

Name des Kriegsgefangenen:
 Nazwisko jeńca wojennego Jan Pribula

Anschrift: Adres:
~~Offiz./Stalag oder Lazarett~~
 Obóz jeńców woj. ofic./żołn. lub szpital Stalag XVII C

Bekentnis — Wyznanie: rym - kat.

Auf dem angelegenen Abschnitt Nr. 3 hat der Kr.-Gef. auch seine richtige Anschrift einzutragen.
 Prawidłowy adres jeńca wojennego musi być podany na odcinku Nr. 3.

Dopis Jana Pribuly manželce zaslaný ze zajateckého tábora Stalag XVII C.

Dziennik Zachodni přinesl dne 4. května 1945 zprávu o osvobození Těšína a Karviné.

a předpokládali ponechání Zaolzí v Polsku. Je známo několik přímých kontaktů vedení PPR s komunisty na Těšínsku, kteří připravovali revoluční národní výbory v obcích a závodech na převzetí moci a vyhlášení polské státní správy.

K vyhnání nacistických okupantů z české části Těšínska došlo až v prvních dnech května 1945 soustředěným postupem sovětských vojsk od východu, severu i od západu. K větším bojům s nacisty došlo u Bohumína, Fryštátu, Doubravy a Orlové, zatímco Třinecko a Jablunkovsko bylo osvobozeno téměř beze ztrát. Bojů se na mnoha místech účastnili členové ilegálních odbojových organizací a revolučních milicí, v řadě obcí vystupovaly z ilegality revoluční národní výbory a ujímaly se moci.

Přestože v mnoha obcích Zaolzí vyhlásily místní revoluční orgány bezprostředně po osvobození polskou státní správu, byla nakonec s pomocí armády obnovena státní hranice Československé republiky z září 1938 a na celém území českého Těšínska byla postupně zavedena československá státní správa. Sotva by to však bylo možné bez předchozí záruky ze strany Sovětského svazu, že pokládá polský zábor Těšínska z roku 1938 za akt agrese, a že je pro obnovu předmnichovské hranice v této oblasti. Neobešlo se to bez pocitů křivdy u polských odbojářů, jejichž odbojová koncepce nedošla svého naplnění, i když jejich boj s okupanty byl po celou dobu války mnohem aktivnější než tomu bylo u místních českých obyvatel. Zdůrazňovali rovněž vysoký počet obětí tohoto boje, neboť ze dvou tisíc umučených a povražděných obyvatel této části Těšínského Slezska tvořily naprostou většinu oběti z řad Poláků. Marně však očekávali, že krev prolitá v zájmu vlasti, za niž pokládali Polsko, bude dostatečným argumentem potvrzujícím oprávněnost polského nároku na tuto část Těšínska. ■

Literatura:

- BORÁK, Mečislav: *České Slezsko 1938–1945* (in:) *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, ed. Dan Gawrecki, Opava 2003, sv. II., s. 369–404.
- BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*, Ostrava 1990.
- BORÁK, Mečislav: *Polské obyvatelstvo na Těšínsku* (in:) *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí. Studijní materiál pro učitele dějepisu*, ed. M. Hořák, T. Jelínek, Praha 2006, s. 33–38.
- BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*, Český Těšín 1999.
- BORÁK, Mečislav: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938–1945* (in:) *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 11, Ústí nad Labem 2006, s. 83–135.
- BORÁK, Mečislav: *Zločin v Životicích*, Ostrava 1980 a 1984.
- GROBELNÝ, Andělín: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939–1945*, „Slezský sborník“, 75, č. 1/1977, s. 23–38.
- MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*, Ostrava 1964.
- PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939–1945*, „Slezský sborník“, 79, č. 1/1981, s. 27–66.
- PALLAS, Ladislav: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939–1945*, „Slezský sborník“, 79, č. 4/1981, s. 261–288.
- PLAČEK, Vilém: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*, „Časopis Slezského muzea, řada B“, 1978, s. 97–121.
- PLAČEK, Vilém: *Amtsbezirk Suchau v době nacistické okupace*, „Slezský sborník“, 66, č. 3–4/1968, s. 310–326, 458–466.

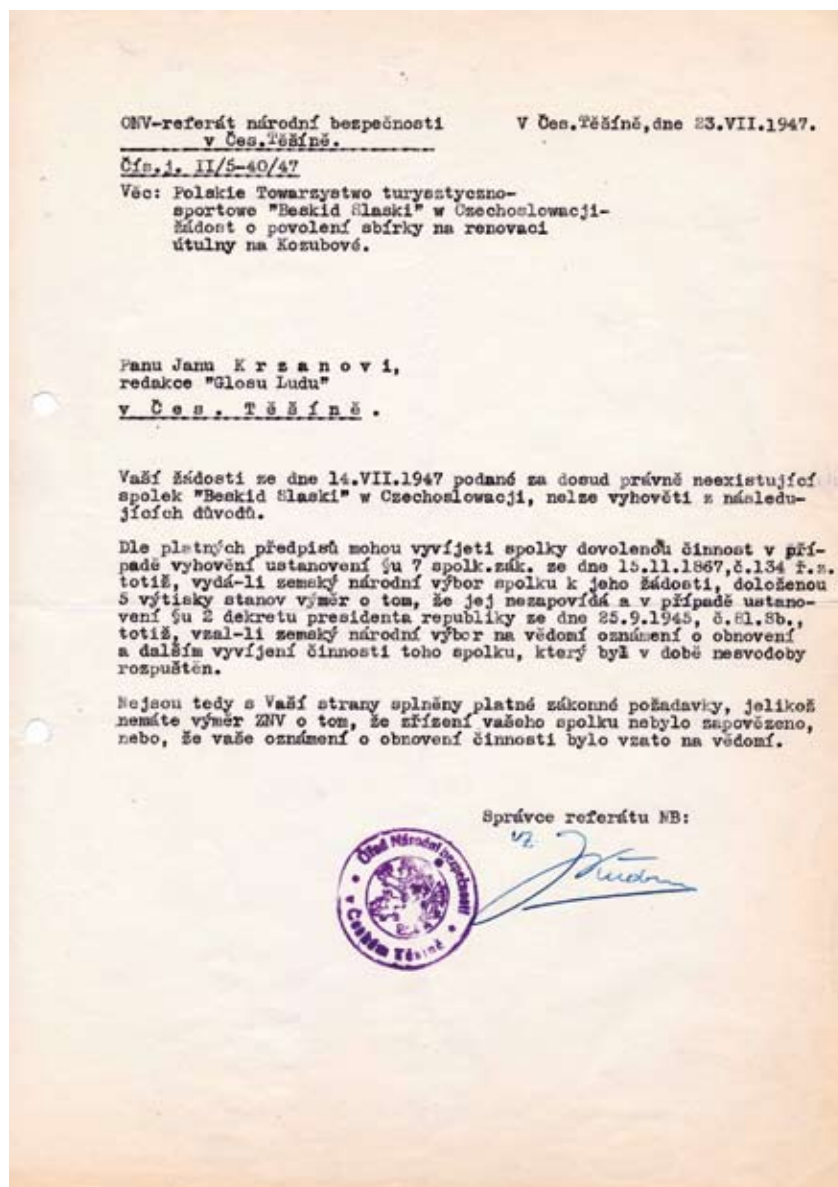
Polská menšina v letech 1945 - 1956

Osvobození československé části Těšínska sice přineslo jeho obyvatelům úlevu od nenáviděného okupanta, na druhou stranu je však postavilo před množství problémů, které způsobily předchozí historický vývoj a následky okupační politiky. Těšínský region Rudá armáda osvobodila v prvních dnech května 1945, přičemž záhy se v řadě obcí začaly objevovat polské prapory a příslušníci polské menšiny zahájili tvoření zárodků místní správy a bezpečnostních složek. Automaticky přitom očekávali, že Těšínsko připadne Polsku. Československá vláda však ještě před koncem války dosáhla u vítězných mocností souhlasu s obnovením Československa v předmnichovských hranicích. A tak vzápětí po osvobození přicházeli na Těšínsko představitelé československé správy a bezpečnostních složek, kteří zde postupně přebírali moc od vojenských velitelů Rudé armády.

V představách Čechů a Slováků mělo být Československo státem v mnohém se odlišujícím od první republiky. Košický vládní program z 5. dubna 1945 deklaroval, že nová Československá republika bude státem Čechů a Slováků. Národnostní menšiny, obviňované

z nelояality, pokládáné za zdroj vnitřní nestability a příčinu rozpadu Československa, tak měly být maximálně eliminovány. U sudetských Němců se podařilo dosáhnout souhlasu velmocí s jejich odsunem do Německa. V případě Maďarů byla realizována pouze výměna obyvatel, která ovšem neznamenalala výraznější snížení jejich počtu na Slovensku. Řešení otázky polské menšiny bylo (z pohledu pražské vlády) složitější z toho důvodu, že Poláci byli příslušníky jednoho z vítězných národů, který navíc utrpěl vysoké lidské i materiální ztráty. Nebylo tudíž možné s nimi zacházet stejně jako s Němci či Maďary.

Už během prvních dnů míru se národnostní vztahy na Těšínsku začaly vyhrocovat. Vraceli se totiž Češi, kteří museli odtud odejít po Mnichovu, a chtěli si s Poláky vyřídit účty. Poláci byli obviňováni z kolaborace, přičemž vítaným argumentem pro mnohé české šovinisty se stala skutečnost, že většina Poláků přijala podmíněné říšské občanství a byla

Zamítnutí žádosti spolku „Beskid Śląski“ o povolení sbírky na renovaci turistické chaty na Kozubové. Žádosti nebylo vyhověno s tím, že spolek právně neexistuje. Polské předválečné spolky, mezi jinými i „Beskid Śląski“, po válce marně usilovaly o obnovení své činnosti.

Głos Ludu

Organ Komunistycznej Partii w Czechosłowacji

Nr. 1. Rok 1.

Przysiał, dnia 9. czerwca 1945.

Cena 1 Korona.

Ilustr. Janek.

Robotarzem poległym w walce podziemnej.

Szeficie bez jutra, losu straconego,
Słabi mówili, że są zwycięscy,
Co naszymi rękami chcieli się wyciągnąć —
Chcieli krewia obryzgać ślaski rybak.
I w Oświęcimiu łabogach marzeli,
Ducha się walczy w moście. —

Byście elity grzeszili pierzając,
W nocny szeptach błyskawic błyskawic
Walki bezwzględnej zaczęli,
I naszą cześć, siłę swego ducha
Istną się wznosił i płonął wystrach
Niewoli zerwane pięta.

Z krwi i zmagania wyrosły wawrzyn
Tym, co bronił nas dopięty wyciny
Pomóż nam zjednoczyć czołwa,
Dla wielkiej sprawy ruszył walczyć czołwa.
Dobroliwie słowy dzielnych kraju swadów,
Jakich nam dzisiaj potrzeba.

Współpraca w nowej republice.

Współpraca, stanowiąca polityczny o.
pota jest na naszej platformie. Po porozu-
mieniu wszystkich stron wywołano dnia
12. kwietnia 1945 w Katowicach program
rządu Czechosłowackiego, który jest wy-
znacznikiem politycznym. Dział w myśli programu
stanowienia politycznego spełniają wólc ludu,
hodują stopniowo aparat w organizacji
państwowej.

Zakładamy nadzieję, że w zwłokach pa-
czosłowackich trudności, nader trydym i
swojej pasmo znajdujemy w komendzie
garnizonów Armii czerwonej naszych sił.
Przejawiaj one żywe zainteresowanie o na-
szą pracę polityczną, oświatową i gospo-
darczą. Armii czerwonej zawdzięczamy na-
szą wyzwalenie, dziś ciężymy się z tego,
że jej przedstawiciele interesują się nami
w budowaniu nowej republiki.

Telegram prez. Dr. Beneša prez. Polski Bierutowi.

Prezydent Republiki Dr. E. Beneš
wysłał prez. Polski Bierutowi nastę-
pujący telegram: Po swoim powrocie
do Pragi, narazicie osobowodo-
nej, przesyłam polskiemu narodowi
podziwowania ludu Republiki Cze-
skiej, które ruszen przesywni-
śmy, użarzeniem wspólnym nieprzy-
jacielem, oraz w walce złączeni bok
pracy, boku, przebudowały serca oby-
dwóch narodów. Ten sam ideał wol-
ności i słowiańskiego braterstwa
naprawdę przeżył się do tego, aby
w przyszłości żyłymi w związku
prawdziwego braterstwa, oraz wien-
nej i braterskiej współpracy. Proszę
o przyjęcie serdecznych życzeń roz-
kwitu i dobrobytu Rep. polskiej.

Wolność! Równość! Braterstwo!

Oto hasła, które rozentuzjarmowały tysiące ludzi, które były mo-
ciejście niż gilotyna i rozpalily serca do wielkich czynów, poświęceń i ho-
lasterstwa wielkiej rewolucji francuskiej.

Wolność! Równość! Braterstwo! — Trzy słowa, zawierające wszystko,
zawierujące treść życia człowieka, który nie chce być despotą, lecz za-
razem nie chce być niewolnikiem.

Trudno sobie przedstawić wolność bez równości a równość bez brater-
stwa. Taką właśnie wolność bez równości i braterstwa, wolność rasy wy-
branej, zaprowadził chcieli Niemcy. Dziś odczuwają żalwo swej pracy!
Stoimy na progu nowej epoki. Światowy faszyzm został złamany i
pokony. Odradzają się użarzone narody w nowych, społecznie sprawie-
dliwych, demokratycznych republikach.

Słow. naród, polski i czeski, gnębiony przez wspólnego wroga Niem-
ca i wyzwolony przez wspólnego Oswobodziciela Armii czerwonej, we-
szły na drogę braterskiej współpracy, którą musiały okupić krwią i ofiarą
swoich dzielnych synów.

Oświęcim, Dachau, Mysłowice, Mathausen były kuzniami brater-
stwa, które wyrzuci z wspólnej niedoli, upokorzenia, krzywdy i krw-
Tam poznano głębię i doniosłość wolności, równości i braterstwa.

Dziś jesteśmy wolni! Jesteśmy równi!

Nowa, sprawiedliwa demokratyczna Republika Czechosłowacka łączy
je polskiemu ludowi pracującemu te same prawa co Czechom i Słowakom.
Słuchajcie wolność, równość i braterstwo.

My Polacy i Czesi powinniśmy te wszystkie hasła zrealizować w całej
pełni. Porzućmy to wszystko co było, co jest już za nami. Potrąmy na-
przed i współpracujmy z drogą wszystko to, co łączy braterskie współzycie
obu narodów w naszym kraju. W jedności słowiańskiej nasza siła i na-
sza przyszłość.

Dla torowania nowej drogi braterskiego współzycia „Głos Ludu” chce
być przewodnikiem, chce wskazywać drogę prawdy, sprawiedliwości i
dobry.

„Głos Ludu” chce być odbiciem myśli ludu pracującego, echem wszyst-
kich wydarzeń, chce być prawdziwym głosem ludu.

„Głos Ludu” chce, by jego karty były zupelnym odbiciem życia kultura-
lnego i gospodarczego naszego ludu, by zawierał wszystkie jego rado-
ści, powodzenia, troski i żale.

Nie odrzućmy zgodziliśmy on wszystkich, będzie wzrastał i bogacił się w for-
mie — będzie takim, jaki go sobie zrobi lud, czytelnicy.

„Głos Ludu” rusza do Was. Jego droga niezbyt łatwa, ale rusza śmiało,
bo wie, że dąży do wzniosłego celu, do wzniosłych idei zbratania slo-
wianiskich narodów.

Rusza śmiało, bo wie, że służy ludowi pracującemu, robotnikowi, rol-
nikowi czy inteligentowi.

A jeśli im służyc będzie, to lud pójdzie z nim.

Jego wzniosłej pracy cześć!

H. J.

zapsána do tzv. volkslisty. Málokdo bral ohled na to, že z řad Poláků pocházela většina obětí nacistické perzekuce a že na zápis do volkslisty mnozí přistoupili po předchozím brutálním nátlaku a ve snaze zachránit si život svůj a svých blízkých. Situaci zhoršovala i špatná zásobova-

cí situace a škody způsobené válkou. Poláci, kteří na Těšínsko přišli v době od října 1938 do září 1939, byli pokládáni za cizí element (byť řada z nich z Těšínska pocházela a opustila je v pohnutých letech 1919–1920) a tomu odpovídalo i jejich pejorativní označení – polští (beckovští) okupanti. Tito Poláci byli obviňováni, že zabírají pracovní místa a byty Čechům, kteří se nyní na Těšínsko vraceli.

Poměry v regionu navíc zhoršovalo rostoucí napětí mezi Československem a Polskem. Polsko totiž odmítalo uznat předmnichovskou hranici na Těšínsku a nijak neskrývalo, že by si přálo, aby hranice byla upravena podle etnického hlediska. Na takové zprávy ovšem velmi citlivě reagovala společnost v Československu, pro kterou bylo trauma Mnichova (a připojení Těšínska k Polsku bylo chápáno jako součást mnichovských událostí) velmi silné. A jelikož většina příslušníků polské menšiny chtěla, aby Těšínsko bylo k Polsku připojeno, stupňovalo to antipatie k Polákům a jejich obviňování z nelояality k ČSR. Většina Čechů proto byla proti poskytnutí menšinových práv Polákům argumentujíc, že Poláci, jako ostatně všechny národnostní menšiny v předválečném Československu, tyto výhody pouze zneužívali.

První číslo *Głosu Ludu* ze dne 9. června 1945.

Varšava přitom (mimo jiné i z vnitropolitických důvodů) vystupovala velmi rozhodně na obranu polské menšiny, zvláště když Poláci nesměli obnovit činnost svých předválečných spolků a politických stran, jejichž majetek (zkonfiskovaný předtím Němci) zůstal v rukou státu. V červnu 1945 mezi Československem a Polskem kvůli Těšínsku málem vypukl vojenský konflikt, který se naštěstí podařilo zažehnat. Atmosféru dále rozjitřovaly různé provokace z obou stran. Postupně se však ukazovalo, že hegemonelem ve střední Evropě je Sovětský svaz, který ostatně donutil obě strany, aby zasedly k jednacímu stolu. Během jednání v Moskvě na sklonku června 1945 se ale jasně ukázalo, že pohledy politických reprezentací obou států na otázku Těšínska jsou naprosto protichůdné. Zatímco Československo odmítalo jakoukoli diskusi na téma změny

hranic (naproti tomu se domáhalo území v bývalém německém Slezsku, které se ocitlo pod prozatímní polskou správou) a naopak bylo ochotno souhlasit s odsunem Poláků, Polsko pokládalo hranici na Těšínsku za spornou.

Tato nejistá situace samozřejmě nepřispívala ke klidu na Těšínsku. Změnu hranice oficiálně odmítaly všechny strany Národní fronty. Avšak postoj k polské menšině se přece jen různil. Národní socialisté vystupovali ostře proti polské menšině, chtěli jejím příslušníkům přiznat jen některá občanská práva a dokonce žádali jejich odsun do Polska (respektive výměnu obyvatelstva). O něco mírněji se vyjadřovali lidovci a sociální demokraté a nejvstřícnější stanovisko zaujala Komunistická strana Československa. V jejich řadách se nacházelo nejvíce Poláků (méně jich bylo v lidové a sociálně demokratické straně; v národně socialistické straně vzhledem k jejímu vyhraněnému postoji nebyli Poláci vůbec). Stranou vydávaný list *Głos Ludu* se stal polsky psaným periodikem, jehož redakce zároveň plnila úlohu jakéhosi centra polských aktivit na Těšínsku.

Hodně zlé krve nadělaly ve vztazích mezi Čechy a Poláky následky nacistické okupační politiky. Držitelé volkslist, z nichž většinu tvořili Poláci, byli zvláště národními socialisty obviňováni z kolaborace. Komunisté naproti tomu vystupovali smířlivěji a volkslisty označovali za „dábelský plán nacistů, sloužící jim k umělému vytváření německé většiny ze slovenského obyvatelstva Těšínska.“ Proto se také komunisté zasazovali o co nejrychlejší rehabilitaci držitelů volkslist 3 a 4, do které spadala většina Poláků a také Čechů. Pokud nebyly námítky ohledně loajality, pak měli získat všechna práva občanů ČSR.

Nicméně během rehabilitačního procesu bylo vždy výhodnější přihlásit se k české národnosti, protože to znamenalo rychlejší rehabilitaci, a tedy i návrat do normálního života. Vedlo to samozřejmě k úbytku osob polské národnosti. Ti, kteří trvali na polské národnosti, se museli připravit na průtahy, zvláště když ve svém životopise měli nějaké „prohřešky“ z období tzv. ohrožení republiky v roce 1938 (například aktivity za připojení Těšínska k Polsku), a to často bez ohledu na to, že se mnohdy jednalo o aktivní účastníky protinacistického odboje. Proces rehabilitace byl mnohdy doprovázen šovinistickou kampaní na stránkách místního, zvláště nekomunistického tisku a stával se také předmětem politického boje především mezi komunisty a národními socialisty.

Národní socialisté, jak již bylo zmíněno, byli zastánci odsunu když už ne celé polské menšiny, tak alespoň tzv. polských okupantů. Jejich počet se pohyboval kolem šesti tisíc. Kampaň proti nim podporovali zvláště čeští navrátilci, kteří „polské okupanty“ vinili z blokování pracovních míst a bytů. Vznikly sice plány na hromadný odsun „polských okupantů“ do Polska, avšak s ohledem na mezinárodněpolitickou a také hospodářskou situaci (nedostatek pracovních sil) jejich realizace nebyla možná.

Potíže přetrvávaly i v polském menšinovém školství. I když hned po skončení války proběhly zápisy do polských škol, řada z nich nebyla otevřena. V některých případech Češi sami osobně zabraňovali na začátku školního roku polským dětem a učitelům zahájit vyučování. Tyto incidenty samozřejmě vztahy mezi oběma etniky nezlepšovaly. Oleje do ohně dále přilévaly různé antipolské nebo antičeské letáky či jiné provokace,

Przyjaciel Ludu – náboženský občasník pro evangelíky v čs. části Těšínska vycházející v letech 1948-1959 (předtím v letech 1885-1909). Od roku 1959 sloučen s časopisem *Přítel lidu*, který se stal česko-polským.

W obronie prawdy, katolický náboženský týdeník vycházející v Fryštátě do 30. 3. 1949.

Zwrot

Miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, oświatowym, kulturze i sztuce

Nr. 1 — rok 1 Czeski Cieszyn, dnia 24 grudnia 1949 Cena 3 Kés

Jak należy pojmować zadania „Zwrotu“

Publicznie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim rozwija się obecnie najniej niż tylkoby kiedykolwiek. Mamy przeszło 100 czynnych chórów, kilkadziesiąt zespołów amatorskich, przeszło pół setki świetlic, 30 klubów sportowych, mamy coraz więcej szkół polskich różnego typu. Co wieczór odbywają się dziesiątki zebrań, odczytów, przedstawień teatralnych i kinowych. Dziesiątki zespołów tańczących kultury tanie ludowe, malarze nieustannie mogą wędrować pięknymi oświeconymi w duchu realizmu socjalistycznego.

Żyjemy w kulturze publicznej, współwzrastamy kulturze polską — polską pod względem formy, nowa, socjalistyczna pod względem treści. Istotnym sensem i treścią tej kultury jest to, że poprzez nią budujemy socjalizm, że służy ona propagowaniu świadomości socjalistycznej, że wychowuje nowego człowieka, ludowiczego dziś socjalizm — jutro komunizm.

Każda działalność praktyczna by była skuteczna, musi być oparta na teorii. Również i nasza działalność kulturalna wymaga wskazani teoretycznych. Teorię tę musimy tworzyć sami, opierając się w pierwowzoru raczej na światopoglądzie Marksa-Lenina-Stalina i na doświadczeniach krajów, które już socjalizm wybudowały. Dlatego musimy stworzyć sami teorię naszej działalności kulturalnej na Śląsku Cieszyńskim, ponieważ tała niemal dotychczasowa działalność kulturalna była zasadniczo jakosiowo różna od tej, którą już dziś prowadzimy i która zamierzamy prowadzić; dawniej narodził się i jego kultura była burżuazyjna — dzisiaj przekształca się w naród socjalistyczny.

Mamy stare nauki organizacyjne; częstokroć stare formy organizacyjne nie wystarczają już dla oznaczenia całego ogromu naszej dzisiejszej pracy kulturalnej. Trzeba w rewolucyjny wręcz sposób łamać stare tradycje organizacyjne i przystosowywać nasze organizacje do nowych warunków rosnących zadań.

Nowy miesięcznik kulturalny poświęca stać się kłonią, w której w ogniu dyskusji wykawać będziemy wytyczne dla całej naszej działalności kulturalnej w terenie. Skromnych sześciu stron miesięcznika nie pomieści tego ogromu materiału, który smawiać będzie wszystkie tak palące a jeszcze częstokroć tak niejasne dla nas koncepcje działalności kulturalnej.

Jak np. należy rozumieć pojcie świetlic? Jedni uważają, że jest to pomieszczenie, w którym zbiera się należy upytka w dane świętce, bo na codzień skoda brać tak piękny pomieszczenie — inni znowu uważają, że świetlica to w ogóle nie jest pomieszczenie, ale zespołowy występ wokalno-muzyczny, trwający ca półtorej godziny. Czy wyrażenie „dzisiaj urządźmy świetlicę“ jest wyrażeniem mającym oznaczać, że się dać ustawić meble, maluje ściany itp., czy też ma oznaczać występ zespołu amatorskiego?

W jaki sposób mamy korzystać z bezcennych skarbow regionalnej kultury ludowej? Czy słuszny jest urządzenie np. „klasycznych“ uroczystości, w których formalnie oddają należny hołd swemu panu? Czy słusznym jest urządzenie widowisk ludowych, jakoby wypranych całkowicie z wszelkiej treści społecznej? Jak i co mamy grać na deskach naszych scen amatorskich?

Na łamach „Zwrotu“ winniśmy znajdować odpowiedzi na te wszystkie bardzo skomplikowane pytania. Szansa na nie odpowiedź nie będzie wymyślona przez tego lub innego redaktora, siedzącego spokojnie za biurkiem, ale będzie wypadkową różniących się częstości od siebie zdań i sądów znaczącej ilości aktywistów kulturalnych. Ta teoria, która poprzez łamy „Zwrotu“ stała się na własność polskich nas pracujących na Śląsku Cieszyńskim, dotyczyć winna przede wszystkim bieżących zagadnień polskiego życia kulturalnego na Śląsku Cieszyńskim; słusność tej teorii będzie stale sprawdzana przez codzienną praktykę naszego życia kulturalnego.

„Zwrot“ będzie secesyjną, która będzie skupiała w jedną teorię doświadczenia praktyczne naszych poszczególnych działaczy, naszych poszczególnych kół i organizacji. „Zwrot“ pomoże skłonić z szermieńczyymi metodami pracy w naszej działalności kulturalnej. „Zwrot“ pomoże pomieścić jakoś i wydajność tej pracy.

Ambicją kolektywu redakcyjnego „Zwrotu“ powinno być, by miesięcznik nasz stał się ogniwem absolutnie niezbędnym w polskim życiu kulturalnym na Śląsku Cieszyńskim.

11 listopada 1949 r.

Fr. Łucisz: „MADONNA PARTYZANTÓW“ olej

nenávistné články v místních novinách, či šeptanda, že dojde ke změnám hranic na Těšínsku ve prospěch Polska. Konfliktům se nevyhnuła ani církevní půda. Zvláště v evangelické církvi augsburského vyznání, která měla před válkou polský charakter, někdy probíhaly ostré boje mezi polskými a českými pastory, kteří chtěli církve sloučit s československou církví a získat tak nad ní kontrolu.

Jak již bylo zmíněno, nejvstřícněji vystupovali vůči Polákům komunisté. Nelze se proto divit, že v květnových volbách v roce 1946 většina Poláků na Těšínsku vhažovala do volebních urn hlasovací lístky s komunistickou kandidátkou. Vítězství komunistů ve volbách vítala také varšavská vláda, protože si od toho slibovala snazší dohodu o rektifikaci hranice na Těšínsku. Takové naděje se však ukázaly jako liché, protože komunisté nemohli riskovat ztrátu popularity, která by jistě následovala, kdyby souhlasili třeba jen se symbolickou úpravou hranice v ne-prospěch Československa.

V polovině roku 1946 ovšem do vztahu mezi oběma státy opět zasáhl Sovětský svaz a dotlačil je k podepsání

První číslo kulturního měsíčníku *Zwrot* ze dne 24. prosince 1949.

spojenecké smlouvy (10. března 1947). Byl však k ní připojen dodatkový protokol, podle kterého měly být územní spory vyřešeny ve lhůtě dvou let a národnostním menšinám (tedy Čechům a Slovákům v Polsku a Polákům v Československu) poskytnuta stejná práva a výhody na základě reciprocity. Pro Poláky na Těšínsku to znamenalo naději, že budou moci obnovit svůj kulturní, společenský a politický život a bude jim zpět vrácen spolkový majetek. Realita však byla poněkud jiná. Podle představ československých představitelů měly vzniknout nové polské spolky. O tom, že by Poláci měli mít své politické strany, nechtěla žádná ze stran Národní fronty ani slyšet argumentující tím, že existující politické strany představují dostatečnou platformu pro politickou realizaci i pro Poláky. Zvláště ostře proti poskytnutí rozsáhlejších menšinových práv Polákům vystupovali opět národní socialisté.

Jednání o polských spolcích trvala několik měsíců. V červnu 1947 byly nakonec schváleny stanovy Polského kulturně-osvětového svazu (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy - PZKO) a Sdružení polské mládeže (Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej - SMP). Stanovy byly víceméně vypracovány ministerstvem vnitra a předloženy zástupcům polské menšiny k podepsání. Výhrady ke znění stanov mělo polské velvysla-

nectví, které jim vytýkalo zejména to, že nové spolky mají podle nich být apolitické a že kolektivní členství SMP ve Svazu československé mládeže odporuje dodatkovému protokolu. Ambasáda však již nehodlala důrazněji požadovat nápravu. Samotní příslušníci polské menšiny měli sice také ke stanovám výhrady, domnívali se však, že představují poměrně dobrou základnu pro další rozvoj polské menšiny v Československu.

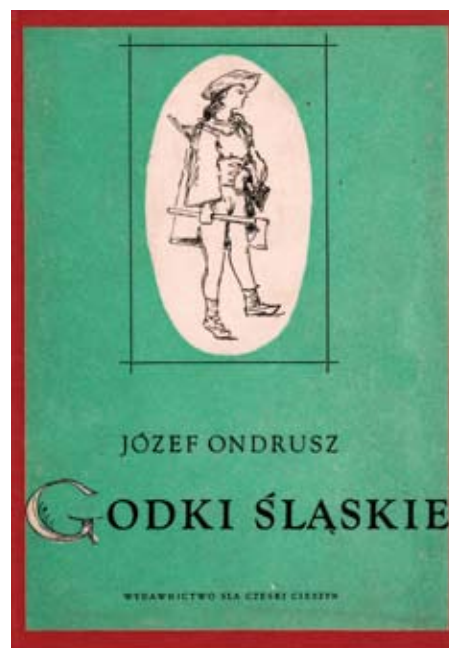
Pro československou stranu tím byla otázka polských spolků vyřešena. Žádný z předválečných spolků nebyl obnoven s odvoláním na jejich neloyalitu k ČSR před válkou a na existenci PZKO a SMP, které měly představovat dostatečný prostor k organizaci veřejného života Poláků.

Další otázkou, kterou bylo nutno vyřešit, bylo polské rolnické, úvěrové a spotřební družstevnictví, jež mělo na Těšínsku bohatou tradici. Ovšem i zde se projevoval odpor vládních míst k obnově stavu před druhou světovou válkou. Memoranda žádající povolení činnosti polských družstev a vrácení jejich majetku zůstala bez odpovědi. Nakonec bylo rozhodnuto o zřízení česko-polského družstva „Jednota - Jedność“, v němž se úředními jazyky staly čeština a polština a Poláci měli mít stejná práva jako Češi. Avšak zejména vzhledem ke slábnoucímu podílu Poláků v družstvu tato pravidla nebyla dodržována.

Ani vrácení majetku polských spolků neproběhlo podle polských představ. Úřady se odvolávaly na nemožnost jeho návratu kvůli stávajícím zákonům. PZKO a SMP nakonec získaly k užívání hotel „Piast“ v Českém Těšíně, dělnický dům „Praca“ v Karvině a turistickou chatu na Kozubové. PZKO sice navrhoval úřadům možnosti na vypořádání majetkových záležitostí, nesetkal se však s pochopením a v roce 1953 byl majetek polských organizací předán buď státu, nebo místním národním výborům, případně výrobním organizacím. Odebrány a předány k veřejnému využití byly také objekty, do nichž PZKO a SMP investovaly značné finanční prostředky. U Poláků to pochopitelně způsobilo hluboký pocit křivdy a dodnes pokládají tento problém za nevyřešený.

Po únoru 1948 význam národnostní otázky klesal a podtrhovala to i ústava z 9. května 1948, která Československo charakterizovala jako stát dvou rovnoprávných slovanských národů – tedy Čechů a Slováků. PZKO se přitom pokusil, aby znění příslušného paragrafu ústavy zahrnovalo i zmínku o rovnoprávném postavení jiných slovanských skupin. Ke zlepšení situace Poláků měl vést další návrh PZKO na úpravu sedmého paragrafu, podle kterého měl být trestán i národnostní útlak. Avšak žádný z těchto podnětů nebyl do ústavy zapracován. Polské školy mohly vznikat všude tam, kde pro to byly podmínky, a úřady měly bezpodmínečně přijímat žádosti sepsané v polském jazyce. Jednou týdně byly z ostravského studia vysílány relace v polštině.

Avšak zásada dvojazyčnosti nebyla všude (i přes opakovaně vydaná nařízení stranických orgánů) dodržována, což se stalo předmětem kritiky polských menšinových představitelů. Ti se navíc pokusili prezentovat PZKO jako zástupce polské menšiny, který má hájit její zájmy. Avšak úřady daly jasně najevo, že PZKO považují pouze za kulturní spolek, kterému nepřislouší právo být nějakým politickým mluvčím Poláků na Těšínsku.

Ukázka poválečné literární tvorby polské menšiny.

Hotel „Piast“ (dříve „Polonia“) v Českém Těšíně. Jeden z mála předválečných polských objektů, který po válce získalo do vlastnictví PZKO.

Paweł Cieślara (1902-1983), autor tzv. Cieślárovoy platformy.

Čeští straniční představitelé byli přesvědčeni, že národnostní otázka je již definitivně vyřešena, což vedlo k odsuzování všeho, co s ní souviselo, jako nacionalistické a antikomunistické. Proto také neuspěl pokus jednoho z čelných představitelů polské menšiny a člena KSČ Pawła Cieślara vyřešit národnostní otázku na Těšínsku, které mělo opět získat polský charakter. Jeho návrh (nazývaný též Cieślárová platforma) se však setkal s rozhodným odporem stranických špiček, které v letech 1951-1952 Cieślara obvinily z buržoazního nacionalismu, jeho návrh odsoudily a vyloučily jej z KSČ.

Odsouzení Cieślárovoy platformy se zároveň stalo vhodnou záminkou k postupné likvidaci samostatných polských mládežnických a sportovních hnutí. V roce 1949 totiž vznikl Československý svaz mládeže (ČSM), čímž byla omezena samostatnost SMP. Poláci si přesto v rámci ČSM udrželi jistou autonomii, která ale vzala definitivně za své práve v souvislosti s Cieślárovou platformou. Polské skautské hnutí bylo sloučeno s pionýrskou organizací a zastavena byla i činnost Polské sokolské rady.

Negativně polskou menšinu zasáhly také důsledky hospodářské politiky KSČ po únoru 1948. Nedostatek pracovních sil způsobil příliv nových Čechů (a také Slováků) na Ostravsko, a tudíž i na Těšínsko. Násled-

ky intenzivní těžby uhlí (poddolování) vedly k zániku řady obcí. Nucené přesídlování obyvatel způsobovalo zpřetrhání přirozených vazeb a to vše v konečném důsledku i rychlejší asimilaci Poláků, jejichž počet se s každým sčítáním lidu snižoval. Polské menšině neprospělo ani nové administrativní rozdělení Těšínska v roce 1960, které narušovalo přirozené historické, kulturní i jazykové celky. Prudce se snižovala kompaktnost polského osídlení a podíl polského obyvatelstva klesal i v obcích. V některých, kde Poláci početně dominovali, se najednou stávali menšinou. Tento nepříznivý trend se samozřejmě odrážel i ve školství.

Komunistická strana Československa se národnostní otázkou na Těšínsku znovu zabývala v roce 1959. Uznala sice, že stále není vyřešena, a vylučovala násilnou asimilaci Poláků, na druhou stranu ale rezolutně odmítla tehdy rozšířenou teorii o dvou vlastech těšínských Poláků (Československo - materiální, Polsko - duchovní). Hlavním reprezentantem polské menšiny zůstal v té době Polský kulturně-osvětový svaz vydávající od roku 1949 měsíčník *Zwrot*, jenž společně s KSČ vydávaným *Głosem Ludu* patřil k hlavním tiskovým orgánům reprezentujícím polskou menšinu. Přitom i PZKO se nacházel pod bedlivým dozorem strany (osoby v nejvyšších funkcích byly zároveň členy místních vedoucích orgánů strany), která mimo jiné žádala, aby v jeho vedení (Zarząd Główny) působilo 50% dělníků. Ztěžovány byly kontakty s Polskem a v souvislosti s polskými událostmi v roce 1956 musel o dva roky později opustit redakci *Zwrotu* a vedení Literárně-umělecké sekce při PZKO Paweł Kubisz. Od roku 1953 musel také PZKO ukončit vlastní výdělečnou činnost a stal se organizací, která byla financována prostřednictvím státní dotace, což samozřejmě zvýšilo jeho závislost na státu.

Na vedlejší straně: Unikátní šikmý kostel sv. Petra z Alkantary z XVIII. století. Široko daleko jediná budova v oblasti kdysi hustě osídlené staré Karviné (dnes Karviná-Doly), která zanikla vlivem důlních škod. V roce 1930 měla stará Karviná přes 20 tisíc obyvatel, z toho 47% Poláků a 45% Čechů. Ve své době byla tato místní „Atlantida“ největším městem v regionu, které mělo zároveň největší počet Poláků. Dnes leží vlastní město Karviná o několik kilometrů dále na sever. Kostel sv. Petra je mimochodem nakloněn více než slavná šikmá věž v Pise.

Ukázka vlivu důlních škod na proměnu místní krajiny. V důsledku poddolování zanikla mimo jiné stará Karviná (*snímek na další straně*) a částečně také obec Louky (*na snímku*).

Polský kulturně-osvětový svaz přitom vyvíjel relativně rozsáhlou kulturní činnost, která byla fakticky jedinou oblastí, ve které se polská menšina mohla projevovat. Využívala toho přitom náležitým způsobem, což mimo jiné vyplývá i z porovnání s kulturními aktivitami Čechů, které byly mnohem menší. Kulturní kultivaci se polská menšina snažila udržet vlastní identitu. Hodně práce na poli kultury učinila polská scéna českotěšínského divadla, přičemž divadelní soubor hostoval v divadlech v českých zemích, na Slovensku a samozřejmě také v Polsku. Postupně se PZKO podařilo otevřít dvě knihkupectví (v Českém Těšíně a v Karvině), která prodávala polskou literaturu, další obchody s knihami (např. v Třinci, Ostravě, Karvině) pak polské knihy nabízely ve svých polských odděleních. Hodně úsilí bylo vynaloženo na vybudování sítě polských knihoven a ve všech obcích obývaných polskou menšinou měly knihovny polské oddělení. Kromě toho bylo možné na Těšínsku polské knihy a časopisy koupit ve stáncích Poštovní novinové služby (PNS). ■

Literatura:

FRIEDL, Jiří - JIRÁSEK, Zdeněk: *Rozpačité spojení. Československo-polské vztahy v letech 1945-1949*, Praha 2008.

KADŁUBIEC, Karol Daniel a kol.: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995)*, Ostrava 1997.

Nástin dějin Těšínska, Ostrava - Praha 1992.

PAVLÍČEK, Jaromír: *Od konfrontace ke spojení. K československo-polským vztahům v letech 1945-1947*, „Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Řada C. Historie. Historica“, č. 5/1997, s. 89-131.

Polacy na Zaolziu - Poláci na Těšínsku 1920-2000, ed. Józef Szymeczek, Český Těšín 2002.

SIWEK, Tadeusz - ZAHRADNIK, Stanisław - SZYMECZEK, Józef: *Polská národní menšina v Československu 1945-1954*, Praha 2001.

Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska (1945-1953), ed. Józef Szymeczek, Český Těšín 2004.

SZYMECZEK, Józef: *Augsburski Kościół Ewangelicki w czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego w latach 1945-1950*, Cieszyn 2008.

Zaolží. Polsko-český spor o Těšínské Slezsko 1918-2008, red. Grzegorz Gąsior, Agnieszka Knyt, Warszawa 2008.

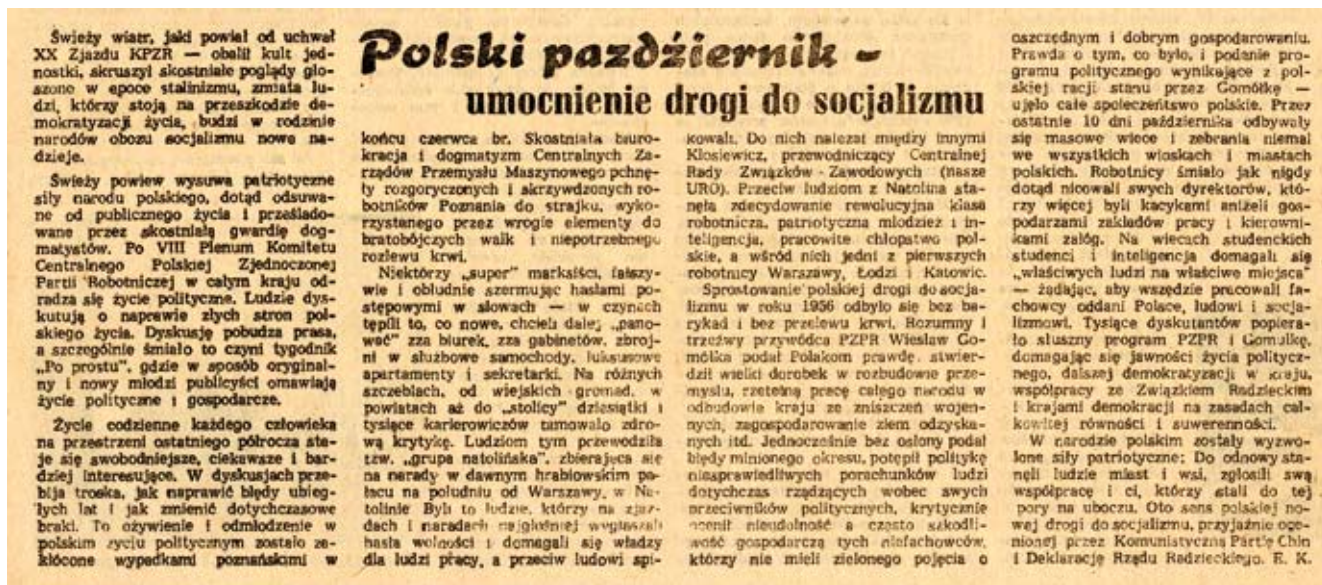
Zaolzie w świetle sztyfrogramów polskiej placówki dyplomatycznej w Pradze oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (1945-1949), ed. Jiří Friedl, Czeski Cieszyn 2007.

Polská menšina v letech 1956 - 1989

Po skončení stalinistické éry měla polská menšina draze zaplatit za projevy sympatie vůči proměnám, které v Polsku v roce 1956 realizoval nový lídr tamních komunistů Władysław Gomułka. V době, kdy v Československu ještě nedošlo k uvolnění politických poměrů, považoval pražský mocenský aparát každý kontakt vlastních občanů se severním sousedem republiky za hrozbu pro socialismus. Když v prosinci 1956 napsal šéfredaktor *Głosu Ludu*, básník Henryk Jasiczek, o proměnách v Polsku jako o pokrokové „revoluci“, v Praze a Ostravě to jen vřelo. Tím spíše, že v téže době začaly polské velvyslanectví a konzulát v Moravské Ostravě navazovat blízké kulturní kontakty s rodáky v Československu. Pozitivní vztah polské menšiny k Polsku vnímal ÚV KSČ jako další etapu prosazování „teorie dvou vlastí“ (Československo – materiální; Polsko – duchovní) a nadále tvrdil, že pouze socialistické Československo je jak materiální, tak i duchovní vlastní Poláků v ČSR. Přestože Gomułka od svých reformních snah záhy upustil, na sympatie k nim dopltil Jasiczek propuštěním z *Głosu Ludu*, další básník Paweł Kubisz propuštěním z redakce měsíčníku *Zwrot* a spisovatel a folklorista Józef Ondrusz propuštěním z redakce časopisu pro děti *Jutrzenka*.

Paweł Kubisz (1907- 1968), básník, publicista, v letech 1949-1959 redaktor a šéfredaktor měsíčníku *Zwrot*.

ÚV KSČ zpracoval v lednu 1959 dokument o zásadách práce mezi občany polské národnosti, který Polákům *de facto* přisoudil roli etnografické skupiny „polsky mluvících Čechoslováků“. Podle vzoru tvoření jednoho socialistického sovětského národa měli Poláci časem splynout s českým národem, stejně jako měli Maďaři a Ukrajinci-Rusíni splynout s národem slovenským. Ve skutečnosti šlo o izolaci polské menšiny od mateřské země rovněž v kulturní oblasti.

Přestože nová československá ústava z roku 1960 zajišťovala občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti možnosti a prostředky na vzdělání v mateřském jazyce, jakož i na kulturní rozvoj, menšinám

„Polský říjen – upevnování cesty k socialismu“. Těmito slovy přivítal *Głos Ludu* z 9. prosince 1956 krátké období reformních snah v Polsku. Po otisknutí tohoto článku byl funkce šéfredaktora zbaven Henryk Jasiczek.

Podpora komunistů z řad polské menšiny v ČSSR vyjádřená A. Dubčekovi na stránkách zvláštního vydání *Głosu Ludu*, 25. srpna 1968.

Henryk Jasiczek (1919-1976), básník, prozaik a publicista, v letech 1945-1957 redaktor a šéfredaktor *Głosu Ludu*, v letech 1957-1970 redaktor *Zwrotu*. V době normalizace odstraněn z veřejného života.

v ČSSR byl i nadále upírán právní status. Ve stejném roce byl v rámci administrativní reformy zlikvidován českotěšínský okres, kompaktně obydlený Poláky, a byl rozdělen na okresy Karviná a Frýdek-Místek, čímž byl sledován cíl roztržité polské menšiny, jak to ostatně potvrzují i dobové dokumenty. Rodily se nové konflikty, mimo jiné na pozadí popularizace poezie Petra Bezruče ve školách, básníka, jenž v rozporu s objektivními fakty nazýval Poláky na Těšínsku „popolštěnými Moravci“, což tito nemohli akceptovat.

Bobtnající konflikty a nedorozumění vyšly na denní světlo během Pražského jara roku 1968. V důsledku negativního vztahu komunistického Polska k Pražskému jaru budily postoje Poláků na Zaolzí značné kontroverze. Rovněž menšiny v ČSSR – Poláci, Maďaři, Ukrajinci-Rusíni a Němci – spatřovaly v reformních plánech Alexandra Dubčeka šanci na plné politické a kulturní zrovnoprávnění. Jak se však ukázalo, tyto postoje byly nepříznivě vnímány českou a slovenskou většinou v pohraničí, která se dokonce obávala hrozby revize hranic.

Poláci v ČSSR většinou reformní snahy Pražského jara podporovali. Ve svých proklamacích a dopisech posílaných do Prahy – zvláště pak v dopise Hlavního výboru Polského kulturně-osvětového svazu z 26. března 1968 – se však dožadovali napravení chyb v oblasti národnostní politiky, mimo jiné upuštění od teorie o „splynutí národností“ a „polsky mluvících Čechoslovácích“. Postulovali rovněž obnovení českotěšínského okresu (což by z praktických důvodů uvítali i mnozí Češi), dále požadovali, aby nebyla dvojjazyčnost omezována pouze na nápisy na obchodech, aby PZKO získalo statut politického reprezentanta polské menšiny vůči vládě, anebo aby byla za tímto účelem zřízena nová instituce a aby byly modifikovány školní osnovy. Všeobecně se zasazovali za uznání právní subjektivity národnostních menšin v Československu. Tato vystoupení se setkala ani ne tak s odporem stranického aparátu, jako spíše s nelibostí, či dokonce nevráživostí českých sousedů, a to bez ohledu na to, jak dalece podporovali reformní snahy Pražského jara.

Ve své polemice s Poláky zdůvodňovali Češi, zvláště pak učitelé, nepodstatnost polských požadavků, poukazující na nezvratnost asimilačních procesů, přičemž nerozlišovali mezi asimilací přirozenou a uměle urychlenou. Zpochybňována byla rovněž původnost polského osídlení Těšínska. Na obou stranách se přihlásily o slovo po léta hromaděné negativní stereotypy a xenofobie. U mnoha Čechů se stupňovaly obavy o to, jaký postoj zaujmou místní Poláci vůči reformám v situaci, kdy Varšava stále ostřeji napadala Dubčeka a jeho stoupence. Poláci na Zaolzí se snažili toto napětí zmírňovat, mimo jiné tím, že zdůrazňovali svou loajalitu vůči republice, což ve valné většině případů odpovídalo skutečnosti. Informace o kolování letáků vyzývajících k připojení Zaolzí k Polsku se ukázaly jako nepravdivé.

Když československé vládní orgány uznaly dosavadní národnostní politiku za chybnou, utvořily při vládní komisi zodpovědné za projekt nové ústavy také podkomisi, jejímž cílem bylo vyhotovení projektu národnostního statutu. Byli v ní zastoupeni i představitelé menšin. Nezávisle na tom se konala dne 14. srpna 1968 v Bratislavě konference menšin v ČSSR ve věci ústavních změn.

Vedoucí představitelé Polské lidové republiky, která se podílela na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v noci z 20.–21. srpna 1968, počítali s podporou rodáků ze Zaolzí. Představovali si, že ti se stali obětí českého nacionalismu a jsou proti dubčkovské „kontrarevoluci“. Na druhé straně Gomulka, ve snaze vyhnout se obviněním z opakování roku 1938, zakázal polským vojákům vkročit na Zaolzí. To by navíc stavělo místní Poláky do těžké situace. Polská vláda neměla v roce 1968 v úmyslu připojovat Zaolzí k Polsku.

Většina Poláků v Československu ve svém odporu vůči invazi sympatizovala s českými sousedy, což nejlépe dosvědčují články a názory otiskované v *Głosu Ludu*. Polská a maďarská menšina se však ocitly v objektivně těžké situaci, jelikož do Československa vstoupila vojska zemí, k nimž cítily silnou citovou vazbu. Z toho důvodu se ve všeobecně roztrpčené náladě obrátil hněv mnoha Čechů i proti československým Polákům. Téměř ve všech obcích byly přemalovávány polské nápisy, docházelo k devastaci tabulek na

budovách polských škol a domů PZKO. Docházelo dokonce ke konfliktům v rámci národnostně smíšených manželství. Hněv se snesl na místní Poláky i z druhé strany. I vládní představitelé Polské lidové republiky je začali ostře kritizovat za to, že nadále podporují Dubčeka. Poláci ze Zaolzí byli mnohdy kritizováni i svými příbuznými či přáteli z Polska, navzdory tomu, že reformy Pražského jara připomínaly Gomulkovy reformní snahy z let 1956–1957. Rozhodné protesty polských elit v ČSSR proti invazi, jakož i proti vládě Polské lidové republiky, se setkaly s pozitivním přijetím ze strany českých spoluobčanů, které takovéto postoje poněkud překvapily.

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy byli mnozí Poláci na Zaolzí přesvědčeni, že ne všechny plánované reformy národnostní politiky státu budou zastaveny. Bohužel z řady chvályhodných záměrů přetrval pouze obecně koncipovaný zákon č. 144/68 o postavení národností v ČSSR, který sice uznával také existenci německé menšiny, avšak nechal menšiny jako právní subjekty. O národnostní politice měla i nadále rozhodovat usnesení KSČ. Dubnem 1969 započala série politických postihů stoupenců Pražského jara. Z funkce šéfredaktora *Zwrotu* byl propuštěn Jan Rusnok a o post jeho redaktora přišel i Henryk Jasiczek (tentýž, který byl před 13 lety zbaven funkce šéfredaktora *Głosu Ludu*).

X. sjezd PZKO (27. dubna 1968) živě reagoval na výzvy Pražského jara a plně podpořil reformní hnutí na čele s Alexandrem Dubčekom.

Členové Hlavního výboru Sdružení polské mládeže (Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej), které bylo na krátko reaktivováno během Pražského jara.

Z *Głosu Ludu* byli propuštěni šéfredaktor Tadeusz Siwek a redaktoři Łada Krumnikłowa, Władysław Sikora, Wilhelm Przeczek a Stefan Mamoń. V roce 1970 strávila Łada Krumnikłowa dokonce dva a půl měsíce v ostravské věznici za kontakty s polskou protikomunistickou opozicí. Mnozí z těchto disidentů se pak živili manuální prací. Sdružení polské mládeže (Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej) a polský skauting Harcerstwo, které byly reaktivovány během Pražského jara, byly nyní opět rozpuštěny. Vedoucí představitelé PZKO byli vyměněni a organizace musela přijmout

normalizační kurz. Lidové Polsko potrestalo deset polských disidentů z ČSSR zákazem překračování polské hranice. Poláci z ČSSR byli na mnoho let zbaveni svých kulturních elit.

V letech normalizace počet československých Poláků nadále klesal. V roce 1970 žilo na Zaozří 56 tisíc Poláků. Od počátku 60. let do poloviny 70. let bylo z různých důvodů uzavřeno 31 polských základních škol. Ubylo kolem 4,2 tisíce žáků, čili téměř polovina. Nejdůležitější příčinu takového stavu věci viděli čeští sociologové především ve stoupajícím počtu smíšených manželství, zatímco Poláci navíc poukazovali - samozřejmě neoficiálně - na faktory svědčící o asimilaci řízené shora. Jako příklad je možno uvést neochotu zaměstnávat na Zaozří absolventy polských středních a vysokých škol, s čímž šlo v regionu ruku v ruce zaměstnávání odborníků z hloubi republiky. Narůstal také jev úřední změny národnosti dítěte. Polovině z dětí narozených v letech 1966-1970, jimž byla při narození zapsána polská národnost a jež měly ze 60% čes-

Společné vydání několika novinových titulů (včetně *Głosu Ludu*) ze dne 25. srpna 1968 jako forma protestu proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy.

fakt, že několik významných polských tvůrců a činovníků bylo státním aparátem umlčeno, zaznamenala polská menšina v 70. letech největší rozkvet kulturní aktivity od roku 1945, což je jen zdánlivě paradoxní. V normalizačních podmínkách byl totiž nárůst kulturní aktivity polskou menšinou vnímán jako jediná šance národní seberealizace.

Upevňování reálného socialismu v ČSSR mělo za následek i degradaci životního a sociálně-kulturního prostředí, s čímž souviselo i narušení

ké otce, nechali rodiče změnit - zpravidla před zápisem do školky nebo školy - jejich původně polskou národnost na českou. Ve školním roce 1970-1971 navštěvovalo české základní školy 385 dětí polské národnosti a polské základní školy 60 dětí české národnosti. Polský jazyk bylo možno slyšet ve veřejném životě na Zaozří stále řidčeji. Podle sčítání lidu z roku 1980 žilo na Zaozří 51,6 tisíc Poláků, kteří poprvé v žádné obci nepředstavovali většinu. Zmenšující se početní stav Poláků v ČSSR se však neprojevil úpadkem jejich kulturní činnosti. Pomineme-li

tradičních sociálních vazeb, zvláště pak na pohraničí s Polskem. V některých oblastech mezi Olzou a Ostravicí, kde stávaly tradiční osady, vyrůstala nová panelová sídliště. Následkem důlních škod byly srovnány se zemí stará Karviná a značná část Orlové. Po příhraniční vesnici Louky zůstala většinou jen měsíční krajina. Poláci, žijící po generace ve svých vesnicích, se nyní museli přestěhovat do nových panelových sídlišť, kde se „rozměňovali“ v početnějším nově příchozím obyvatelstvu. Důlní škody, které však byly někdy využívány i jako záminka, vedly k uzavírání dalších polských škol, což se týkalo zejména budovy polského gymnázia na Obrokách v Orlové.

Chybějící prováděcí předpisy k zákonu č. 144/68 způsobovaly, že většina nových usnesení a směrnic v polských záležitostech měla pouze charakter přání či doporučení. Tehdejší četné případy diskriminace Poláků vyplývaly kromě toho z obecnějších jevů charakteristických pro pohraničí, jako jsou nacionalismus, xenofobie či obyčejná lidská zlomyslnost. Mnozí Češi se nechávali slyšet, že místní Poláci rozumějí česky, a navíc sami nemluví polsky, ale nářečím. Přesto mnozí Poláci trvali na dodržování dvojjazyčnosti, a to nikoli pro neznalost češtiny, nýbrž z důvodu samotného principu zrovnoprávnění, který jim usnadňoval pociťovat národní svébytnost. Skutečnost, že otázka dvojjazyčnosti nebyla právně regulována, fakticky vytlačovala polský jazyk z veřejné sféry, čímž došlo k degradaci jeho pozice. Polština tak fungovala pouze v rámci jakéhosi uzavřeného etnografického skanzenu. Ve snaze předcházet komplikacím se Poláci během vyřizování úředních záležitostí nebo při pobytu mimo své jazykové prostředí hlásili ke své národnosti ve stále menší míře. Snaha neodlišovat se mohla být v některých případech

Budova polského gymnázia založeného v roce 1909 v Orlové na Obrokách.

Tuto podobu získala po přestavbě v roce 1927. V roce 1962 se gymnázium kvůli důlním škodám přestěhovalo do Orlové-Lazů. Budova však byla zbořena teprve v roce 1988. V roce 1964 se orlovské gymnázium stalo filiálkou mladšího polského gymnázia v Českém Těšíně (zal. 1949). Od roku 1993 měla filiálka sídlo v Karviné a tak tomu bylo až do roku 2009, kdy zanikla.

Místo, kde stávalo původní orlovské gymnázium a kde kdysi panoval čilý ruch, je dnes prakticky pustinou. Přípomínkou těchto zašlých časů je pomník gymnázia Juliusze Słowackého, slavnostně odhalený během oslav 100 let od jeho vzniku (6. června 2009)

štinových. O rok později byly zrušeny páté třídy a výuka na základních školách byla zkrácena z devíti na osm let. Byly zavírány malé vesnické školy, mezi nimi i staré a podfinancované školy polské, jejichž likvidace mohla být nyní sankcionována i jinak než jen nenaplněným limitem žáků. Problematické dojíždění dětí do plně organizovaných škol v jiných obcích mělo za následek, že se mnoho rodičů rozhodlo posílat děti do škol českých. Zanikala kulturotvorná a národní role polských škol v malých vesnicích.

Začátek normalizace výrazně poznamenal činnost polských mládežnických kruhů aktivizovaných během Pražského jara, jež nebyly schopny přizpůsobit se direktivám nové celostátní mládežnické organizace: Svazu socialistické mládeže. Ačkoli se Polákům podařilo v rámci SSM již v roce 1970 prosadit vznik Komise pro polskou mládež, její možnosti a kompetence byly minimální. Poláci nemohli během roku samostatně uspořádat více než tři akce. Tato situace však podnítila několik mladších veřejných činitelů k pokusu o oživení kulturních aktivit mládeže v rámci PZKO. Jak se po letech ukázalo, tyto snahy vyvolaly dalekosáhlé dopady v podobě vznikajících populárních Klubů mládeže a v organizování Sletů mládeže, jež probíhaly formálně pod patronací PZKO nebo Svazu socialistické mládeže, avšak ve skutečnosti byly stále více nezávislé. Tyto aktivity byly populární také mezi českou mládeží.

motivována i svérázně pojímaným internacionalismem, tím spíše, že mnozí Češi v tom viděli jeho pozitivní aspekt. Část Poláků začala posílat děti do českých škol v domněnku, že jim tak v podmínkách, kdy na úřadech, na poštách či v obchodech pracovali lidé neovládající polský jazyk, usnadní start do života. V dvojjazyčných úředních písemnostech se polské části textů hemžily jazykovými chybami, což mohlo být způsobeno cílenou snahou zesměšnit místní Poláky jako ty, kteří neznají svůj rodný jazyk. Usnesení národních výborů o zavádění dvojjazyčnosti v národnostně smíšených oblastech byla většinou institucí opomíjena se zdůvodněním, že Poláci rozumí česky. Od 70. let byla čeština v polských školách vyučována ne od třetí, ale už od druhé třídy, a to na úkor času věnovaného dříve výuce polštiny. Podobné změny byly zavedeny v maďarských a ukrajinských školách na Slovensku. Ve školním roce 1974–1975 vstoupilo v platnost usnesení předsednictví vlády ČSSR o plošném rušení malotřídních škol, nejen men-

V 80. letech se role obrátily. Nyní začalo útočit Československo na Polsko, a to za „kontrarevoluci“ rozpoutanou nezávislým hnutím „Solidarność“. Tato organizace měla být údajně společně s dřívějším zvolením Karola Wojtyły papežem součástí amerického plánu na zničení socialismu. Občanská veřejnost v ČSSR nebyla o roli hnutí „Solidarita“ (Solidarność) informována objektivně. Dělník Lech Wałęsa a další vedoucí představitelé hnutí se měli československé společnosti jevit jako destruktivní síla, která si přivlastňuje právo na ovládnutí polské dělnické třídy. Vedle chuti k odplatě za rok 1968 to bylo jednou z příčin, proč se Československo již v prosinci 1980 nejintenzivněji přiklábělo k vojenské intervenci v Polsku a vedlo hysterickou antipolskou propagandu doprovázenou intenzivními vojenskými přípravami. Nezávisle na tom vyhlásili prodejci v československých obchodech, se škodolibostí pro pohraniční poměry příznačnou, návštěvníkům z Polska skutečnou válku. Mnozí Poláci v Československu museli čelit nařčením českých sousedů o vykupování obchodů Poláky z Polska. Nezřídka se stávalo, že prodavačky vytahovaly z košíků rodilých obyvatel Zaolzí „podezřelý“ nadbytek nákupu, jelikož byly přesvědčeny, že je určen rodinám v Polsku. Pokud se zákazník neozval česky nebo místní mlouvou („po našymu“), ale čistě polsky, okamžitě upadl v podezření. Po nějaké době se začali vůči

Gorolski Świąto v Jablunkově se stalo symbolem polského národního života na Těšínsku.

Vystoupení gymnastické skupiny „Gimnaści“ z Vendryně na Festivalu PZKO v roce 1985.

Čechům podobně chovat polští celníci, kteří jim znemožňovali dovážet z Polska žádané zboží jako např. prostěradla, kosmetické výrobky, TV zařízení a oblíbené bonbony „krówki“. Mezi celními a pohraničními službami obou zemí narůstalo napětí, což však v té době vládě v Praze hrálo do karet. Kroky, které učinil Krajský národní výbor v Ostravě, se setkaly s kladnou odezvou u mnoha československých obyvatel, kteří byli znepokojeni obavami z možného nesení materiálních dopadů polské krize, tím spíše, že Praha veřejnost cíleně informovala o vyslání potravinové pomoci do Polska. Mnoho lidí, také Poláků v ČSSR, kteří byli po dlouhé roky manipulováni propagandou, uvěřilo, že se Polákům v PLR nechce pracovat, což korespondovalo s představami Polska coby země bídy, chaosu a neustále nespokojených obyvatel.

Mezi Polským srpnem 1980 a Pražským jarem existovaly podstatné rozdíly. V Československu to byla v roce 1968 KSČ, kdo spustil proces obnovy, kdežto v PLR to byla naopak veřejnost, jež projevila nesouhlas s politikou Polské sjednocené dělnické strany (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza). Praha se bránila pronikání demokratických idejí ze severu a snažila se nepřipustit vymanění Polska z tábora socialistických států. Podobně jako v roce 1956 bylo cílem Prahy znemožnit rozšíření další polské „kontrarevoluce“ na území republiky prostřednictvím polské menšiny ze Zaolzí.

Ani přes opatření podnikaná na hranici se však republiku nepodařilo před přívalem nezávislých publikací a letáků z Polska „ochránit“. I přes dotěrnou propagandu, která svou jízlivostí nejednou předčila útoky polského tisku na Pražské jaro, část československé veřejnosti, bez ohledu na své postoje k sociálně existenčním podmínkám v PLR, neztratila nezávislé chování severních sousedů tak jednoznačně, jak si to přáli lídři KSČ. Znepokojení komunistické vlády vyvolaly rovněž informace o propolských nápisech typu „Solidarita se Solidaritou“, které se objevily v některých městech. Stávalo se, že do příhraničních Zebrzydowic přijel z české strany vlak s nápisem typu „Wałęsa Lech, škoda že nejsi Čech“. Situaci v Polsku mohli sledovat také studenti z ČSSR, kteří tam studovali, a proto vláda zvažovala jejich odvolání. Když do příhraničního města Jastrzębie zavítal opoziční předák Lech Wałęsa, československé hraniční služby pod záminkou technických problémů nepouštěly do Polska automobily s vlastními občany.

Nechuť československé vlády vůči událostem v Polsku měla za následek mj. odsunutí Kazimierze Kaszpera z funkce šéfredaktora časopisu *Zwrot* a z KSČ (konec roku 1980), konkrétně za vytištění článku jednoho z polských literátů o studentských divadlech v Polsku. Někteří českoslovenští Poláci byli sledováni StB. Ve svých přípravách na intervenci

v Polsku využívaly československé orgány pro logistické účely na polské straně hranice také představitele polské menšiny.

O „Solidaritě“ se českoslovenští Poláci vyjadřovali kladně zejména jako o příkladu, jenž by mohl ovlivnit demokratizaci československých poměrů. Někteří členové PZKO vyzvedávali roli Polska, které by se po uskutečněném převratu mohlo stát modelem pro další státy. Někteří se vyjadřovali pro zavedení práva na stávkou v ČSSR. Obecně se však větší část polské menšiny k politickým otázkám nevyjadřovala, jelikož byla dezorientovaná protichůdnými informacemi o situaci v PLR. K této dezorientaci svým způsobem přispíval i *Głos Ludu*, který vedl v souladu se záměry KSČ soustavnou propagandistickou kampaň proti Solidaritě. Jednou z iniciativ ÚV KSČ bylo spuštění polskojazyčného rozhlasového pořadu *Interprogram*, který byl vysílán od dubna 1981 dvakrát denně z Prahy. Účastnili se ho také novináři ze Zaolzí. Část souhlasila bez odporu, jiní museli být donuceni služebními nařízeními, a pak se snažili Prahu co nejrychleji opustit. Urážlivý jazyk, spousta bohemismů, málo konkrétních informací a neschopnost přizpůsobit argumentaci mentalitě polského posluchače způsobily, že iniciativa nepřinesla očekávané výsledky.

Dne 4. prosince 1981 schválil ÚV KSČ další omezení mimoslužebního osobního hraničního styku s Polskem, vyjma – jak bylo oficiálně sděleno – přecházení hranice na základě úředně ověřených pozvánek. Ve skutečnosti to platilo pouze pro náhlé osudové události (zejména pohřby), což v praxi znamenalo uzavření hranice s PLR, motivované hospodářskými a politickými důvody. Jednalo se o jednostranné rozhodnutí, jelikož vláda PLR ani občané obou států nebyli předem o ničem informováni. V důsledku toho se 7. prosince, kdy začalo nařízení platit, mnoho osob setkalo s potížemi, které nejdou trvaly i několik dní, a to zejména

Členové Literárně-umělecké sekce (jedné z několika sekcí působících při Hlavním výboru PZKO), během semináře na Kozubové, 1956.

Rada Państwa PRL wprowadziła stan wojenny na obszarze całego kraju

Zdecydowany krok w celu obrony socjalistycznej Polski

WARSZAWA (CTK) — Kierując się potrzebą zapewnienia ochrony podstawowych interesów państwa i obywateli, w celu stworzenia warunków skutecznej ochrony spokoju, ładu i porządku publicznego oraz przywrócenia naruszonej dyscypliny społecznej, a także mając na względzie zabezpieczenie możliwości sprawnego funkcjonowania władzy i administracji państwowej oraz gospodarki narodowej, działając na podstawie Art. 33 Ust. 2 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rada Państwa wprowadziła o północy z soboty na niedzielę 13 grudnia stan wojenny na obszarze całego kraju. W niedzielę ukonstytuowała się Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego, na czele której stoi I sekretarz KC PZPR, przewodniczący Rady Ministrów, minister Obrony Narodowej PRL Wojciech Jaruzelski. W skład Rady wchodzi wyżsi oficerowie Wojska Polskiego. Rada powołała pełnomocników — komisarzy wojskowych na wszystkich szczeblach administracji państwowej oraz w niektórych jednostkach gospodarczych. Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego wydała również pierwsze dekrety regulujące życie w kraju. Zde-

cydowała o tymczasowym zawieszeniu działalności związków zawodowych i wniosła zakaz strajków.

W ramach pierwszych posunięć Rady internowano grupę ludzi zagrażających bezpieczeństwu państwa. Do grupy tej należą ekstremalni działacze „Solidarności” i nielegalnych organizacji antypaństwowych. Na polecenie Rady internowano również kilkadziesiąt osób odpowiedzialnych za doprowadzenie kraju do głębokiego kryzysu społeczno-gospodarczego w latach siedemdziesiątych. Rada zapowiedziała zaostrzenie walki z przestępczością.

Wojciech Jaruzelski poinformował w niedzielę we wczesnych godzinach polskie społeczeństwo o wprowadzeniu stanu wojennego. Stwierdził m. in., że w sobotę wieczorem okupowano wiele budynków użyteczności publicznej, padały wezwania do rozliczeń z komunistami, ludźmi o odmiennych poglądach, szerzył się terror, fala zachwalanych przestępstw, napadów i włamań.

Pełny tekst przemówienia generała Wojciecha Jaruzelskiego i proklamacji Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego publikujemy na str. 2.

Po zavedení výjimečného stavu pretlisk
Głos Ludu článek „Rozhodný krok k obraně
lidové moci v Polsku“ z *Rudého práva*
ze 14. prosince 1981.

s problémem, jak se dostat do práce nebo zpět do vlastního bydliště. Po několika dnech československá strana vysvětlila, že pro osoby odebírající se přes hranici do zaměstnání nové předpisy neplatí. Tranzit skrze teritorium ČSSR byl pro polské občany omezen z 24 na 12 hodin. Jak se ukázalo, hranice byla uzavřena na 10 let, což významně přispělo ke zrychlení asimilačních procesů na Zaolží. Výjimečný stav v PLR vyhlášený 13. prosince 1981 přijal ÚV KSČ s uspokojením. Čistky v PZKO po vyhlášení výjimečného stavu měly menší rozsah než v letech 1969–1970 a v určitém smyslu byly dokončením „normalizace“ polského prostředí.

Podobně jako v letech 1980–1981, i o jednáních u „kulatého stolu“ probíhajících v Polsku od 6. února 1989 neinformoval zpočátku československý tisk takřka vůbec nebo jen velmi skoupě. V souvislosti s červnovými volbami byly uvedeny pouze informace „o početné skupině osob, které nehlasovaly“, což mělo být dokladem chybějící důvěry společnosti k novým politickým elitám. V následujících týdnech se psalo o prohlubujících se hospodářských problémech PLR, jež byly prezentovány jako důsledek odklonu od politického směru komunistů. Mechanismy praktického a propagandistického působení vládních činitelů ČSSR, opětovně zneklidněných situací v Polsku, byly proto obdobné jako v předchozích letech.

V prvním období proměn v PLR polská menšina v ČSSR spíše vyčkávala, což bylo vzhledem ke zkušenostem s negativními dopady předchozích politických konfrontací pochopitelné. Mnoho lidí v obou zemích si navíc ještě neuvědomovalo, že je demontáž komunismu vůbec reálná.

V tomto období KSČ nadále vedla proasimilační politiku. Potvrzovaly to mimo jiné i úvahy vedoucího školského odboru KNV publikované v červnovém čísle časopisu *Zwrot* z roku 1989. Nechal se slyšet, že je sice pozitivní, že po základní škole pokračuje v dalším vzdělávání 64 % mladých Poláků, avšak vzhledem k tomu, že krajský průměr činí pouhých 38 %, nebude možno tento stav nadále rozvíjet. Rostoucí počet

vzdělaných členů menšinové společnosti ji totiž stavěl do příliš privilegované pozice. V tomto období chodilo do polských škol (čili škol „s polským jazykem vyučovacím“) všech typů 3369 žáků, což bylo o 4296 (125 %) méně než ve školním roce 1945–1946.

Od poloviny roku 1989 se začaly v *Głosu Ludu*, podobně jako v českém tisku, objevovat první zprávy o stále silnějším politickém napětí na území Československa v souvislosti s aktivitami Charty 77 a jejího čelního signatáře Václava Havla. V srpnu 1989 *Głos Ludu* odsoudil snahu uctít 20. výročí zmaření Pražského jara. Při této příležitosti zaujal negativní stanovisko k usnesení nově zvoleného polského parlamentu, které odsuzovalo invazi v roce 1968 jako vměšování do vnitřních záležitostí ČSSR.

O začátku tzv. sametové revoluce, probíhající od 17. listopadu 1989, kdy mocenské složky zasáhly proti studentské manifestaci v Praze, se čtenáři *Głosu Ludu* dozvěděli 21. listopadu. Dne 24. listopadu rezignoval na funkci I. tajemníka ÚV KSČ Miloš Jakeš a během následujících 24 hodin změnila československé sdělovací prostředky svoji politickou orientaci o 180 stupňů. Účastníci polského divadelního festivalu „Mel-pomenki“ v Komorní Lhotce začali protest, který dal podnět k aktivní účasti polské menšiny na „sametové revoluci“. Účastníci odeslali Václavu Havlovi a Občanskému fóru podpůrný dopis se 200 podpisy. Dne 26. listopadu se po předchozí domluvě s ostravským divadlem připojili

Po druhé světové válce se PZKO stalo dědicem bohaté pěvecké tradice Těšínského Slezska. Spolek umožnil činnost některým předválečným pěveckým sborům a sám se přičinil ke vzniku několika desítek nových sborů. I když se jednalo o amatérské soubory, měly - a doposud mají - vynikající úroveň a získávají ocenění na nejvýznamnějších festivalech. Na snímku pěvecký soubor „Przełęcz“ z Mostů u Jablunkova na pěveckém festivalu v Praze v roce 1955.

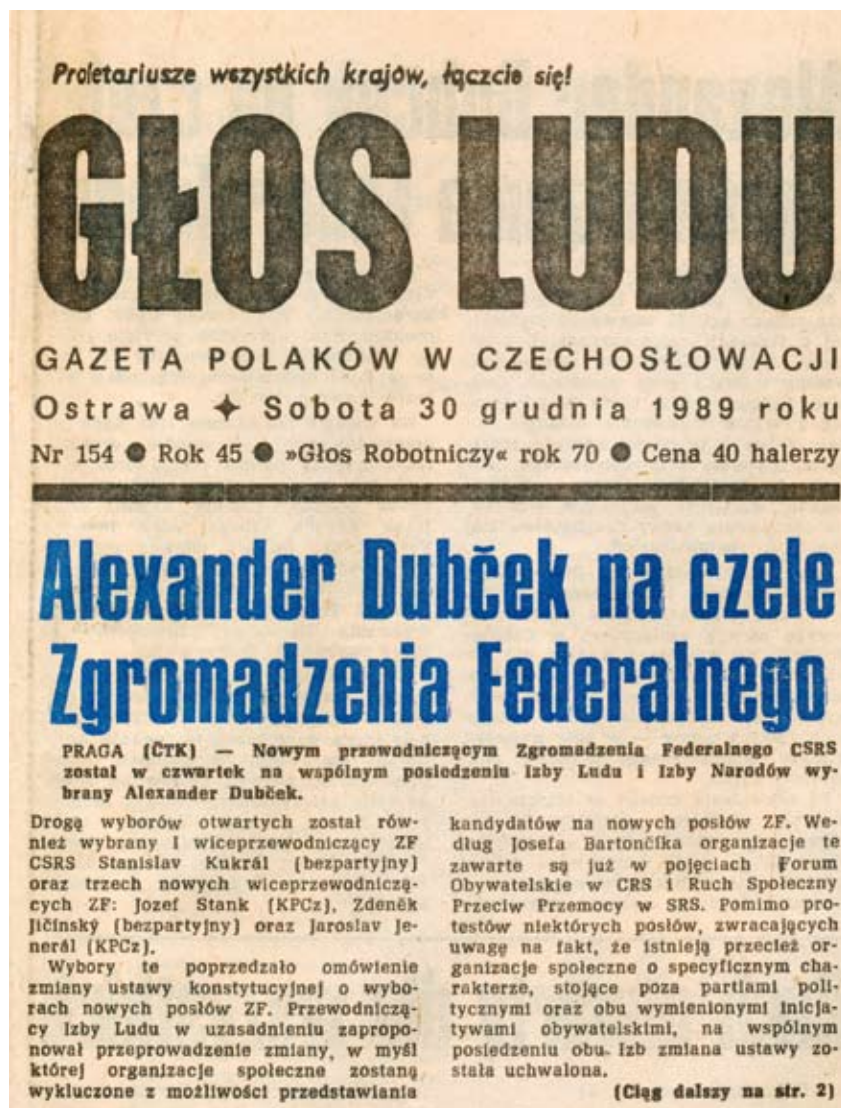

Členové mnohých Místních skupin PZKO vystavěli svépomocně v rámci Akce Z vlastní domy. Na snímku slavnostní otevření Domu PZKO v Dolních Bludovicích dne 15. září 1985.

ke stávce i herci Těšínského divadla, včetně Polské scény. Polská scéna odeslala dopis adresovaný pražskému OF, ke kterému však čeští herci svůj podpis nepřidali, jelikož poslali dopis vlastní. V té době už v Českém Těšíně a v dalších městech probíhala nezávislá shromáždění a pochody, jichž se účastnili společně Češi a Poláci. Na polském břehu Olzy se v Cieszynie shromažďovali Poláci s prsty vztyčenými do podoby znaku vítězství („V“). V pondělí 27. listopadu proběhla v celé republice generální stávka, ke které se připojili také stálí zaměstnanci Hlavního výboru PZKO. Byly sepsány požadavky určené zástupcům organizace, mimo jiné požadavek rehabilitace členů dříve pronásledovaných vedením PZKO a požadavek svolání širšího pléna Hlavního výboru. Vznikl také Výbor společenské iniciativy (Komitet Inicjatywy Społecznej), který zaslal místním skupinám PZKO výzvu s cílem svolat mimořádný sjezd organizace. To už bylo pro dosud vyčkávající předsednictvo Hlavního výboru PZKO signálem pro zaujetí jednoznačného stanoviska vůči rychle probíhajícím změnám. O den později, po bouřlivém zasedání představitelů organizace, bylo tedy vydáno prohlášení prezidia HV PZKO, v němž byly proklamovány nejdůležitější úkoly svazu, mimo jiné úsilí o přetvoření organizace na reprezentanta polské menšiny, o odstranění bariér znemožňujících širší kontakty s Polskem, o změny ve volebním systému, které by Polákům umožňovaly získat odpovídající počet mandátů v zastupitelských orgánech, a také požadavek, aby se *Głos Ludu* více zabýval záležitostmi polské menšiny. Současně bylo zdůrazněno, že by se nemělo anulovat všechno, co se svazu podařilo vykonat doposud. Dne 6. prosince vznikl po vzoru OF polský Občanský výbor (Komitet

Obywatelski), který měl za úkol dbát na dodržování práv a zájmů polské národní skupiny, na rozvoj polsko-československé spolupráce a usilovat o zformování reprezentace polské menšiny. Dne 9. prosince byla na dřívě ohlášených jednáních širšího pléna HV PZKO přijata rezignace dosavadního prezidia a bylo ustanoveno prezidium prozatímní, které bylo kompromisem mezi starým a vytvářejícím se novým rozložením sil v rámci PZKO. Bylo schváleno svolání mimořádného sjezdu PZKO na 25. března 1990 a byl ustanoven Rehabilitační výbor pro členy poškozené vedením PZKO. Dne 14. prosince vydal Občanský výbor (Komitet Obywatelski), který byl mezitím změněn na polskou sekci OF, osmibodové prohlášení, které vyjmenovávalo nedostatky v oblasti rovnoprávnosti, vyplývající ze shora vedené asimilační politiky: 1) nepřítomnost autentického reprezentanta polské skupiny v zastupitelských orgánech, 2) likvidace malotřídek, 3) nešetrné hospodaření v uhelném revíru, jehož následkem zanikaly osady se značným podílem polského obyvatelstva, 4) falšování dějin Těšínské Slezska, které způsobovalo národnostní konflikty, 5) vytlačování polštiny ze sféry služeb, obchodu, gastronomie a zdravotnictví, které způsobovalo u Poláků pocity „méněcennosti a občanské diskriminace“, 6) předkládání matkám na porodních odděleních hotových seznamů jmen pro jejich právě narozené děti, 7) jednostranné zrušení konvence o malém pohraničním styku, které Polákům odňalo práva ke kontaktu s Polskem, 8) přesídlování kněží polské národnosti.

Byla rozpuštěna buňka KSČ působící při Hlavním výboru PZKO. V polovině prosince vzniklo Sdružení polských novinářů (Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich) v Československu a začaly přípravy k reaktivaci Sdružení polské mládeže (Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej) a harcerského hnutí. Dne 30. prosince už vyšel *Głos Ludu* jako „noviny Poláků v Československu“, kteří nyní směřovali k demokratizaci společenského života. ■

Głos Ludu z 30. prosince 1989 informuje o zvolení Alexandra Dubčeka předsedou Federálního shromáždění ČSSR.

Proč bylo lepší sedět potichu? K negativnímu stereotypu Poláka v 80. letech

„Zejména v 80. letech bylo Československo mluvčím tvrdého postupu vůči polské opozici a kritizovalo veškeré koncese v její prospěch. Uzavření hranice s Polskem, ke kterému přikročily sousední země, do značné míry omezilo kontakty mezi polským a československým prostředím. Dosud málo tematizovanou skutečností je fakt, že se československé státní propagandě podařilo u podstatné části občanů ČSSR vzbudit vcelku nepříznivý vztah k polskému opozičnímu a stávkovému hnutí a vyvolat představu, že toto hnutí přímo plyne z těch vlastností, které Polákům přisuzoval negativní český stereotyp. Ten se v důsledku toho jen posílil a ovlivňoval běžné mezilidské vztahy a představy ještě poté, co obě vlády po roce 1989 přikročily k dynamickému rozvoji vzájemných vztahů na všech úrovních“.

Miloš Řezník, *Polsko. Stručná historie státu*, Praha 2002, s. 215–216.

Toto historikovo tvrzení lze dokreslit životní zkušeností těšínských Poláků, československých občanů, k nimž tento stereotyp také přilnul a kteří jej částečně o svých pobratimech z Polska také přijali. Bývalý polský novinář z Českého Těšína, Marian Siedlaczek, vzpomíná: „Česko-polské vztahy se výrazně zhoršily po roce 1980. Česká propaganda vedla intenzivní mediální kampaň: množství lidí se nechalo přesvědčit, že Poláci jsou bandou lenochů, kteří nedělají nic jiného, než že stávkují a chlastají vodku. Tehdy se mnoho Poláků na Těšínsku začalo stydět. Bylo to vidět v autobusech: předtím celý autobus mluvil „po našemu“, potom bylo lepší sedět potichu“.

Zaolzí. *Polsko-český spor o Těšínské Slezsko 1918–2008*, Warszawa 2008, s. 161.

BLAŽEK, Petr: *Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989* (in:) *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*, ed. Dalibor Hrodek, Praha 2003, s. 177–209.

Etnické procesy v ČSSR: Polské etnikum, ed. Antonín Robek, Karol Daniel Kadłubiec, Andrej Sulitka, Ostrava–Praha–Brno–Český Těšín 1989.

JIRÁSEK, Zdeněk: *K průběhu roku 1956 v Ostravském kraji*, „Časopis Slezského zemského muzea – série B“, 46, č. 1/1997, s. 85–93.

JIRÁSEK, Zdeněk a kol.: *Rok 1956 a Ostravsko*, „Časopis Slezského zemského muzea – série B“, 42, č. 2/1993, s. 169–177.

JIRÁSEK, Zdeněk: *Slezská idea v poválečném Československu*, „Časopis Slezského muzea – série B“, 40, č. 3/1991, s. 185–192.

KOBUS, Andrzej: *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980–1982)*, Toruń 2006.

KOWALCZYK, Jolanta: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*, Warszawa 1992.

Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989. Od transformaci do transformaci. Polska i Czechosłowacja w latach 1947 (1948) – 1989, ed. Jan Jacek Bruski, Eduard Maur, Michał Pułaski, Jaroslav Valenta, Praha 2001.

Národnostní otázka v Československu (po roce 1918), ed. Marie Gawrecká, Eva Malá, Opava 1989.

NOWAK, Krzysztof: *Praska Wiosna i czołgi za Olzą*, „Śląsk“, nr 7, lipiec 2008.

NOWAK, Krzysztof: *Z problematyki narodowościowej Zaolzia po 1948 roku* (in:) *Ojczyzna wielka i mała*, red. Idzi Panic, Cieszyn 1995.

PETRÁŠ, René: *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*, Praha 2007.

PLAČKOVÁ, Magda: *Tzv. teorie dvou vlastí Poláků na Těšínsku v 50. letech*, „Vlastivědné listy“ 23, č. 2/1997, s. 15–17.

Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989

Návrat k demokracii, k možnosti plné seberealizace národních potřeb, se nemohl obejít bez transformačních změn, které umožnily integraci polského obyvatelstva do nových poměrů.

Výrazným znakem nové reality je rozparcelování aktivit polské národní skupiny, soustředěných do té doby v rukou jediné polské organizace, Polského kulturně-osvětového svazu (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, PZKO). Již koncem roku 1989 a na začátku roku 1990 obnovily svou činnost mnohé předválečné organizace. Platformou, kde se rozhodovalo

o novém uspořádání polské menšiny, byla Polská sekce Občanského fóra (OF). Výsledkem bouřlivých diskusí vedených na schůzích Polské sekce OF bylo svolání „Sletu Poláků“, který se uskutečnil 3. března 1990 v Českém Těšíně. Vzešel z něho nový devítičlenný reprezentativní orgán polské menšiny, tzv. Rada Poláků, která se později transformovala na výkonný orgán Kongresu Poláků – zastřešující organizaci, v níž se sdružily všechny nově vzniklé spolky. Největší polskou organizací (co se týče počtu členů) však zůstal a zůstává i nadále PZKO, který v současnosti čítá 12 tisíc členů sdružených v 84 místních skupinách v jednotlivých obcích na Těšínsku. Nehledě na své rozdílné názory a politické cíle se všechny polské složky po roce 1989 shodly na těchto prioritních cílech polské menšiny v nových podmínkách:

- zachovat národní identitu a kulturní dědictví Poláků v ČR v nejširším slova smyslu,
- vytvořit společnou reprezentaci vůči polským a českým úřadům,
- vytvořit ze Zaolzí „kulturní most“ (pomost kulturalny) mezi Polskem a Českou republikou.

Přechod k možnostem seberealizace poskytovaným demokratickým společenským systémem se v polském společenství projevil spíše negativně a nenaplnil původní očekávání vedoucích představitelů polské menšiny. Na rozdíl od jiných menšin rozptýlených po celém území ČR je polská menšina soustředěna v oblasti Těšínského Slezska (zvláště na tzv. Zaolzí). Sčítání lidu z roku 1991 vykazovalo pro tehdejší Českou a Slovenskou federativní republiku 61 542 obyvatel polské národnosti, z nichž 58 573 bydlelo na území její české části, dnešní České republiky. Naprostá většina Poláků žila na Zaolzí. Podle výpočtu Stanisława

Delegáti I. Sletu Poláků. Český Těšín, sál hotelu Piast, 3. března 1990.

Głos Ludu – „noviny Poláků v České republice“ vychází třikrát týdně v nákladu 5000 výtisků.

Zwrot – měsíčník vydávaný PZKO v nákladu 1700 výtisků.

Ročenka Kalendarz Śląski vydávaná PZKO.

Zahradníka to bylo celkem 43 479 osob. Poslední sčítání lidu z roku 2001 vykazalo další snížení počtu příslušníků polské menšiny v okresech Karviná a Frýdek-Místek, celkem o 7995 osob. Soustředěnost Poláků na území Těšínského Slezska je zvýhodňuje vůči jiným menšinám, ale tato homogenita se trvale rozměňuje a *prodělává trvalou erozi*. V důsledku ekonomických přistěhovaleckých vln Čechů, Slováků a Rómů po druhé světové válce do průmyslových závodů Těšínského Slezska je polská menšina vystavena trvalému tlaku, který oslabuje její homogenitu. Menšina se snaží zachovat národní svébytnost kultivováním vlastních tradic formou spolkové činnosti, mimospolkovými kulturními aktivitami a udržováním menšinového školství.

Spolková činnost

Jak již bylo uvedeno, Poláci vyvíjejí různé formy činnosti s cílem zachovat si svoji národní identitu. Za tímto účelem založili přes 28 organizací. Největší z nich je PZKO. Všechny spolky v České republice jsou sdružené v Kongresu Poláků v ČR. Jsou to následující organizace:

HARCERSTWO POLSKIE W REPUBLICIE CZESKIEJ (zkratka HPC) je obdobou organizace české organizace Skaut – Junák. Harceři vydávají časopis *Nasza Gazetka*, pořádají letní tábory a také různé sportovní soutěže.

KLUB POLSKI W PRADZE (Polský klub v Praze) – toto občanské sdružení vzniklo v roce 1991 a navazuje na činnost Polského klubu v Praze založeného v roce 1887. Pořádá přednášky, shromáždění, společenská setkání a diskusní večery.

KOŁO POLSKICH KOMBATANTÓW W REPUBLICIE CZESKIEJ (Seskupení polských kombatanů v ČR) vzniklo v květnu 1991, ale jeho začátky sahají do období Pražského jara, kdy v rámci PZKO vznikl Klub polských kombatanů. Seskupení sdružuje účastníky boje za svobodu a nezávislost v letech 1939–1945 v polských a spojeneckých vojenských útvech nebo v odboji. Z vlastních prostředků vydává také čtvrtletník *Wiarus*.

MACIERZ SZKOLNA W REPUBLICIE CZESKIEJ (Maticе školská v ČR) – občanské sdružení se sídlem v Českém Těšíně je právním nástupcem meziválečné Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji. Základem pro tuto obnovenou organizaci byla Sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ), která před listopadem 1989 existovala u všech základních škol. Registrace byla provedena v roce 1991. Posláním Matice je péče o rozvoj polského školství na území ČR, poskytuje pomoc při vybavení škol nebo mateřských škol s polským jazykem vyučovacím.

MACIERZ SZKOLNA W WĘDRYNI (Maticе školská ve Vendryni) – jediná z místních skupin Matice školské, která se osamostatnila od své mateřské organizace a vyvíjí svoji činnost jako nezávislý právní subjekt.

MIEJSKIE KOŁO PZKO KARWINA - NOWE MIASTO Místní skupina PZKO Karviná–Nové Město byla založena v září 1952. Členem Kongresu Poláků se stala jako jediná místní skupina PZKO v roce 1994. Tento krok byl projevem protestu proti tehdejšímu vedení PZKO.

„POLONUS“ – KLUB POLSKI W BRNIE („Polonus“ – Polský klub v Brně) sdružuje občany polské národnosti žijící v Brně a okolí. Klade si za cíl popularizaci polské kultury v české společnosti. Organizuje přednášky, shromáždění, společenská setkání a diskusní večery.

POLSKI ZWIĄZEK BYŁYCH WIĘZIÓW POLITYCZNYCH (Polský svaz bývalých politických vězňů) vznikl v roce 1998 s cílem rozvíjení činnosti v úzké spolupráci s Českým svazem bojovníků za svobodu. Nová organizace navazuje na tradice Klubu gusenovců (podle koncentračního tábora Gusen) založeného v roce 1947. Svaz organizuje setkání s politiky, novináři, školní mládeží na témata týkající se života v podmínkách okupačního teroru.

POLSKIE TOWARZYSTWO MEDYCZNE (Polské sdružení zdravotníků v ČR) bylo zaregistrováno 27. listopadu 1991. Je pokračovatelem činnosti Klubu Medyka při HV PZKO, jenž vznikl v listopadu 1975. Sdružuje osoby polské národnosti pracující ve zdravotnictví: lékaře, zdravotní sestry, farmaceuty a také veterináře. Organizace rovněž vyvíjí vydavatelskou a školící činnost. PTM je členem Federace polských lékařských spolků v cizině. Tato federace zajišťuje členům PTM možnost lékařských stáží v zahraničí, hlavně v Německu, Francii a Švédsku.

POLSKIE TOWARZYSTWO ARTYSTYCZNE „ARS MUSICA“ (Polský umělecký spolek „Ars Musica“) vznikl v únoru 1999 v Českém Těšíně. Cílem organizace je propagace kultury polské národnostní menšiny v ČR, hlavně hudební, lidové a divadelní. Zajišťuje organizační a také finanční pomoc sedmi studentským a mládežnickým souborům. Sdružení organizuje „Przeгляд Kapel Ludowych“ (Přehlídku lidových kapel). Je spoluorganizátorem „Przeglądu Szkolnych Zespołów Śpiewaczych“ (Přehlídky školních pěveckých souborů), „Festiwalu Piosenki Dziecięcej“ (Festivalu dětské písně) a recitační soutěže „Kresy“.

„Gorolski Święto“, pořádané Místní skupinou PZKO v Jablunkově, každoročně přiláká tisíce návštěvníků.

Sídlo Kongresu Poláků v ČR v Českém Těšíně

Nasza Gazetka – časopis pro školní děti a mládež vychází dvakrát měsíčně.

V Českém Těšíně působí Polská scéna Těšínského divadla (*na snímku*). Jedná se o jediný profesionální polskojazyčný divadelní soubor mimo území Polska.

Sídlo HV PZKO v Českém Těšíně

POLSKIE TOWARZYSTWO ŚPIEWACZE „COLLEGIUM CANTICORUM“ (Polské pěvecké sdružení „Collegium Canticorum“) vzniklo 27. října 1992 a usiluje o propagaci sborového, komorního i sólového zpěvu polské národnostní menšiny v ČR. Polský smíšený pěvecký sbor „Collegium Canticorum“ vznikl v roce 1986, ale od 27. října 1992 působí jako samostatná polská organizace na Těšínsku.

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNE „BESKID ŚLĄSKI“ (Polská společnost turisticko-sportovní „Beskid Śląski“) vzniklo 15. října 1991 jako nástupnická organizace PTTS „Beskid Śląski“ v Československu, založeného v roce 1922. Společnost probouzí zájem o region a jeho historii, kultivuje turistické a sportovní tradice.

POLSKI ZWIĄZEK KULTURALNO-OŚWIATOWY (Polský svaz kulturně-osvětový, zkratka PZKO) je se svými asi 12 tisíci členy nejpočetnější polskou organizací v České republice.

Aktivita PZKO spočívá v organizaci polského společenského života podle zájmů členů v oblasti zpěvu, hudby a tance, amatérského divadla, sportu, regionálních sebevzdělávacích iniciativ v rámci regionálních dějin, etnografie, mezilidských vztahů, sociálních otázek a podobně. Tyto aktivity zajišťuje jak organizačně, tak i finančně a prostorově a výsledky těchto aktivit prezentuje prostřednictvím akcí – místních, obvodních, regionálních a mezinárodních. Snaží se udržet kontakt s živou polskou kulturou prostřednictvím příhraniční spolupráce.

PZKO bylo založeno dne 27. června 1947. Svaz vybudoval v průběhu let rozsáhlou organizační strukturu. Činnost vyvíjí jak místní skupiny, tak i Hlavní výbor PZKO, při kterém působí sekce historická, taneční, divadelní, folkloristická. V rámci spolku působí desítky pěveckých, divadelních a tanečních souborů. Místní skupiny PZKO, kterých je celkem 84, společně s HV organizují ročně stovky kulturně-osvětových akcí po celém území Těšínska. Nejpopulárnější akcí, pořádanou PZKO každoročně již od roku 1946, je „Gorolski Świąto“ v Jablunkově, které je největším folklorním svátkem polské národnostní menšiny. „Gorolski Świąto“ se již několik let koná v rámci „Týdne beskydské kultury“. Jednou za dva roky se konají Festivaly PZKO, kterých se účastní tisíce osob. PZKO provozovalo také loutkové divadlo „Bajka“ (v roce 2008 se stalo součástí Těšínského divadla). Je vydavatelem měsíčníku *Zwrot*.

POLSKIE STOWARZYSZENIE ARTYSTÓW PLASTYKÓW (Polské sdružení výtvarných umělců) sdružuje polské výtvarné umělce v České republice. Organizuje výstavy a malířské dílny.

STOWARZYSZENIE DZIENNIKARZY POLSKICH (Sdružení polských novinářů) vzniklo v roce 1995. Sdružení je dobrovolnou nepolitickou organizací polských novinářů, reprezentující jejich zájmy v tuzemsku i zahraničí.

SPOLEK – TOWARZYSTWO „AVION“ vznikl 20. ledna 2000 jako česko-polské umělecké sdružení, jehož zakladateli byli Jaromír Nohavica, Zbigniew Siwek a Renata Putzlacher-Buchtová. Spolek navazuje na tradici česko – polských setkání v kavárně Těšínského divadla, konaných již od roku 1996. Pořádá česko-polské kulturní večery a divadelní představení.

„Harceři“ v zahajovacím průvodu Festivalu PZKO v Karviné dne 23. června 2007.

STOWARZYSZENIE EMERYTÓW POLSKICH (Sdružení polských důchodců) vzniklo v roce 1991. V současnosti reprezentuje kolem 3000 důchodců v celé ČR, kteří dříve pracovali v Polsku a teď pobírají důchod. Z toho kolem 300 osob je z Těšínského Slezska.

STOWARZYSZENIE „KURIER PRASKI“ W PRADZE (Sdružení „Kurier Praski“ v Praze) vzniklo 8. listopadu 1994 v důsledku transformace měsíčníku *Kurier Praski* vydávaného od 1992 konzulárním oddělením velvyslanectví Polské republiky v Praze. Cílem sdružení je hlavně podpora Poláků žijících v Praze a okolí a šíření polské kultury.

STOWARZYSZENIE MŁODZIEŻY POLSKIEJ (Sdružení polské mládeže, zkratka SMP) je samostatnou mládežnickou organizací navazující na svou předchozí činnost v letech 1947–1952 a později 1968–1970. Sdružení pořádá různá mládežnická setkání, koncerty a jiné kulturní akce pro mládež, např. Dni Kultury Studenckiej (Dny studentské kultury).

STOWARZYSZENIE OSÓB PRACUJĄCYCH I UCZĄCYCH SIĘ ZA GRANICĄ sdružuje osoby polské národnosti s českým nebo polským státním občanstvím, trvale žijící na území České republiky, kteří pracují v zahraničí. Sdružení těmto osobám pomáhá řešit jejich problémy spojené s překračováním hranic, bydlením v zahraničí apod.

STOWARZYSZENIE PRZYJACIÓŁ POLSKIEJ KSIAŻKI (Sdružení přátel polské knihy) vzniklo v roce 1999 a jeho cílem je propagace polské literatury a autorů z Těšínska. Sdružení spolupracuje s knihovnami, školami, organizacemi a sdruženími na Těšínsku. Nejdůležitější akcí pořádanou SPPK je každoročně „Výstava polské knihy“.

STOWARZYSZENIE RODZINA KATYŃSKA (Sdružení katyňská rodina) vzniklo v roce 1991 a sdružuje příbuzné polských válečných zajatců zavražděných na území Sovětského svazu, kteří se narodili nebo bydleli na území dnešní České republiky. Sdružení působí v okresech Karviná a Frýdek-Místek a spolupracuje s obdobnými spolky v Polsku.

Folklorní soubor „Oldrzychowice“ přebírá hlavní cenu na galakonzertu „Tacy jesteśmy“ („Takoví jsme“), každoročně pořádaném Kongresem Poláků v ČR (21. listopadu 2006).

Pro mladší žáky základních škol vychází jednou měsíčně *Jutrzenka*, pro starší *Ogniwo*.

STOWARZYSZENIE SZKOŁA POLONIJNA W PRADZE (Sdružení Szkoła Polonijna v Praze) je dobrovolnou občanskou organizací, která sdružuje ty, kdo mají zájem o Polsko, zejména o polský jazyk, polskou kulturu, vědu, umění a tradice. Zabývá se organizací výuky polského jazyka a šířením poznatků o dění v Polsku.

TOWARZYSTWO NAUCZYCIELI POLSKICH (Spolek polských učitelů) je nástupnická organizace Towarzystwa Nauczycieli Polskich v Czechosłowacji, které vzniklo v roce 1921. Po druhé světové válce nebylo možné obnovení jeho činnosti. Tato možnost se naskytla teprve po roce 1989. Cílem TNP je chránit zájmy polských učitelů a polského školství v České republice. Pomáhá s přípravou učebních osnov, s vydáváním učebnic a organizuje odborné vzdělávání svých členů. Pořádá metodické konference pro učitele a účastní se různých akcí polských škol.

ZAOLZIAŃSKIE TOWARZYSTWO FOTOGRAFICZNE (Fotografická společnost Těšínského Slezska) vznikla v roce 2001. Oslovuje hlavně mladou generaci, organizuje výstavy a fotografické soutěže. Pro své členy zajišťuje umělecká stipendia.

ZRZESZENIE LITERATÓW POLSKICH (Sdružení polských spisovatelů) vzniklo 7. března 1990. Organizace je kolektivním členem Obce spisovatelů i Moravskoslezské obce spisovatelů. ZLP pořádá autorské večery a provozovalo také vydavatelskou činnost.

ZRZESZENIE ŚPIEWACZO-MUZYCZNE – zastřešuje činnost polských pěveckých souborů, jejichž zřizovatelem jsou nejčastěji místní skupiny PZKO. Působí velmi aktivně, organizuje celou řadu pěveckých přehlídek a soutěží.

ZRZESZENIE ŚPIEWACZO-MUZYCZNE „PRZYJAŃ” vzniklo již v roce 1958. V letech 1966–1993 působil v Kulturním domě Dolu ČSA v Karviné a od roku 1993 je samostatným souborem.

Polské školství

V ČR je polské národnostní školství součástí státního školství. I přes narůstající asimilaci – v roce 1960 bylo totiž ve všech polských školách ještě celkem 10 700 žáků, zatímco v roce 1989 již jen 5400 žáků – se stále jedná o nezanedbatelnou a v poměrech České republiky unikátní soustavu škol. Na začátku školního roku 2002–2003 se tato soustava skládala z 28 základních škol, z toho 16 neúplných, z jednoho gymnázia a polských tříd ve 4 dalších středních školách. Vedle toho existovalo 36 mateřských škol. Ve školním roce 2003/2004 navštěvovalo mateřské školky celkem 718 dětí, základní školy 2192 žáků a střední školy 708 žáků (celkem 3618 žáků), kteří byli vyučováni v polském jazyce. Ve školním roce 2008/2009 to bylo už pouze 1670 žáků v základních školách a 577 žáků ve středních školách, počet dětí v mateřských školách byl víceméně stejný.

V roce 2005 vstoupila v platnost nová legislativní úprava týkající se oblasti vzdělávání, která je obsažena v zákoně o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Zákon stanoví, že limity naplněnosti tříd jsou pro polské školy nižší než pro školy české.

Budova základní školy s polským jazykem vyučovacím v Českém Těšíně.

Vzdělávání učitelů škol s polským jazykem vyučovacím probíhá v rámci ČR především na Ostravské univerzitě. Další vzdělávání učitelů, přípravu učebních osnov, plánů a učebnic, výběr a případné překlady učebnic pro polské školy zajišťuje od ledna 1995 Pedagogické centrum pro polské národnostní školství se sídlem v Českém Těšíně, zřízené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). V polských školách učilo ve školním roce 2003/2004 395 učitelů.

Český stát zabezpečuje školám s polským jazykem vyučovacím v ČR dostačující legislativní základnu. S představiteli polské menšiny vede standardní dialog a pečlivě naslouchá jejím názorům a požadavkům. V rámci možností se snaží plně uspokojit potřeby Poláků na vzdělávání ve vlastním jazyce. Rovněž sama polská menšina chápe zabezpečení další existence polského školství v ČR jako prioritní záležitost, na níž závisí budoucnost celé menšinové společnosti. Přesto se počet žáků v polských školách neustále zmenšuje. Stav polského školství velmi nepříznivě ovlivňuje demografická níže, která zasáhla celou ČR a smíšená manželství. Manželé ze smíšených manželství se v naprosté většině případů (80%) rozhodnou poslat děti do české školy.

Polská média

Vedle již zmíněných spolků a škol sehrávají specifickou úlohu nositele živé polské kultury polská média, tj. především polský periodický tisk: obdeník *Głos Ludu*, měsíčník *Zwrot*, dvoutýdeník pro děti a mládež *Nasza Gazetka*, měsíčníky pro školní mládež, které slouží zároveň jako pomůcky – *Jutrzenka* a *Ogniwo*. Tento tisk by nemohl vycházet bez státní podpory.

Český rozhlas v Ostravě již od padesátých let XX. století zajišťuje rozhla-

Loutkové divadlo „Bajka“ působící do roku 2008 v rámci PZKO – dnes součást Těšínského divadla.

Základní škola Henryka Sienkiewicze s polským jazykem vyučovacím v Jablunkově.

Gymnázium s polským jazykem vyučovacím v Českém Těšíně (zal. 1949) – jediná samostatná polská střední škola v ČR. Starší gymnázium, které fungovalo v Orlové a následně v Karviné, ukončilo svou působnost v roce 2009 krátce poté, co oslavilo sto let od svého vzniku (zal. 1909). Kromě gymnázia existují dnes ještě polské třídy ve dvou českých středních školách.

sové vysílání v polském jazyce (v současné době v rozsahu 105 minut týdně), Česká televize v Ostravě zavedla polské vstupy do regionálního vysílání České televize v Ostravě (jednou týdně v rozsahu 3–4 minuty).

Poláci usilují o udržení dosavadních polskojazyčných knižních fondů, které jsou umístěny v 15 městských a místních knihovnách s 41 pobočkami. Největší polské fondy vlastní a přední místo mezi knihovnami zaujímá Regionální knihovna Karviná, která metodicky řídí polské odbory jednotlivých městských a místních knihoven. V oblasti kultury patří významné místo Polské scéně Těšínského divadla, která je jediným polským profesionálním divadelním souborem mimo území polského státu. Polská scéna připraví 6–8 premiér v sezóně, v současnosti v ní působí kolem 20 umělců. ■

Literatura:

BORÁK, Mečislav: *Problémy polské menšiny v 90. letech* (in:) *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice*, Opava 1998, s. 230–241.

BORÁK, Mečislav: *Polská menšina v České republice* (in:) GABAL, Ivan a kol., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, Praha 1999, s. 120–127.

KADŁUBIEC, Karol Daniel a kol.: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920–1995)*, Ostrava 1997.

Leksykon PZKO, red. Martyna Radłowska–Obrusnik, Otylia Toboła, Český Těšín 1997.

MACURA, Józef: *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, Český Těšín 1998.

SIWEK, Tadeusz – ZAHRADNIK, Stanisław – SZYMECZEK, Józef: *Polská národní menšina v Československu 1945–1954*, Praha 2001.

Szkolnictwo polskie na Zaolziu. Jednodniówka Sekcji Historii Regionu ZG PZKO, Opole 1995.

SZYMECZEK, Józef: *Poláci v České republice. Konflikt a integrace*, „Slezský sborník“, 101, č. 2/2003, s. 128–141.

SZYMECZEK, Józef: *Školy s polským vyučovacím jazykem v ČR a jejich perspektiva* (in:) *Profesionalizace vzdělávání učitelů občanské výchovy*, ed. Jaromír Pavlíček, Jelena Petrucijová, Ostrava 2004, s. 81–87.

Tu byliśmy, tu jesteśmy... Szkolnictwo polskie na Zaolziu w ostatniej dekadzie XX wieku, Český Těšín 2000.

Prosazování práv polské menšiny v České republice na příkladu dvojjazyčnosti a dvojjazyčných názvů

Poláci v České republice žijí v demokratickém státě. Mají své státem podporované organizace, školy financované ze státního rozpočtu, mají svůj tisk, divadlo, rozhlasové pořady, jednou týdně pořad v regionální televizi. Občas je do parlamentu zvolen poslanec polské národnosti. Podstata všech práv menšiny tkví v rozsahu možností využití menšinového jazyka. Protože nač by Polákům byly školy, organizace, instituce či rozhlasové pořady, kdyby v nich nezazněla rodná řeč? Proto Poláci na Zaolzí věnovali velkou pozornost používání polského jazyka nejen ve vlastním prostředí, ale také na místech, ve kterých přicházeli do kontaktu s Čechy. Vynakládají rovněž nemalé úsilí o to, aby se vedle českých názvů těšínských měst a obcí znovu objevily původní polské názvy.

Znovuzavádění dvojjazyčnosti ve státních a samosprávních úřadech a problematika dvojjazyčných názvů jsou hlavním tématem tohoto příspěvku. Jde o otázku aktuální, jelikož dvojjazyčnost a dvojjazyčné názvy jsou v zemích Evropské unie jedním z často zaváděných standardů.

Snahy o dvojjazyčnost v demokratických dobách

Po vítězství sametové revoluce došlo ke změně podmínek utvářejících společenský a politický život. Pro polskou komunitu se objevily zcela nové možnosti působení. V letech 1989–1992 vznikly nové polské spolky, které byly zastřešeny organizací s názvem Kongres Polaków (Kongres Poláků). PZKO ztratil svou dominantní úlohu. Menšina musela řešit celou řadu problémů spojených s adaptací na nové podmínky. Věc dvojjazyčnosti nepatřila k aktuálním otázkám. V protokolech nové reprezentace Rady Poláků, která se později transformovala na výkonný orgán Kongresu Poláků v ČR, nenalezneme k tomuto tématu žádné zásadní požadavky.

Ukázka dvojjazyčných názvů na příkladu radnice v Českém Těšíně...

...a na ulici v témže městě.

Příklady dvojjazyčných nápisů na Těšínsku - na obecním úřadě a při vjezdu do obcí.

Demokratizační změny se v tomto ohledu projevily pro Poláky jako velmi nepříznivé. Začátkem devadesátých let současně s transformací místních národních výborů na obecní úřady došlo k odstranění starých česko-polských označení a k zavedení nových, nezřídka již výhradně českých nápisů. České veřejné mínění považovalo dvojjazyčné nápisy za produkt komunistického režimu. Společně s odstraněním režimu bylo třeba automaticky odstranit také polské nápisy. Pokusy o zavedení dvojjazyčných názvů, jako například tomu bylo v obci Těrlicko v roce 1992, se v médiích setkaly s negativním ohlasem. V Těrlicku zůstaly polské nápisy zachovány dodnes. Po známé aféře v Těrlicku začalo polských nápisů postupně přibývat, i když jich bylo nesrovnatelně méně než v období normalizace. Podobně jako v dobách komunismu se netýkaly dvojjazyčných názvů na vjezdových cedulích do měst a vesnic.

Teprve nová proevropská politická atmosféra mobilizovala Poláky k aktivitám vedoucím tímto směrem. Přelomovým okamžikem v procesu utváření ochrany práv národnostních menšin v ČR po roce 1989 byla ratifikace Rámcové úmluvy o ochraně práv národnostních menšin v ČR. Česká republika tento dokument podepsala 12. dubna 1995, ratifikační proces byl ale uzavřen teprve koncem roku 1997. Rámcová úmluva je pro ČR závazná od 1. dubna 1998. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR souběžně se souhlasem s ratifikací Rámcové úmluvy přijala doprovodnou vyhlášku (Usnesení PS P č. 561/1997 z 6.11.1997), jíž zavázala vládu ČR k provedení analýzy legislativních norem týkajících se národnostních menšin a k navržení potřebných změn, které by měly uvést českou legislativu do souladu s tezemi obsaženými v Rámcové úmluvě. Na základě analýzy vznikla zpráva o realizaci Rámcové úmluvy, kterou Česká republika v souladu s dřívějšími rozhodnutími předložila generálnímu tajemníkovi Rady Evropy dne 1. dubna 1999. Tato analýza poskytla první impulz pro zahájení prací nad zněním *Zákona o právech představitelů národnostních menšin a o změně některých zákonů*, které vyvrcholily přijetím téhož zákona Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR dne 10. července 2001. Období práce nad zněním tohoto zákona bylo obdobím zesílených iniciativ polské menšiny. Výsledek těchto snah zklamal očekávání. Nový zákon o národnostních menšinách má příliš deklarativní charakter.

Po několika letech se do popředí úsilí polské menšiny v České republice vrátila otázka dvojjazyčnosti. Sedmé všeobecné shromáždění Kongresu Poláků, které se konalo v březnu 1999, zavázalo nově zvolenou Radu Poláků (výkonný orgán Kongresu Poláků) usilovat o zavádění dvojjazyčnosti a dvojjazyčných názvů v obcích na Zaolzí. Tuto záležitost významně reguloval zákon č. 128/2002 o obcích, na jehož základě (par. 29) bylo možno zavést označení názvu obce, její části, ulic a ostatních veřejných míst a označení budov státních a samosprávních orgánů rovněž v jazyce národnostní menšiny. Zákon dále stanovil, že k tomu může dojít pouze v případě, že v obci podle posledního sčítání lidu žije více než 10% Poláků, z nichž o zavedení dvojjazyčných nápisů zažádá prostřednictvím petice více než 40% plnoletých obyvatel polské národnosti. Nutnost zorganizovat petici při zavádění dvojjazyčnosti v obcích polskou komunitu na Zaolzí velmi pobouřila. Vyjádřením tohoto pobouření byly četné protesty

a projevy nesouhlasu polských organizací. Dne 7. listopadu 2003 proběhla v sídle Kongresu Poláků v Českém Těšíně největší protestní schůze představitelů polské menšiny. Na této schůzi podepsalo 21 předsedů polských organizací na Zaolzí petici, která byla zaslána do českého parlamentu s žádostí o zrušení nutnosti uspořádat petici. Tato záležitost zneklidnila nejen Poláky. V obcích, v nichž polští činitelé přikročili k sepsání petice, došlo k řadě protipolských projevů; četné důkazy můžeme nalézt v místním českém tisku (Horizont, Hutník, Deník, Karvinsko, Frýdecko-Místeko). V několika obcích došlo ke zničení již existujících dvojjazyčných označení. Na internetových stránkách regionálních novin se objevily stovky protipolských vystoupení. V praxi se ukázalo, že v případě sepsání petice a doprovodné „národní kampaně“ v jednotlivých vesnicích jde o záležitosti, které narušují politickou korektnost.

Rychle tedy došlo k novelizaci tohoto zákona. V souladu s novelizovaným zákonem o obcích mají být dvojjazyčné (česko-polské) nápisy zavedeny v obcích, v nichž žije více než 10% obyvatel polské národnosti, ale pouze pod podmínkou, že polské organizace s takovou žádostí samy vystoupí. Realizaci této žádosti pak musí obecní radě doporučit Výbor pro národnostní menšiny.

Nová legislativa se opírá o Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků. Tento evropský dokument má pro zavádění dvojjazyčnosti zásadní význam. Od listopadu 1992 byla Evropská charta v Radě Evropy připravena k podpisu. Vláda České republiky svou vyhláškou č. 1029 ze dne 16. října 2000 vyjádřila souhlas s přijetím tohoto dokumentu, načež 9. listopadu 2000 podepsala Česká republika tento dokument s podmínkou ratifikace. Ratifikační proces byl ukončen 19. dubna 2006, a to přijetím Senátem ČR, a teprve 15. listopadu 2006 byl ratifikovaný dokument předán generálnímu tajemníkovi Rady Evropy. Přijetím Charty a následnou změnou příslušných zákonů bylo umožněno zavést dvojjazyčnost v plném rozsahu (včetně vjezdových cedulí) v obcích, v nichž žije více než 10% Poláků. Týká se to 31 obcí v okresech Karviná a Frýdek-Místek (viz tab. na protější straně).

Charta začala v České republice platit dne 1. března 2007. Ve sbírce mezinárodních smluv je uvedena pod číslem 15/2007. Česká vláda vyčlenila na realizaci Charty 5 milionů českých korun. První peníze mohly být využity v roce 2007. Absence prováděcích předpisů a nekompaktnost jednotlivých zákonů (např. dopravních), nejasné procedury refundování prostředků a slabé povědomí u samotných Poláků způsobují, že tyto prostředky byly využívány pouze ve velmi skromném rozsahu. V roce 2007 zažádalo o prostředky pouze 13 obcí. Na zavádění dvojjazyčných názvů bylo použito pouze 684 332 Kč.

Dvojjazyčné cedule jsou na územích obývaných menšinami v tradičních zemích Evropské unie již desítky let standardem. Pro některé obyvatelé České republiky však dosud nejsou samozřejmostí, což vede k občasným projevům xenofobně motivovaného vandalství.

OBEC	POČET OBYVATEL	POČET OB. S POL. NÁRODNOSTÍ	POLÁCI
Albrechtice	4071	957	23,51 %
Bocanovice	428	132	30,84 %
Bukovec	1356	455	33,55 %
Bystřice	4991	1481	29,67 %
Český Těšín	26 429	4257	16,11 %
Dolní Lomná	867	269	31,03 %
Hnojník	1446	166	11,48 %
Horní Lomná	394	112	28,43 %
Horní Suchá	4370	1013	23,18 %
Hrádek	1756	751	42,77 %
Chotěbuz	1033	220	21,30 %
Jablunkov	5934	1228	20,69 %
Komorní Lhotka	1097	235	21,42 %
Košařiska	365	141	38,63 %
Milíkov	1300	534	41,08 %
Mosty u Jablunkova	3997	729	18,24 %
Návsí	3765	902	23,96 %
Nýdek	1925	518	26,54 %
Petrovice u Karviné	4517	732	16,21 %
Písečná	804	215	26,74 %
Písek	1783	373	20,92 %
Ropice	1348	389	28,86 %
Řeka	466	99	21,24 %
Smilovice	581	153	26,33 %
Stonava	1809	466	25,76 %
Střítěž	996	187	18,78 %
Těrlicko	4126	533	12,92 %
Třanovice	932	197	21,14 %
Třinec	38 953	6892	17,69 %
Vělopolí	206	39	18,93 %
Vendryně	3842	1353	35,22 %

Závěr

Po roce 1989 se Československo (Česká republika) stalo demokratickým státem. V oblasti dodržování práv menšin se jako zcela zásadní jevila otázka, do jaké míry předchází režim fakticky řešil národnostní problémy a zmírňoval hluboce zakořeněné napětí mezi Čechy a Poláky a nakolik je pouze zmrazil tím, že uzavřel polské iniciativy do kulturních ghatt, jejichž hranice vytyčovaly iniciativy místních skupin Polského kulturně-osvětového svazu. Tyto aktivity byly organizovány Poláky pro Poláky.

Je pravdou, že pro Čechy Poláci zmizeli z veřejného života? Čeští komunisté postupně přesvědčili Poláky na Zaolzí o tom, že rozumí česky a že to stačí. Evropské standardy, které se Česká republika zavázala dodržovat, opět zavádějí polštinu do názvů ulic měst a vesnic na Zaolzí. Tím, že umožní menšině používat její řeč na veřejných místech, může většinová společnost demonstrovat svou občanskou zralost.

Na základě projevů tohoto druhu je možno zkoumat nejen verbální, deklarativní, ale skutečný vztah Čechů k polské menšině, skutečné evropanství české společnosti. V praxi však nacházíme mnoho příkladů negativních reakcí. ■

Literatura:

- K problematice ratifikace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků v České republice*, ed. Andrej Sulitka - Martina Jirsová, Praha 2005.
- PETRÁŠ, René: *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*, Praha 2007.
- Polacy na Zaolziu - Poláci na Těšínsku 1920–2000*, ed. Józef Szymeczek, Český Těšín 2002.

Euroregion Těšínské Slezsko jako příklad polsko-české přeshraniční spolupráce

Úvod

Evropa už odedávna podléhá neustálým proměnám a je formována mnoha faktory, které mají vliv na různé oblasti života. Tyto změny se týkají mnoha aspektů, které zahrnují široce koncipovanou ekonomickou, politickou a společenskou sféru, nejenom ve vztahu ke konkrétním zemím, a svým rozsahem činností přesahují rámec hranice jednotlivých států. Jsou tvořeny národy, soukromými a státními subjekty a také mezinárodními a nadnárodními organizacemi, které se vzájemně ovlivňují.

Jedním ze základů vytváření těchto vztahů je mezinárodní spolupráce. Ta je hodně důležitou oblastí zájmu Evropské unie, zejména na regionální úrovni, protože vede k harmonickému rozvoji celého společenství a přispívá ke stírání rozdílů na úrovni sociálně-ekonomického rozvoje. V rámci regionální spolupráce Evropské unie mají zvláštní význam euroregiony, které tvoří nejvyšší stupeň institucionalizace struktur přeshraniční spolupráce prostřednictvím vytváření rad, sekretariátů, pracovních skupin nebo komisí. Euroregionální spolupráce také řeší specifické problémy pro příhraniční oblasti, jako je například: každodenní přeshraniční pohyb obyvatelstva, nutnost rozvoje místní infrastruktury o širokém prostorovém spektru, omezování obchodních bariér, nízký růst v důsledku perifernosti oblasti, problémy ochrany životního prostředí nebo nutnost odstraňování kulturních bariér. Přeshraniční spolupráce v rámci euroregionu vede navíc ke zneviditelnění hranic, které donedávna rozdělávaly jednotlivé země, a tvoří pomyslné „mosty“ mezi sousedícími státy, a umožňují tím další fázi rozvoje integrované Evropy.

Euroregionální spolupráce mezi Českou republikou a Polskem

Primární a organizační základy přeshraniční spolupráce použitelné v polské euroregionální politice byly definovány v řadě multilaterálních dohod (Gola, 2000, s. 46) – Madridská konvence, Evropská charta hraničních a přeshraničních regionů, Evropská charta místní samosprávy nebo Evropská charta regionální samosprávy. Tyto dohody vedly a stále vedou k navazování přeshraniční spolupráce na regionální nebo lokální úrovni na základě samostatných smluv a dohod. Detailnější rámce týkající se přeshraniční spolupráce v Polsku jsou stanoveny ve smlouvách mezi státy. Přehled důležitých bilaterálních dohod mezi Polskou republikou a Českou republikou je uveden v tabulce č. 1.

Oslavy vstupu Polska a České republiky do Schengenského prostoru na hraničním přechodu Český Těšín- Cieszyn, 20. prosince 2007.

Tabulka č. 1. **Důležité bilaterální dohody mezi polskou a českou vládou.**

NÁZEV DOHODY	DATUM PODPISU	MÍSTO PODPISU
Dohoda mezi Polskou republikou a Českou a slovenskou federativní republikou o dobrých sousedských vztazích, solidaritě a přátelské spolupráci	6. října 1991	Krakov
Dohoda mezi vládou Polské republiky a vládou České republiky o přeshraniční spolupráci	8. září 1994	Varšava
Dohoda mezi Polskou republikou a Českou republikou o společné státní hranici	17. ledna 1995	Praha
Dohoda mezi vládou Polské republiky a vládou České republiky o hraničních přechodech, přechodech na turistických trasách přes státní hranici a zásadách překračování hranice mimo hraniční přechody	22. listopadu 1996	Varšava
Dohoda mezi vládou Polské republiky a vládou České republiky o spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí	15. ledna 1998	Praha
Dohoda mezi Polskou republikou a Českou republikou o údržbě silničních hraničních mostů a společných úseků cest na polsko-české státní hranici	15. února 1998	Varšava
Dohoda mezi Polskou republikou a Českou republikou o spolupráci v hraničních otázkách	25. května 1999	Praha
Dohoda mezi Polskou republikou a Českou republikou o spolupráci a vzájemné pomoci v případě katastrof, živelních pohrom a jiných mimořádných událostí	8. června 2000	Varšava

Zdroj: Vlastní zpracování na základě Archivu dvoustranných dohod Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky, [Online], [Citováno: 1.08.2009], Dostupné z: (<http://www.ms.gov.pl/apps/?portlet=bpt/archiwumD>)

Přeshraniční spolupráce v Euroregionu Těšínské Slezsko

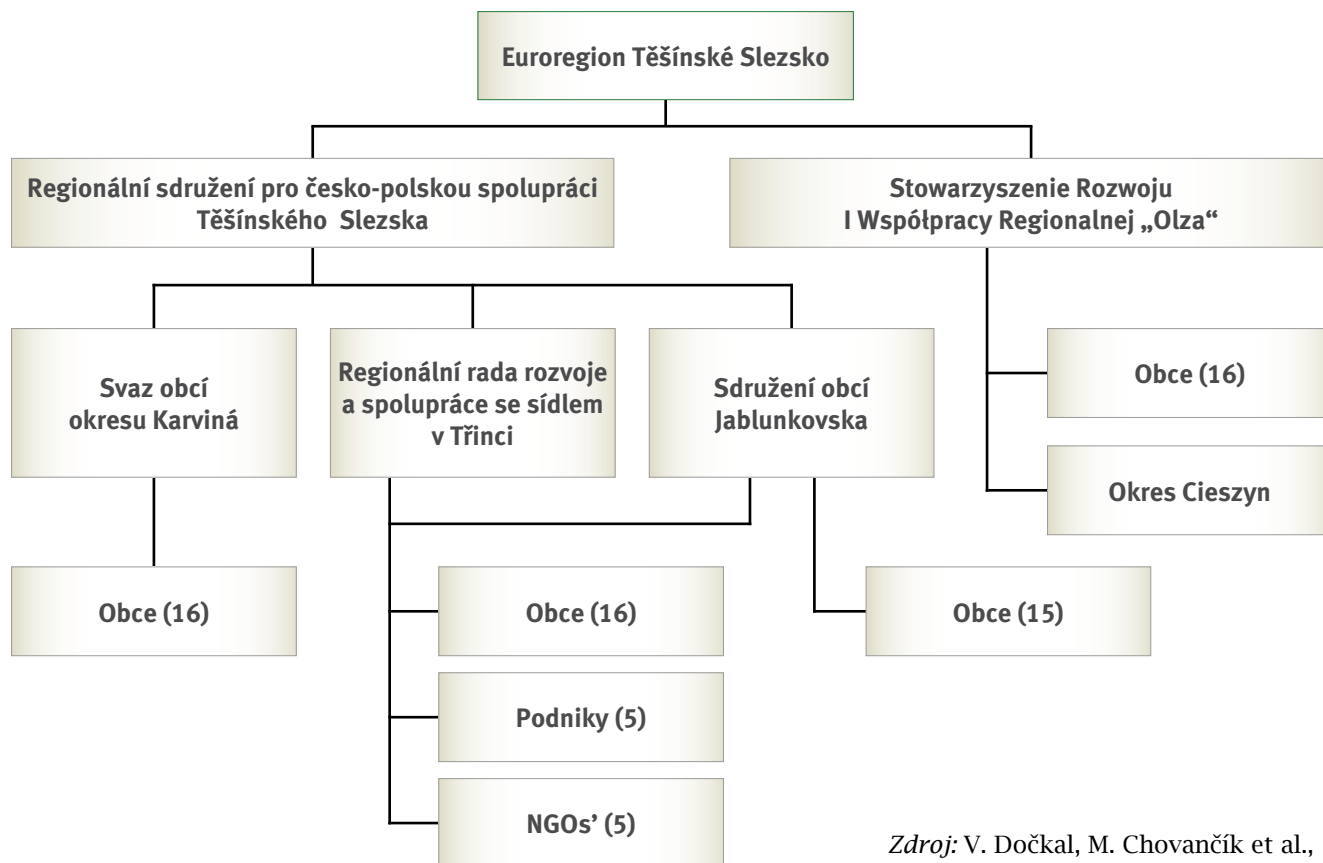
Upevňování polsko-českých vztahů rozděleného regionu nastalo teprve po roce 1989, kdy padly totalitní režimy v Polsku a v Československu. První kroky ve spolupráci učinily místní úřady Cieszyna a Českého Těšína, což se stalo impulsem k dalším aktivitám. Formální spolupráce mezi stranou polskou a českou započala podpisem dohody o regionální spolupráci 24. března 1993 v Českém Těšíně. O tři roky později, 10. ledna 1996, byla v Kyjově podepsána další dohoda, na jejímž základě byla zřízena koordinační skupina zodpovědná za realizaci další polsko-české spolupráce. Náplní této skupiny byla výměna informací z oblasti kultury, sportu a cestovního ruchu. Dobře se rozvíjející spolupráce na úrovni informací se přirozeným způsobem přerodila ve vytvoření euroregionu. (Dočkal - Chovančík, 2005, 114-115).

Euroregion Těšínské Slezsko je jedním z nejmladších euroregionů v Polsku. Dohoda o jeho vytvoření byla podepsána 22. dubna 1998 Stowarzyszeniem Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza” a Regionálním sdružením pro česko-polskou spolupráci Těšínského Slezska. Je to dobrovolné sdružení polských a českých asociací obcí a měst širě pojímaného Těšínského Slezska. Dohoda obecně neumožňuje provozování činností na vyšší úrovni integrace, protože v souladu s ní Euroregion nemůže získat právní subjektivitu.

Euroregion leží v pohraniční oblasti jižního Polska a severovýchodního Česka, v blízkém sousedství se Slovenskem. Rozkládá se na území cca 1400 km², které obývá 630 tis. obyvatel (z toho 360 tis. připadá na českou část a 270 tis. na polskou). Přirozenou osu tohoto území tvoří řeka Olza, na které leží města Cieszyn a Český Těšín a která stanoví srdce regionu. Oblast euroregionu se rozprostírá na území Polska od Go-

dova po Istebnou. Na území České republiky od Bohumína po Hřčavu. Na polské straně oblast euroregionu zahrnuje 16 obcí Slezského vojvodství a 1 okres – Cieszyn, a na straně české více než 40 obcí v okresech Karviná a Frýdek–Místek (obr. 1).

Obr. 1. Organizace tvořící Euroregion Těšínské Slezsko.

Zdroj: V. Dočkal, M. Chovančík et al., Přeshraniční spolupráce na východních hranicích České republiky: různový obláček a hrana reality, Brno 2005, s. 121.

Struktura Euroregionu Těšínské Slezsko je složitá především ve své české části. Regionální sdružení pro česko-polskou spolupráci Těšínského Slezska, které je českým partnerem dohody o euroregionu, se skládá ze tří různých sdružení. Dvě z nich jsou sdruženími obcí: Svaz obcí okresu Karviná a Sdružení obcí Jablunkovska. Třetí – Regionální rada rozvoje a spolupráce se sídlem v Třinci, je sice také sdružení, ale na základě občanského zákoníku, a ne jako dvě dříve zmiňovaná na základě zákona o sdruženích. Projevuje se to v tom, že členy rady jsou kromě obcí také klíčové podniky regionu. Strukturu české části euroregionu komplikuje navíc fakt, že jednotlivá sdružení, která tvoří Regionální sdružení pro česko-polskou spolupráci Těšínského Slezska, se vzájemně prolínají. Je to proto, že fungovaly a spolupracovaly spolu už před vznikem euroregionu.

Struktura Euroregionu Těšínské Slezsko uvádí dva orgány – Radu euroregionu a Sekretariát euroregionu (obr. 2).

Obr. 2. **Struktura orgánů Euroregionu Těšínské Slezsko.**

Zdroj: Dohoda o regionální spolupráci s názvem Euroregion Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko.

Rada je nejvyšší orgán euroregionu. Skládá se z osmi členů, čtyři na každé straně. Rada euroregionu vybírá ze svého středu předsedu Rady a jeho zástupce, v souladu s principem dělby moci mezi obě strany a střídání jejich funkčního období. Funkční období Rady euroregionu se shoduje s funkčním obdobím orgánů delegujících stran. Řádná zasedání Rady euroregionu jsou svolávána minimálně dvakrát ročně, z toho jedna schůzka je spojena s valnou hromadou zástupců obcí a sdružení s cílem seznámit se s programem činnosti euroregionu. Mimořádné zasedání Rady euroregionu může být svoláno kdykoliv na základě požadavku dvou členů Rady euroregionu. Schůze Rady svolává Sekretariát euroregionu. K úkolům Rady patří schválení přijetí statutu euroregionu, přijetí společných cílů, rozhodování o podmínkách využití společných finančních zdrojů, přijímání zpráv o využití finančních prostředků, jmenování členů Sekretariátu, vytváření pracovních skupin, delegování zástupců mimo euroregion. Rada může na svoje schůze pozvat, jako poradce, zástupce státních orgánů a státní správy.

Sekretariát je výkonný orgán euroregionu. Skládá se ze dvou tajemníků, kteří vedou kancelář Sekretariátu.

Každý sekretář má svého zástupce. Ve věcech běžných operací tajemníci vykonávají své funkce samostatně, v ostatních případech jednají ve shodě. Kancelář Sekretariátu plní správní funkci euroregionu. Působení kanceláře je vnitřní záležitostí každé strany. Každá strana pro realizaci své činnosti zaručuje podmínky k fungování kanceláře. K úlohám Sekretariátu euroregionu patří reprezentace euroregionu navenek, svolávání schůzí Rady euroregionu, příprava a předkládání projektů usnesení Rady euroregionu a příprava informačních materiálů pro Shromáždění zástupců národních komunálních asociací, realizace usnesení Rady euroregionu a vedení kanceláře Sekretariátu (Dohoda o regionální spolupráci Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko § 6, § 7, § 8).

Vzhledem k tomu, že euroregion funguje na dohodě uzavřené mezi organizacemi, které mají právní subjektivitu, ale sám tuto subjektivitu nevlastní, vede řadu aktivit přímo spojených s jeho cíly (Dočkal - Chovančík, 2005, s. 114-115). Jedním z cílů Euroregionu Těšínské Slezsko je podpora rozvoje na hraničním území v takových oblastech, jako jsou (Dohoda o regionální spolupráci Euroregionu Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko § 5):

- výměna zkušeností a informací týkajících se rozvoje regionu,
- výměna zkušeností a informací týkajících se trhu práce,
- spolupráce při urbanistickém plánování,
- řešení společných problémů v oblasti dopravy, komunikací a bezpečnosti,
- řešení společných problémů týkajících se ekologie a životního prostředí,
- spolupráce na prevenci a likvidaci následků přírodních katastrof,
- spolupráce v hospodářské a obchodní oblasti,
- rozvoj turistiky, cestovního ruchu a dalšího zlepšení pohraničního styku,
- akce podporující rozvoj kultury, vzdělávání a sportu, zvláště výměna informací týkajících se těchto akcí,
- kulturní výměna a péče o společné kulturní dědictví,
- spolupráce pohotovostní služby a horské záchranné služby na území euroregionu,
- spolupráce mezi školami a mládežnickými organizacemi na území euroregionu.

Euroregion v rámci svých možností podporuje zájmy měst, obcí, sdružení, organizací a fyzických osob, v souladu s jejich rozvojovými cíli, a také uzavírání mezinárodních dohod vedoucích k přeshraniční spolupráci.

Přeshraniční spolupráci v rámci Euroregionu Těšínské Slezsko lze hodnotit jak z pohledu efektivního využívání evropských fondů podporujících rozvoj regionu v ekonomické, společenské a kulturní sféře, tak z pohledu efektivní realizace vlastních projektů uskutečňovaných společně partnery euroregionu. Z Fondu malých projektů Phare CBC se realizovalo 101 projektů. Celková výše podpory dosáhla 571,1 tis. EUR. Více než polovina realizovaných projektů (64,1%) zahrnovala širší oblasti obchodní a kulturní spolupráce. Relativně velký podíl (13,7%) měly také lokální aktivity. Projekty realizovaly instituce různých druhů. Nejčastějšími příjemci byly kulturní instituce, jako např.: kulturní domy, sportovní kluby, muzea. Druhou, početnou skupinu příjemců tvořily nevládní organizace: sdružení, nadace, spolky atp. Bezmála jednu pětinu projektů realizovaly obecní úřady a okresní úřady. Čtvrtou skupinou příjemců byly školy na různých úrovních. Dále v rámci Fondu mikroprojektů iniciativy Partnerství soudržnosti, Interreg IIIA Česko-Polsko bylo realizováno 62 projektů, a celková částka přidělených finančních prostředků dosáhla 1982,1 tis. EUR. Stejně jako oblasti spolupráce v rámci projektů, tak i charakter příjemců byly podobné jako v případě programu Phare CBC.

pali jak z předstrukturálních, tak i ze strukturálních pomocných programů (Phare Credo, Phare CBC, Interreg IIIA), v rámci kterých požadovali dotaci (tabulka č. 2.). Velká část těchto projektů sloužila k propagaci regionu a zvyšování jeho turistické atraktivity. Do této kategorie projektů můžeme zařadit Interturism. Jeho realizací vznikla strategie rozvoje hraniční oblasti pro každou část regionu, která brala v úvahu jeho vztah se sousedními regiony a stala se prvním krokem k vytvoření společné, komplexní strategie týkající se této části Beskyd. Rozvinula se vzájemná polsko-česká přeshraniční spolupráce v oblasti cestovního ruchu, zvýšily se možnosti koordinace aktivit sousedících regionů na úrovni místních vlád a veřejného sektoru ve vývoji informačních systémů, zlepšení nabídky služeb cestovního ruchu v oblasti a využití turistických atrakcí polské a moravsko-slezské části Beskyd (*Charta projektu Interturism*). Dalším projektem v této kategorii činností byl Image Prospect, díky němuž vznikl výchozí materiál euroregionu Těšínské Slezsko, který kromě základních informací obsahuje různé tematické texty (*Charta projektu Image Prospect*). Jedním z nejdůležitějších projektů byl Regiotour, jehož cílem byl vznik cca 800 km dlouhé sítě cyklostezek spolu s technickou infrastrukturou, napojených na již existující národní, regionální a přeshraniční sítě. Navíc byly připraveny a vydány propagační materiály ve formě map a složek obsahujících popis jednotlivých tras (*Charta projektu Regiotour*).

Další projekty byly zaměřeny na urbanistické plánování a rozvoj silniční infrastruktury. Mezi nejdůležitější patřila modernizace hraničního přechodu a příjezdových komunikací v regionu Cieszyna. Realizace toho prvního vedla ke vzniku studie o překračování hranic, obsahující analýzu potencionálních krizových situací v provozu a nezbytného rozsahu napojení silniční infrastruktury obou zemí na území euroregionu po vstupu do Evropské unie (*Charta projektu Border Crossing*). Druhý projekt přinesl zlepšení kvality silniční sítě v příhraniční oblasti mezi Polskem a Českou republikou v těšínském regionu a zlepšení přístupu k polsko-české hranici pro mezinárodní provoz (*Charta projektu Modernizace*).

Poslední ze společně realizovaných projektů byl Inforeg 2006. Klíčový projekt z hlediska fungování euroregionu navazoval na už několik let fungující síťový informační systém Infobest ve francouzsko-německém hraničním regionu Regio Pamina a realizovaný v Euroregionu Těšínské Slezsko v projektu Inforeg 2000. Ve své podstatě Inforeg 2006 ustanovil nástroj, díky kterému by mělo být možné plánovat a přijímat opatření týkající se rozvoje euroregionu, opřené o informační systém přeshraničního partnerství. Na jedné straně Inforeg 2006 jako nástroj plánování a přijímání opatření bral na zřetel část spojenou s technickým shromažďováním a zpracováním informací z různých oblastí života, zahrnujících široce chápanou oblast ekonomicko-správní a společenskou. Prostřednictvím internetové sítě by se měly tyto informace dostat do místních informačních center na polské a české straně hranice a tam být zpřístupněny obyvatelům a ekonomickým subjektům i jiným zájemcům. Na druhé straně Inforeg 2006 obsahoval strategickou složku, přihlížející

Tabulka č. 2. **Nejdůležitější společné projekty realizované partnery euroregionu Těšínské Slezsko.**

PROGRAM	NÁZEV PROJEKTU (ZKRATKA)	CHARAKTERISTIKA PROJEKTU	TERMÍN REALIZACE	ROZPOČET PROJEKTU	DOTACE
Phare Credo	Regiotour	Zřízení cyklistických tras v rámci euroregionu	8/1999 – 8/2000	385 875 EUR	271 000 EUR
Phare CBC	Border Crossing	Modelová studie překračování hranic v roce 2005	6/2001 – 3/2002	11 250 EUR	8 400 EUR
Phare CBC	Interturism	Společná strategie pro rozvoj cestovního ruchu ve Slezských a Moravskoslezských Beskydech	6/2001 – 3/2002	9 933 EUR	7 400 EUR
Phare CBC	Image Prospect	Propagační materiál euroregionu Těšínské Slezsko	7/2001 – 4/2002	4 186 EUR	3 100 EUR
Phare CBC	Infobusiness	Shromažďování, sestavování a šíření ekonomických informací v euroregionu Těšínské Slezsko	8/2001 – 2/2002	7 527 EUR	5 300 EUR
Phare CBC		Modernizace přístupových komunikací k hraničním přechodům v oblasti Těšína	11/2001 – 4/2004	3 000 000 EUR	2 000 000 EUR
Interreg IIIA	Inforeg 2006	Budování sítě přeshraničního veřejně-soukromého partnerství podporovaného informacemi	10/2006 – 1/2008	147 500 PLN	110 662,5 PLN

Zdroj: Vlastní zpracování na základě údajů Stowarzyszenia Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

k vzájemné spolupráci tzv. „buňky” INFOREG, která řídí partnerství euroregionálních pracovních skupin, jejichž členy jsou někteří z partnerů tvořících síť, kde by druh informace byl klíčovým zdrojem definování směrů rozvoje euroregionu a generování společných polsko-českých projektů (Wiglasz – Olszewski, 2007, s. 3).

Shrnutí

Euroregionální spolupráce je důležitým nástrojem tvorby nových mezinárodních a meziregionálních vztahů Polska, Česka a Evropy – je to zvláštní forma mezinárodní a přeshraniční spolupráce, které se účastní místní a regionální komunity. Je spojena se zneviditelnáním hranic, které donedávna rozdělávaly jednotlivé země, a vytvářením „mostů” spojujících sousedící státy. Nemělo by se ale zapomínat, že euroregiony jsou struktury, které jsou založeny na principu dobrovolné účasti a vzájemné spolupráce, což je určujícím faktorem efektivnosti jejich fungování. Vztahuje se to také na polsko-české pohraničí a na aktivity v rámci euroregionu Těšínské Slezsko, které mají za cíl zlepšit vzájemné vztahy mezi národními většinami a menšinami na obou stranách řeky Olzy. Jenom takové vnímání spolupráce může přinést hmatatelné výsledky v plné integraci „malé vlasti” – Těšínského Slezska. ■

© Kazimierz Gajdzica

Euroregion Těšínské Slezsko (*bílá+světle šedá*) se územně nepřekrývá s hranicemi bývalého Těšínského knížectví. Euroregion nezahrnuje (*tmavě šedá*) na české straně území bývalého okresu Frýdek a jeho západní hranice se tak vlastně překrývá s hranicí Zaolzí. Na polské straně pak nezahrnuje zejména okolí Bílska. Naopak na severu se součástí euroregion staly dvě obce, které k Těšínskému Slezsku nikdy nepatřily: Godów a Jastrzębie Zdrój.

GOLA, Monika: *Możliwości współpracy ponad granicami - co zyskujemy dzięki euroregionom* (in:) *Horní Slezsko a Severní Morava jako silný region Střední Evropy*, Ostrava 2000, s. 46.

Śląsk Cieszyński. *Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001.

RUSEK, Halina: *Współpraca transgraniczna na Śląsku Cieszyńskim - awangarda integracji europejskiej* (in:) *Regionální spolupráce'99 - Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 19.-21.5.1999*, Karviná 1999, s. 234-235.

DOČKAL, Vít - CHOVANČÍK, Martin a kol.: *Přeshraniční spolupráce na východních hranicích České republiky: růžový obláček a hrana reality*, Brno 2005, s. 114-115.

Dohoda o regionální spolupráci s názvem Euroregion Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko.

Charta projektu Interturism, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

Charta projektu Image Prospect, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

Charta projektu Regiotour, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

Charta projektu Border Crossing, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

Charta projektu Modernizace příjezdových cest k hraničním přechodům na území Těšína, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

WIGLASZ, Otakar - OLSZEWSKI, Marek: *Koncepcja funkcjonowania transgranicznego systemu współpracy sieciowej Inforeg w Euroregionie Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Cieszyn 2007.*

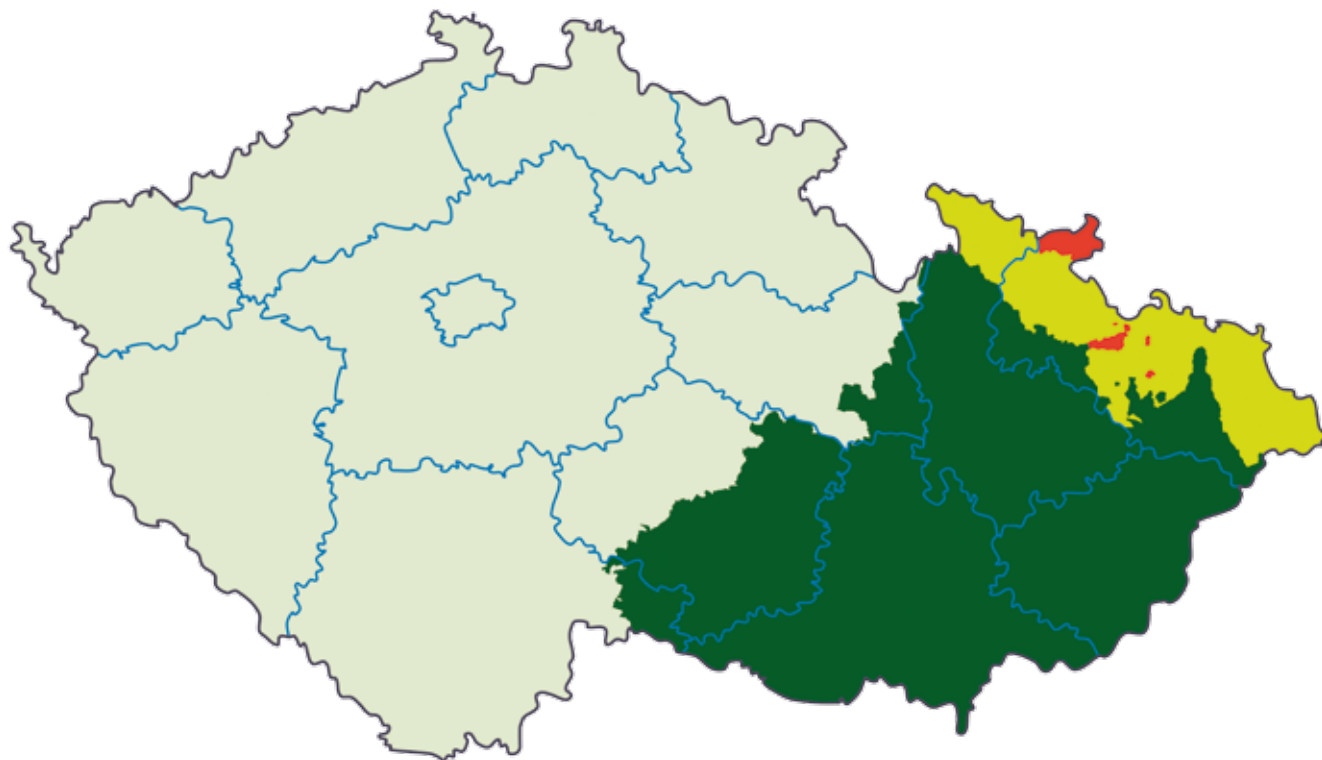
Kontroverze současnosti v dějinné souvislosti

Kde to vlastně žijeme? Proměny místního pojmosloví na mapě a v mentalitě

Tvářnost našeho regionu podlehla v posledních desetiletích hluboké proměně. Bezpochyby se v této souvislosti dá mluvit o „odtradičňování“. Průvodním jevem tohoto sílicího procesu je rozpad tradičního pojmosloví. Ruku v ruce s proměnami mentality zdejšího obyvatelstva se proměňuje i pojmenovávání okolní skutečnosti, což je příznačné, neboť jak řekl německý filozof Ludwig Wittgenstein: „*Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa*“. To, co bylo kdysi Těšínským Slezskem, se v obecném povědomí rázem proměnilo v severní Moravu, řeka Olza se stala Olší a Těšín Českým Těšínem. Zamysleme se, do jaké míry jsou tyto změny přijatelné a opodstatněné.

Těšínské Slezsko, nebo severní Morava?

Na otázku „Odkud jsi?“ stále méně místních obyvatel odpovídá „ze Slezska“ nebo „z Těšínska“. Zdá se, že takto odpovídají spíše starousedlíci se silnějším historickým povědomím. Dnes stále častěji slyšíme „z Karvinska, z Ostravska“, nebo dokonce „ze severní Moravy“. Pouze ta poslední odpověď je vysloveně nesprávná, ostatní jsou přijatelné, avšak svědčí o tom, že jména jako Slezsko nebo Těšínsko se pro širší veřejnost stávají stále více bezobsažnými. Stávají se málo komunikativními pojmy, které je těžké někam zařadit a se kterými se zejména zdejší většinová společnost obtížně identifikuje. Členění prostoru podle starých územních struktur (Slezsko, Těšínsko) je nejen na mapě, ale i v našich hlavách, nahrazováno suchým administrativním pojetím (Karvinsko, Frýdecko-Místeko, severní Morava). Dokonce i v regionálním tisku se můžeme setkat s příliš formalistickými a nepřirozenými označeními jako např. Vendryně na Frýdecko-Místeku (prostě podle příslušnosti k okresu) nebo Albrechtice na Karvinsku (i když vlaková stanice nese název Albrechtice u Českého Těšína, což by vybízelo k označení Albrechtice na Těšínsku). Ujímá se dokonce pojem Havířovsko, podle města vzniklého teprve před půl stoletím. Mluvit v případě Vendryně, Jablunkova, Nýdku nebo Hřčavy o Frýdecko-Místeku se zdá být úplně scestné. Je to důsledek nešetrného územního členění ze socialistické doby, které se vrylo i do našeho mentálního vnímání prostoru. Dle sociálního geografa Martina Hampla bylo socialistické členění z roku 1960 nejhorším sociálně-geografickým členěním jak na úrovni krajů, tak na úrovni okresů. *„Kraje z roku 1960 byly neorganickými celky, které nejsou vhodné zvláště pro zavedení regionální samosprávy (...) Příkladem extrémních řešení odporujících přirozené spádovosti obyvatelstva bylo podřízení Liberce Ústí nad Labem nebo Olomouce Ostravě. Za extrémní „nepřirozenost“ je možno označovat i vedení hranic mezi oběma moravskými kraji (např. přerušování vazby Olomouc-Prostějov).“*

Tři historické země v rámci dnešní České republiky: Čechy, Morava a Slezsko. Jak je z mapy zřetelné, historické hranice se téměř nikde nepřekrývají s dnešními administrativními celky. Nejinak tomu bylo i v případě předchozího územního členění. V době existence Severomoravského kraje leželo 7 okresů na území historického Slezska, z nichž pouze jeden (Karviná) ležel ve Slezsku celý.

Dnes je Moravskoslezský kraj převážně slezský. Zahrnuje téměř celé území Českého Slezska, kromě menší části, která leží v Olomouckém kraji.

Červeně jsou na mapě označeny tzv. moravské enklávy ve Slezsku.

Jak vidíme, tak i na Těšínsku byla ona „přirozená spádovost obyvatelstva“ narušena. Do roku 1960 obývali Poláci celé území okresů Karviná (do roku 1949 Fryštát) a Český Těšín. Administrativní členění se tak krylo s teritoriálním dosahem polského etnika. V roce 1960 však došlo k zásadní administrativní změně. Okres Český Těšín zanikl: jeho menší část byla připojena k okresu Karviná a jeho větší část s nejsilnějším procentuálním podílem polského obyvatelstva byla připojena k okresu Frýdek-Místek. Tento krok narušil zájmy místních Poláků, kteří měli v novém – uměle rozvrženém – okrese mnohem menší početní zastoupení než v dosavadním a ocitli se v administrativní struktuře, jejíž podstatná část neměla s Těšínskem nic společného. V neposlední řadě došlo ke zpretrhání po staletí trvajících vazeb tradičně polských beskydských vesnic a městeček s přirozenou metropolí, Těšínem. Význam Těšína jako kdysi nejvýznamnějšího kulturně-politického centra regionu výrazně ochabl. A to už podruhé během XX. století. Poprvé samozřejmě v důsledku jeho rozdělení v roce 1920. Pouze pro místní polskou menšinu zůstává jejím nezpochybnitelným „hlavním městem“.

I když jsme zde dlouho žili v Severomoravském kraji, severní Morava zde nikdy nebyla. Přesto však toto pojmenování mnohým přešlo do krve. Hodně se vžil také pojem Ostravsko, zejména u lidí uvažujících především v ekonomické dimenzi. Naproti tomu tradicionalisticky uvažujícím lidem zůstává Těšínsko blízké. Nejenže je Slezsko v celorepublikovém měřítku vždy oním pověstným „třetím vzadu“, za Čechami a Moravou (viz třeba pojmenování jako Komunistická strana Čech a Moravy, Českomoravský fotbalový svaz nebo Palackého dílo Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě), často zůstává „neznámou zemí Koruny české“ i pro lidi žijící na jeho území. Všimněme si, že v Čechách a na Moravě k zániku tradičního vnímání prostorového členění až tak zřetelně nedochází. Zdá se, že z celé České republiky je tento jev nejsilnější právě na Těšínsku. Slezské povědomí je mnohem silnější u těšínských Poláků

než Čechů. Souvisí to s obecnějším jevem silnější fixace polské menšiny na minulost a regionální tradici, než je tomu u dnešní většinové společnosti. Proto je ve zdejším polském prostředí zánik tradičního pojmosloví mnohem méně patrný – pojmy jako „Śląsk, Śląsk Cieszyński” si v něm udržují své pevné místo. Nejčastěji je však k lokální autoidentifikaci používán ještě ani ne jedno století starý pojem „Zaolzie“.

Těšínsko, nebo Zaolzí?

Čtyři významy pojmu Těšínsko

Těšínsko je tedy součástí Slezska. Konkrétněji můžeme podle politické příslušnosti hovořit o českém Slezsku, stejně jako dříve o rakouském Slezsku. (Ojedinele se setkáváme i s ošemetným termínem moravské Slezsko). V roce 1742 rakouští Habsburkové většinu Slezska na úkor Pruska ztratili. Tehdejší hranice mezi rakouským a pruským Slezskem se do značné míry překrývá s dnešní hranicí mezi českým a polským Slezskem. Výjimku představuje pouze Hlučínsko, které po první světové válce připadlo Československu, ačkoliv k rakouskému Slezsku nepatřilo, a také Těšínské Slezsko, které bylo rozděleno. K českému Slezsku patří kromě Těšínského ještě Opavské Slezsko.

Jsou pojmy Těšínsko a Těšínské Slezsko synonyma? Překrývá se jejich geografický dosah? Záleží na tom, jak termín Těšínsko chápeme. Může mít totiž až čtyři různé významy. V nejužším významu – a také nejméně používaném – je Těšínsko pouhým nejbližším okolím města Těšina. Naopak v nejšířším významu znamená Těšínsko totéž, co celé Těšínské Slezsko (dnes rozdělené mezi ČR a Polsko), sahající na východě až po hranici s Haličí (město Bielsko–Biala je pak rozděleno mezi Slezsko a Halič stejně jako Frýdek–Místek a Ostrava mezi Slezsko a Moravu). Těšínskem můžeme dále označit tu část Těšínského Slezska, která byla v roce 1920 přiřknuta Československu, tedy od hranice s Polskem až po hranici s Moravou, respektive Hlučínskem. Hranici Těšínska představuje v tomto významu řeka Ostravice, a podle tohoto pojetí by Frýdek a Slezská Ostrava ležely ještě na Těšínsku. Synonymem takto chápaného Těšínska je pojem české Těšínsko. Konečně můžeme za Těšínsko považovat pouze tu část československého (respektive českého) Těšínského Slezska, která je souvisle obývána polským etnikem. V tomto významu se český pojem Těšínsko geograficky překrývá s polským pojmem Zaolzie. To zahrnuje území bývalých okresů – z meziválečného období – Fryštát a Český Těšín. Zaolzí pokrývá většinu českého Těšínska a jeho východní část (tedy bez Frýdecka, které představuje nejzápadnější část českého Těšínska). Frýdecká část Těšínska byla tradičně etnicky a jazykově česká, kdežto jeho východní část (dnešní Zaolzí) si po staletí udržovala převážně polský charakter. Právě toto území bylo v roce 1938 obsazeno Polskem, o čemž česká historiografie převážně hovoří jako o „polském záboru Těšínska“ a polská jako o „připojení nebo obsazení Zaolzí“.

Polský pojem Zaolzie je tedy mnohem jednoznačnější než český pojem Těšínsko. Proto je také používán v různých českých podobách i v české odborné literatuře (Zaolzí, Zaolší, Zaolží, Záolší, Záolži), což částečně pomáhá předejít terminologickému zmatku. Navíc se tím přibližuje názvosloví české a polské vědecké produkce. Problémem však je, že „Zaol–

Rozdělení Těšínského Slezska v roce 1920. Podle této mapky můžeme vymezit rozsah různě chápaného Těšínska:

- 1) Těšínsko jako celé území Těšínského Slezska či bývalého Těšínského knížectví (od Ostravice po Biálku)
- 2) Těšínsko jako část Těšínského Slezska, ležící na území dnešní České republiky
- 3) Těšínsko jako část českého Těšínského Slezska souvisle obývaná polskou menšinou. Ekvivalent pojmu Zaolží.

Území tzv. Zaolží se překrývalo s meziválečnými okresy Fryštát a Český Těšín.

Po administrativní reformě z roku 1960 zůstal zvětšený okres Karviná (dříve Fryštát) zcela na území Zaolží a byl dokonce jediným okresem, který se rozkládal celý uvnitř hranic historického Slezska. Naopak nově zřízený okres Frýdek-Místek, nejenže zahrnoval i tradičně česká území na západě Těšínského Slezska, ale pronikal i hluboko na Moravu, čímž vlastně integroval tři dosti odlišná prostředí. Dříve se oba okresy (Fryštát resp. Karviná a Český Těšín) nacházely na území etnograficky relativně sourodém, navíc toto specifické území (Zaolží) pokrývaly celé.

Není bez zajímavosti, že na pomezí mezi Těšínským Slezskem a jinými historickými regiony (Morava, Halič) leží dnes až tři města, vzniklá spojením měst, rozkládajících se po obou stranách historické hranice, tvořené řekami Ostravicí a Biálkou. Jsou to Ostrava, Frýdek-Místek a Bielsko-Bialá.

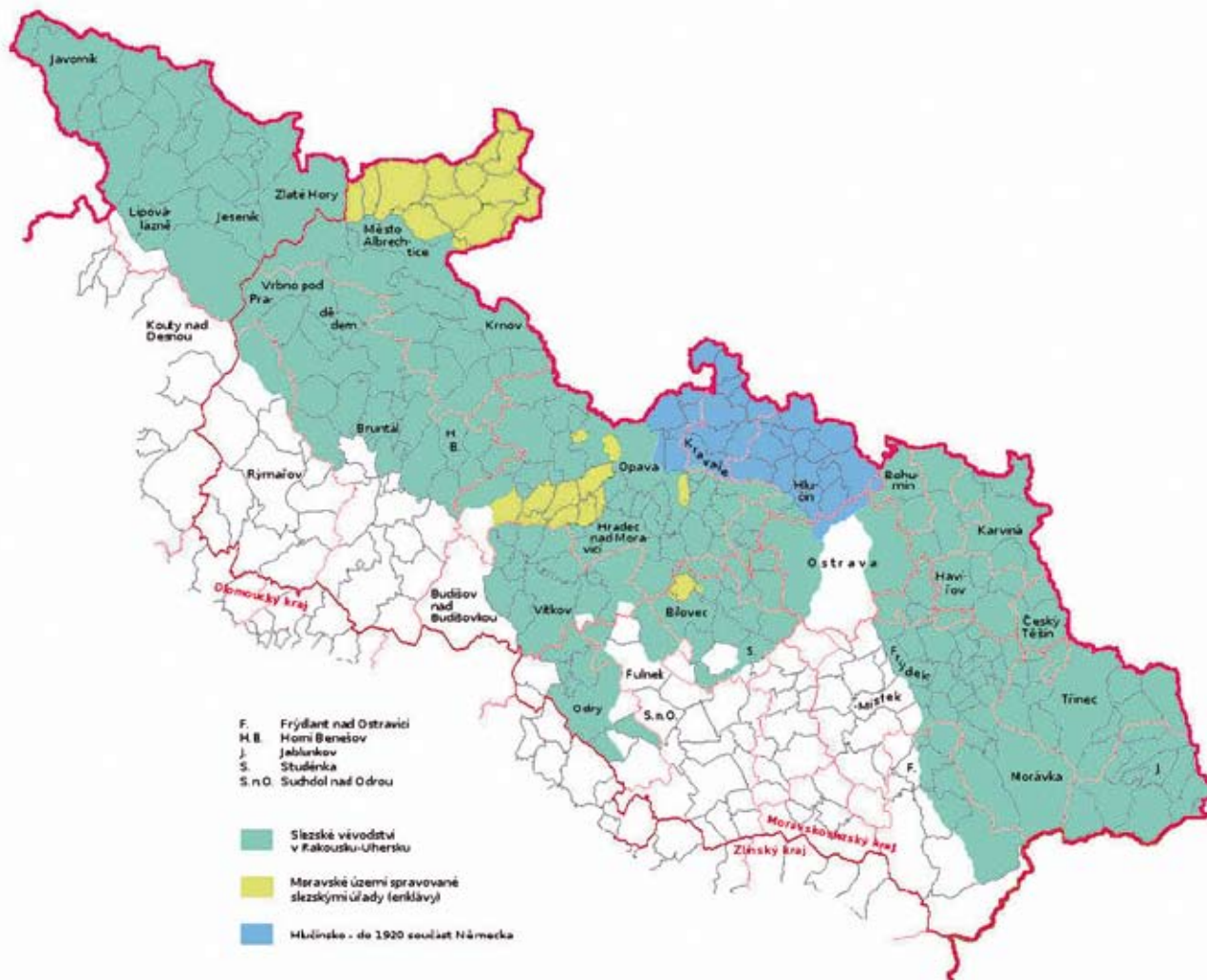

zie“ vzniklo pohledem z polské strany hranice (polonocentrický pojem), z polského břehu řeky Olzy, proto je pochopitelné, že slovo zdomácnělo pouze u Poláků a nelze postulovat jeho používání širší českou veřejností. Navíc je třeba si uvědomit, že dokonce ani přijetím tohoto užšího pojmu by nebyl terminologický zmatek zcela dořešen. V užití je totiž až pět českých ekvivalentů polského slova „Zaolzie“. Z nich nejpopulárnější, avšak daleko méně používaný než „Těšínsko“, je asi „Zaolší“, resp. Záoľší. Nicméně je nutno ho odmítnout, vzhledem k tomu, že je odvozen od nesmyslného novotvaru „Olše“, zpochybňovaného i českými odborníky (viz níže). O něco méně populární, zato však správnější, je pojem „Zaolží“. I ten však může vzbudit nesouhlas, podíváme-li se na něj ze striktně slovtvorného hlediska. Proto také zejména literární vědec Libor Martinek zásadně razí cestu na první pohled krkolomnému a nepřírozenému, avšak formálně logickému termínu „Záoľží“. Toto slovo vzniklo standardním postupem odvozování slov v českém jazyce a nelze mu tedy upřít správnost. Vzhledem k fonetické stránce je však mnohem schůdnější „Zaolží“.

Mimochodem pojem Zaolzie ne zcela odpovídá zeměpisné realitě, jelikož jeho nezanedbatelná část (např. většina Karviné nebo obce ve Slezských Beskydech) leží na pravém břehu Olzy, tedy z pohledu z Polska „před Olzou“.

Je pojem „Zaolzie“ iredentistický, a tudíž nekorektní?

Někdy je termín Zaolzie v českých kruzích mylně vykládán jako projev polského nároku na jeho připojení k polskému státu. Původně skutečně šlo z polského pohledu o „území, které zůstalo za hraniční řekou Olzou, ale mělo by být ještě naše“, avšak již celá desetiletí nemá tento pojem žádné ideologické vyznění a nesouvisí s žádnými nároky či tužbami. Jako

anachronismus je proto třeba vnímat ku příkladu anketu, která se objevila na Internetu a která se ptá: *Tolerujete výraz „Zaolzie“ (Zaólši)?* a nabízí následující možnosti: *Ano, jsem zastáncem nároků Polska na českou část bývalého Těšínského knížectví - Ne, používání tohoto výrazu je nehorázná provokace hrstky polských nacionalistů.* Takováto formulace mohla být aktuální řekneme ve třicátých letech, dnes již v těchto kategoriích prakticky nikdo neuvažuje. V posledních desetiletích pojem „Zaolzie“ zcela ztratil svůj původně iredentistický nádech.

Paradoxně bylo slovo „Zaolzie“, i když vzniklo z pohledu z polského státu, přijato hlavně zdejšími Poláky a ti se stále více identifikují pouze se „Zaolziem“, nikoliv již se samotným Polskem. Jejich regionální identita je mnohem silnější než pocit celonárodní polské soudržnosti. Termín „Zaolzie“ je v současné době spíše symbolem oddělení - zejména jazykového a mentálního - místních Poláků od svých pobratimů z Polska než symbolem jejich vzájemné blízkosti. Obdobně to funguje i při pohledu z Polska: „Zaolzie“ je tam v současnosti poměrně málo známé, podobně jako Těšínsko v českém prostředí. Polská většinová společnost spojuje druhý břeh Olzy spíše se světem Čechů než se světem svých soukmenovců. Častěji např. říkají „*Idziemy na Czechy*“ než „na Zaolzie“. Olza sice prakticky přestala být hranicí politickou, ale paradoxně se stává stále silnější hranicí mentální. Proto se také některé rozhořčené názory místních polských vlastenců dají shrnout jako: *je zde stále více zaol-*

Mapa Českého Slezska. Od východu: Těšínské Slezsko, Hlučínsko, Opavské Slezsko. Od Rakouského Slezska se dnešní České Slezsko odlišuje tím, že k němu bylo v roce 1920 připojeno Hlučínsko a také tím, že v témže roce došlo k rozdělení Těšínského Slezska. Dnes tvoří území Českého Slezska geograficky propojený celek. V dobách rakouských bylo Těšínské Slezsko od Opavského odděleno Moravou a Hlučínskem, které bylo součástí Pruska a následně Německa.

žanství a slezanství a stále méně polskosti. Přílišná spjatost s regionem a jeho nářečím je tak někdy vnímána jako překážka polského národního vědomí a polských jazykových kompetencí. To, co je „zaolžanské“ tak paradoxně mnohdy stojí ve výraznější opozici vůči obecné polské kultuře než vůči české.

Český Těšín, město nad Olší – nesamozřejmá terminologie

Město Český Těšín leží na Karvinsku nad řekou Olší. Nad tím se dnes už mnozí ani nepozastaví. Prostě toto názvosloví přijali a bezvýhradně jej používají. Nejedná se však o jistý druh „newspeaku“ ve stylu románu George Orwella „1984“? Ti, kterým to tak připadá, se už léta snaží s tím něco udělat. Tak např. v roce 2007 jsme byli svědky neúspěšného pokusu prosadit v městském zastupitelstvu změnu názvu města z Český Těšín na původní Těšín. Dlouhodobější – a nutno předeslat, že mnohem opodstatněnější – je snaha o změnu oficiálního názvu řeky z Olše na Olza. Kongres Poláků v ČR je dokonce svým valným shromážděním pověřen tuto změnu prosazovat. Jsou tyto snahy oprávněné? Jsou obě iniciativy srovnatelné? Jsou pouze v zájmu zdejší polské menšiny? A může zde být vůbec řeč o střetu českého a polského názvosloví?

Proč Olza, a ne Olše?

Původ názvu řeky *Olzy* sahá mnohem dále než doba, ve které se vykrytalizoval polský a český jazyk. Lingvisté předpokládají, že má dokonce původ starší než slovanský. Jde pravděpodobně o tzv. „staroevropské hydronymum“, což znamená, že se vyvinulo už dříve, než naše území osídlily první historicky doložené vrstvy obyvatelstva (Keltové, následně Germáni a nakonec Slované). Badatelé rekonstruuji nejstarší podoby názvu jako *Aliga* nebo *Alisa*. Ten pak nejspíše keltským zprostředkováním přešel na další vrstvy obyvatelstva a ve slovanské době procházel dalším vývojem: *Olga* (*Ol'gja*, *Ol'ga*) – *Olidza* – *Oldza* – *Olza*. Význam je interpretován jako „bohatá na vodu“ anebo prostě jen „tok“.

Nejen v polských a latinských textech byla řeka od středověku až do poloviny XIX. století nazývána prakticky výhradně *Olza*. Stejně tak tomu bylo v textech českých (*Olza*) a německých (psáno *Olsa*, čteno *Olza*). První písemná zmínka o řece pochází z roku 1290 (*super fluvium Olzam*), další pak z roku 1450 (*fluvium Olzam*). V roce 1611 bylo v dokumentu poprvé použito formy *Oldza*, což nemá nic společného s pozdějším zpolštěním *Olsza* (čteno *Olša*), ani se zčeštělým tvarem *Olše*. U nejvýznamnějšího polského kronikáře středověku, Jana Długosze (XV. století), sice nacházíme název *Olsza*, šlo mu však nejspíše o říčku u Krakova. Na tento záznam se pak odvolávali někteří učenci XIX. století.

Problém s názvem řeky vznikl až ve druhé polovině XIX. století, kdy se nesrozumitelné slovo *Olza* s nejasnou etymologií zdálo být některým polským i českým vlastencům málo slovanské. Čeští vzdělanci nepoznávali v tomto výrazu žádný existující český slovní kořen, takže ho automaticky považovali za zkomoleninu nejpodobněji znějícího českého slova „olše“ a „opravili“ proto název řeky do „správné české“ podo-

by. *Olše* tak vznikla jako národovecký neologismus, stejně jako *Olsza*, jelikož obdobný proces proběhl i v polskojazyčném prostředí. Spor o název řeky tudíž nebyl česko-polský. V obou národech se našli přívrženci obou variant – jak *Olzy*, tak *Olše* resp. *Olszy*. Tak např. *Riegrův slovník naučný* z let 1870–1872 uvádí názvy *Olše* a dokonce *Olšava*. *Olza* se autorům zdála málo česká, podobně jako některým polským autorům se zdála být málo polská. Polské *Olsza* se začíná vyskytovat rovněž od 70. let XIX. století. V roce 1895 navrhli profesori polského gymnázia v Těšíně, kteří sem přišli z jiných polských oblastí (Halič) a místní situaci neznali, v duchu tehdejších puristických snah (směřujících k „očistění“ jazyka od cizích vlivů) domněle spisovný název *Olsza*. Varšavská encyklopedie z roku 1898 uvádí obě formy – *Olsza* i *Olza*, Konstanty Damrot v práci *Die älteren Ortsnamen Schlesiens (Nejstarší pomístní názvy Slezska)* z roku 1896 uvádí jako správný polský tvar *Olsza*, což vyvozuje od názvu stromu (v polštině *olsza* nebo *olcha* znamenají totéž co *olše*). Dokonce i věhlasný autor historických románů, Henryk Sienkiewicz, použil ve své *Potopě* (1886) následující větu: „*W Oderbergu (!) – nepoužil polský název Bogumin), niedaleko ujścia Olszy do Odry, wjechano w granice Morawy*“. Častěji používali názvu *Olsza* právě vzdělanci nepocházející z regionu.

Vincenc Prasek v *Novinách těšínských* z roku 1900 vysvětluje, že *Olza* není ani polské ani české slovo, nýbrž že se jedná o společný praslovanský tvar. V témže roce se o názvu řeky rozpoutala debata v polských novinách *Gwiazdka Cieszyńska*. Během ní se objevil i názor, který dokonale vystihuje absurditu celého sporu o domnělou polskost nebo českost názvu – polský autor se dožadoval změny názvu na *Olsza*, protože prý *Olza* je česká zkomolenina. Dnes je situace obrácená: mnozí Češi považují *Olzu* za polské slovo, které by mělo mít svou odlišnou, českou obdobu. V letech 1901–1907 se v polských textech hojněji vyskytovala varianta *Olsza*. V roce 1907 však šéfredaktor novin *Zaranie Śląskie*, Ernest Farnik, vyvolal novou polemiku, přičemž se obrátil na významné polské jazykovědce, kteří se jednoznačně vyslovili pro *Olzu*. Kazimierz Nitsch název vyvozoval z praslovanštiny, Jan Rozwadowski šel dokonce až k indoevropským kořenům, z nichž se posléze rozvinuly evropské jazyky. Čeští vědci spjatí s regionem, Vincenc Prasek, František Sláma, Alois Adamus, jakož i básník Petr Bezruč, používali názvu *Olza*, naproti tomu *Ottův slovník naučný* (1905) nebo *Masa-*

Řeka Olza, tvořící statní hranici mezi Českou republikou a Polskem.

Notový záznam písně Jana Kubisze
Płyniesz Olzo...

rykův slovník (1931) píše *Olša* nebo *Olše*. Dá se tedy říci, že místní Češi byli převážně pro *Olzu*, pražští převážně pro *Olši*. Podobně to vypadalo v polském prostředí. V místních dialektech českých i polských byla řeka označována pouze jako *Olza*. S tímto názvem se setkáváme i na československých vojenských mapách z meziválečného období. Někteří čeští jazykovědci se jej přidržují i po druhé světové válce, avšak dualita *Olza/Olše* trvá.

Ke svévolné změně oficiálního jména řeky došlo v roce 1961, a to bez konzultace s odborníky, kteří již léta tento

neopodstatněný zásah shora kritizují. Cílem této změny bylo odstranění domněle polského názvu a jeho nahrazení českým ekvivalentem. Autoři změny si však nejspíše neuvědomili, že tím zároveň došlo i k odstranění správného českého názvu, se kterým se identifikovali i místní Češi. V roce 1961 informovalo ředitelství Československých státních drah v Olomouci okresní výbor KSČ o provedení změny názvu vlakové stanice z Bystřice nad Olzou na Bystřice nad Olší. To bylo dohodnuto ministerstvem vnitra a ministerstvem dopravy ve spolupráci s Ústřední správou geodézie a kartografie. Nový název obdržela i stanice Louky nad Olší.

Jak píše současný český jazykovědec Ondřej Šefčík: „*Jméno Olše bylo řece Olze přirčeno lidovou etymologií a úředním rozhodnutím, aby tak byl posílen ‚více český‘ charakter Těšínska (ve stejné době na polské straně byl z obdobných důvodů prosazován název ‚více polský‘ Olsza)*“. Závěrem dodává: „*V tomto smyslu je tedy dvojnásob smutné naivně nacionalistické přejmenování řeky na Olši, které nikoho neobohatilo (ani politicky, ani duchovně), ba ochudilo nás o starý střípek minulosti stejně spolehlivě, jako dynamit zničí starý dům*“. Přední znalec oboru, předseda Onomastické komise Akademie věd ČR, Rudolf Šrámek píše v podobném duchu: „*V roce 1961 se bez konzultace s lingvisty onomastiky úředním rozhodnutím shora objevil na mapách a v seznamech obcí znovu název Olše. Na odborné protesty poukazující na věcnou nesprávnost této změny nikdo nereagoval. Vrácení původního náležitěho názvu Olza se může obejít bez zbytečného regionálního politizování, bez zbytečného poukazu na pomyslnou českost nebo polskost jeho původu – ten toto jméno vůbec nemá a mít nemůže. Vrácením původního jména Olza by naše republika zdůraznila respekt k zachování svědectví o jazykové a kulturní kontinuitě staré Evropy, jak je doložena v její nejstarší existující jazykové vrstvě, totiž ve jménech řek*“. Pro správnost názvu Olza se vyslovili také přední čeští historikové, jako např. Jaroslav Valenta, Mečislav Borák nebo Dan Gawrecki. Valenta např. na začátku našeho století psal: „*Dnes platný český název je všeobecně uznávaný za hranicemi Slezska, především v Praze, jako název tradiční, ale ve skutečnosti to tak vůbec není, protože existuje teprve 40 let a byl zaveden direktivním způsobem*.“ O Olši se proto také někdy hovoří jako o posledním reliktu komunismu.

Na rozdíl od sporů o interpretaci dějinných událostí není spor o *Olzu/Olši* už delší dobu sporem mezi odborníky. Jak polští, tak čeští jsou v tomto případě zajedno. Problémem jsou v současné době spíše byrokratické a formální překážky, jakož i akceptace staronového názvu *Olza* širší českou veřejností. U mladších a ne-místních osob už totiž zdomácněl tvar *Olše*. A tak české hlasy proti „polské“ *Olze* vycházejí spíše zdola. Paradoxně by to mohla být právě *Olza*, která by místní Čechy a Poláky spojovala, jak tomu bylo i v minulosti. Kdysi tento spor nebyl polsko-český, dnes se zdá, že jím začíná být. Mnozí Češi by zpětné přejmenování mylně považovali za polské vítězství a vytlačení českého názvu. Takovéto obavy však – jak jsme uvedli – neodpovídají jazykové a historické realitě. Mnozí sice uznávají správnost a původnost názvu *Olza*, přesto však považují snahu o jeho restituci za nacionalisticky motivovanou. Naopak se zdá, že jsou to paradoxně právě Češi, kteří chápou problém v národnostní rovině a čistě českým novotvarem *Olše* se chtějí distancovat od společné *Olzy*, která nikdy neměla žádný nacionální obsah, jelikož vznikla v době hluboce přednárodní. V tomto kontextu odcitujme jeden kvalitní názor z internetové diskuse: „*Takže v tomhle sporu vlastně vůbec nejde o češtinu a polštinu. Název Olše/Olsza je v obou jazycích novodobý výmysl a samotné staré slovo Olza s českostí či polskostí nijak nesouvisí. Tož osobně nechápu, proč by český název neměl být Olza jako dřív. Přeci taky nepřejmenujeme Guty na Boty a Nýdek na Nářek jen pro to, že si jejich název neumíme vyložit a považujeme ho proto za polský, ačkoliv mu Poláci nerozumí o nic víc...*“

Dosud došlo k umístění tabulky s jednotným názvem *Olza* jen v obci Hrádek, a to v roce 2001. Předcházela tomu konzultace s odborníky. Zastupitelstva ostatních obcí nad Olzou však iniciativu starosty Hrádku, Pavla Tomčaly, nepodpořily. Oficiálním českým názvem i nadále zůstává *Olše*. Někteří v Hrádku se proto ptají: „*Kam zmizela tabulka s českým názvem řeky?*“ Dostává se jim odpovědi: „*Na tabulce je název jednotný, společný*“. Někteří, i když to chápou, však trvají na tom, že dokud bude oficiálním českým názvem *Olše* (bez ohledu na jeho historickou neopodstatněnost), měl by tam figurovat. Pouze z čistě byrokratického hlediska můžeme tento argument přijmout. Striktně podle předpisů jde totiž stále o problém dvojazyčnosti, obdobně jako u dvojic Dunaj–Donau, Labe–Elbe, z jazykového hlediska se však jedná o zcela jiný případ: nejde o dvojazyčnost (správný polský překlad *Olše* zní přece *Olsza*), ale o navrácení původního, společného jména.

Český Těšín český?

O navrácení původního, společného jména šlo rovněž v případě iniciativy, jejímž cílem bylo přejmenování Českého Těšína na Těšín. Obdobně jako v případě *Olše* byla i tato snaha sledována s neopodstatněnou obavou, že by název přestal být bytostně český, což vzbuzovalo protesty jak veřejnosti, tak místních politiků. Přitom by i tento problém neměl být nahlížen v národnostní, česko-polské rovině. Stejně jako Poláci používali po staletí názvu *Cieszyn*, říkali mu Češi také jen *Těšín*. Po rozdělení města v roce 1920 si Poláci tradiční název ponechali, Češi k němu připojili vlastně zbytečný přívlastek. Např. u hraničních měst jako Ko-

márno-Komárom nebo Zgorzelec-Görlitz k něčemu takovému nedošlo. V tomto smyslu představuje Český Těšín výjimku.

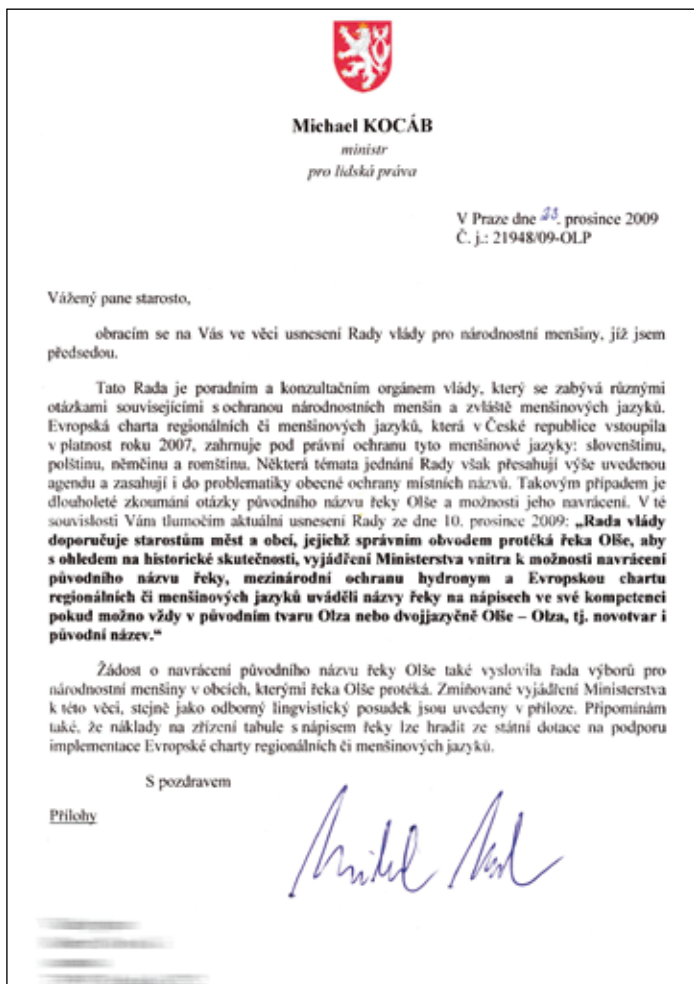
I přesto je to název ve srovnání s *Olší* mnohem smysluplnější a snadněji obhajitelný. Ne snad proto, že je o 40 let starší, a proto více zažitý, ale proto, že není žádnou zkomoleninou či novotvarem. Došlo pouze k připojení legitimního, i když ne nutného přídavného jména. Rozdíl je i v tom, že došlo k výrazné politické změně - rozdělení území i města, která si na první pohled žádala i nového pojmu. Je ovšem třeba podotknout, že změna názvu byla jistou manifestací „českosti“ města, zdůrazněním nároku na jeho příslušnost k nově zřízenému československému státu. To se zdálo být tím důležitější, že zde ještě v roce 1921 žilo více Němců než Čechů a Poláků dohromady (48% Němců, 34% Čechů, 7% Poláků - v roce 1910 dokonce 64% Němců, 34% Poláků, 3% Čechů - v roce 1930 už byli Češi s 45% nejpočetnější, Němci představovali 34%, Poláci 15%). V tomto smyslu představuje název města národovecký relikv z doby rivality dvou vyhraněných nacionalismů po rozpadu Rakousko-Uherska a Těšínského Slezska. Na druhé straně, podobně jako *Zaolzie* přestalo mít svůj ideologický nádech, související s jistým nárokem, přestal mít tento nádech i přívlasek „český“ v názvu nově vzniklého města. Dnes splňuje pouze funkci informativní, nikoliv již propagandistickou.

Obecně lze říci, že existují tři argumenty pro restituci názvu *Těšín*: za prvé, že je původní, postačující a společný; zadruhé, že jeho dnešní podoba vznikla ideologicky motivovaným přídavkem; a zatřetí, že město neleží v Čechách, nýbrž ve Slezsku. K prvním dvěma argumentům je ještě možno přihlídnout, ke třetímu - i když právě ten zaznívá nejčastěji - už rozhodně ne. To, že město leží mimo vlastní Čechy ještě neznámá, že by byl přívlasek „český“ nějak nemístný. Ten se totiž na rozdíl od slova „Čechy“ může vztahovat na všechny české země (tedy i Moravu a Slezsko). Stejně jako existuje české Slezsko, může existovat i Český Těšín. Název Slezský Těšín by pak postrádal smysl, neboť i polské město Cieszyn leží ve Slezsku. „Český“ v tomto případě znamená zdůraznění, že se tato část ocitla v rámci nově vzniklého československého státu, a ne na polské straně. Ta projevila svůj nesouhlas s rozdělením Těšína pojmenováním Cieszyn Zachodni, a odmítla tak onen přídomek „český“.

Název Český Těšín je formálně i geograficky správný, jelikož neříká nic o poloze města v „Čechách“, což se ostatně odráží i v jeho německém názvu *Tschechisch Teschen*, nikoliv *Böhmisch Teschen*. Tento německý název, vztahující se k obecné „českosti“, nikoliv pak k poloze ve vlastních Čechách, je jediný svého druhu. Svědčí to vlastně o umělosti a novotě tohoto jména. Tradičně dostávaly přídomek „Český, Česká, České“ pouze ty obce, které se nacházejí na území vlastních Čech, často s cílem odlišit je od svých moravských protějšků (např. Česká a Moravská Třebová, Český a Moravský Krumlov, České a Moravské Budějovice). Český Těšín pak jako jediný vznikl s cílem odlišit se od „polského“. Tím vzniklo něco kvalitativně nového a před první světovou válkou prakticky neznámého: „České“ město mimo Čechy. Při pohledu na mapu ČR od západu na východ narazíme nejdříve na názvy začínající na „Český, Česká, České“, pak na názvy začínající na „Moravský, Moravská, Moravské“ a pak opět z ničeho nic na název začínající na *Český*. Kromě Českého

Těšína existují v tomto směru už jen dvě drobné výjimky: obec Česká Ves leží ve Slezsku a obec Český Rudolec na Moravě (i když s Čechami přímo sousedí).

Přestože iniciativa změny názvu města na Těšín byla dozajista oprávněná a vrátila by našemu regionu opět kousek společné tradice, z formálního hlediska lze obhájit i název stávající. Argumentem pro změnu pak rozhodně nemůže být jeho údajná geografická nepřesnost či nelogičnost. ■

Dopis ministra pro lidská práva starostům obcí ležících nad Olzou, vyzývající je, aby v rámci své kompetence používali pokud možno původního názvu řeky.

K ZAMYŠLENÍ:

■ Vysvětli, který z pojmů se hodí k označení prostoru, ve kterém žijeme, a proč? Čechy, Česko, severní Morava, Slezsko, Těšínské Slezsko, Těšínsko, Karvinsko, Ostravsko, Frýdecko–Místeco, Zaolzí, Zaolší, Záoľší, Záoľží.

■ Jak různě může být vykládán pojem Těšínsko?

■ Vysvětlete pojem „Zaolzie“ a vyberte jeho správnou českou obdobu.

■ Vysvětlete, která varianta názvu řeky je podle vás správnější: Olše, nebo Olza? V čem spočíval spor o tento název v minulosti a v současnosti?

■ Uveďte argumenty pro změnu názvu Českého Těšína na Těšín a naopak pro zachování názvu stávajícího.

Literatura:

GAWRECKI, Dan: *Olza a Olše*, „Těšínsko“, 36, č. 2/1993, s. 13–15.

GAWRECKI, Dan: *Region a jeho části, zeměpisné pojmy* (in:) *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, ed. D. Gawrecki, Opava 2003, sv. I., s. 13–15.

KADŁUBIEC, Karol Daniel: *W sprawie nazwy rzeki Olzy*, „Sborník prací Pedagogické fakulty Ostravské univerzity“, řada D–6, 23, 1971, s. 3–6.

KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Jeszcze w sprawie Olzy*, „Těšínsko“, č. 1–2, 1972, s. 31–34.

Olza od pramene po ujście (kolektiv), Český Těšín 2000.

ŠEFČÍK, Ondřej: *Olše, Olza, Alisia*, „Těšínsko“, 46, č. 3/2003, s. 29–31.

ŠEFČÍK, Ondřej: *Otázka staroevropského původu hydronyma Olza*, „Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. A, Řada jazykovědná“, 46, č. 1/1998, s. 45–49.

ŠRÁMEK, Rudolf: *Olše* (in:) ŠRÁMEK, Rudolf – LUTTERER, Ivan: *Zeměpisná jména v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, Havlíčkův Brod 2004, s. 195.

Od většiny k menšině. Poláci na Těšínsku ve světle statistiky.

Národnostní složení Těšínska (Zaolží) ve světle sčítání lidu (1880-2001)

ROK	CELKEM (%)	POLÁCI (%)	ČEŠI (%)	NĚMCI (%)	SLOVÁCI (%)	JINÍ (%)
1880	94 370	71 239 (75,5)	16 425 (17,4)	6 672 (7,1)	—	34 (0,0)
1890	107 678	86 674 (80,5)	13 580 (12,6)	7 388 (6,9)	—	36 (0,0)
1900	143 220	115 392 (80,6)	14 093 (9,8)	13 476 (9,4)	—	259 (0,2)
1910	179 145	123 923 (69,2)	32 821 (18,3)	22 312 (12,5)	—	89 (0,0)
1921	177 176	68 034 (38,4)	88 556 (50,0)	18 260 (10,3)	—	2 326 (1,3)
1930	216 255	76 230 (35,3)	120 639 (55,8)	17 182 (7,9)	—	2 204 (1,0)
1939	213 867	51 499 (24,1)	44 597 (20,9)	38 408 (18,0)	—	79 363 (37,1) ¹
1950	219 811	59 005 (26,8)	155 146 (70,6)	-	4 388 (2,0)	1 272 (0,6)
1970	350 825	56 075 (16,0)	263 047 (75)	-	26 807 (7,6)	4 897 (1,4)
1980	366 559	51 586 (14,1)	281 548 (76,8)	-	28 719 (7,8)	4 706 (1,3)
1991	368 355	43 479 (11,8)	263 941 (71,1)	706 (0,2)	26 629 (7,2)	33 600 (9,1) ²
2001	363 361	36 681 (10,1)	290 635 (80,0)	551 (0,2)	18 229 (5,0)	17 265 (4,8) ³

1 V tom národnost slezská: 78 285 (36,6%)

2 V tom národnost moravská: 16 992 (4,6%) a národnost slezská: 10 858 (2,9%)

3 V tom národnost moravská: 4 015 (1,1%) a národnost slezská 3 018 (0,8%). 6 413 osob (1,8%) národnost vůbec neuvedlo.

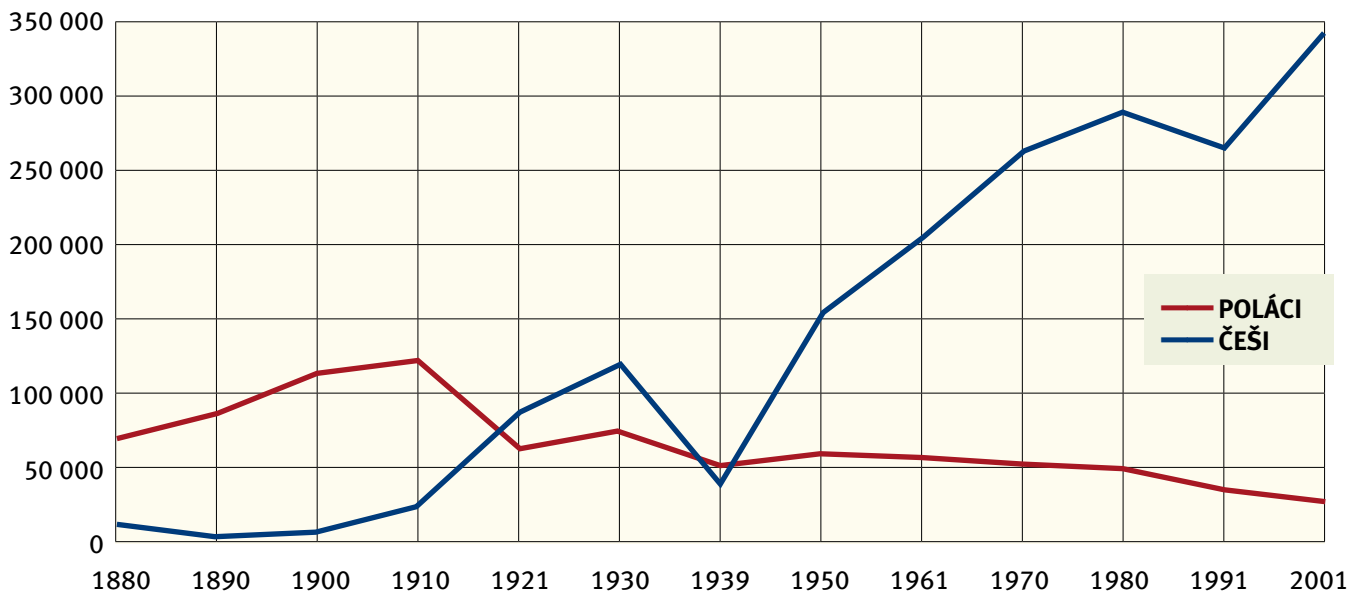
Zde používáme Těšínsko ve smyslu Zaolží (tmavě označené území meziválečných okresů Fryštát a Český Těšín).

Pokles počtu osob hlásících se k polské národnosti můžeme sledovat od prvního československého sčítání lidu, konaného v roce 1921. Začátek tohoto procesu se časově překrývá se změnou státní příslušnosti regionu. Zatímco v rakouském období (sčítání 1880–1910) Poláků neustále přibývalo, mezi posledním rakouským a prvním československým sčítáním zaznamenala tato národnost náhle prakticky poloviční propad.¹ Nejvyšší početnost polské národnosti byla zaznamenána v roce 1910, a to 123 923 osob, což představovalo 69 % obyvatel tohoto území. Naopak nejnižší početnost byla zaznamenána v posledním sčítání roku 2001, a to 36 681 osob, tedy 10,1%. Oproti maximu dosaženému před 100 lety se tedy polská populace více než trojnásobně ztenčila, i když ve stejné době celková populace narostla na více než dvojnásobek. Počet Poláků na Těšínsku se během minulého století (1910–2001) smrští o více než 70%. Od doby, kdy se státní příslušnost Těšínska definitivně ustálila jako česká (resp. československá) a kdy už šel vývoj celkem přirozenou cestou, bez podivných skoků, bez podezření z manipulace či bez umělých kategorií, počet Poláků soustavně klesal: mezi sčítáními 1950–2001 klesl celkem o 38%.

¹ Vysvětlení viz příspěvek I. Barana. K výjimečnému německému sčítání z roku 1939 viz příspěvek M. Boráka a k příčinám poklesu polské národnosti po II. sv. válce (oproti roku 1930) viz příspěvek J. Friedla.

Jedním ze zajímavějších případů oněch podivných skoků je výsledek zaznamenaný v Albrechticích: zde byli v roce 1880 zapsáni téměř všichni obyvatelé do české kategorie (všechny okolní obce měly tehdy více než devadesátiprocentní polskou většinu) a o deset let později téměř všichni do kategorie polské, která si ponechala v Albrechticích většinu až do konce meziválečného období. Obdobný je případ Dolních Datyň a Šumbarku. V Orlové pak docházelo k nepřírozeným výkyvům oběma směry, a to po celé rakouské období (1880: 80% Poláků; 1890: 66% Čechů; 1900: 60% Poláků; 1910: 59% Čechů).

Poláci a Češi na Těšínsku v letech 1880 - 2001

Do doby, než toto území připadlo Československu, zde výrazně převažovali Poláci. V dobách rakouských byla „národnost“ určována podle obcovací řeči (Umgangssprache). To znamená, že převažující složka obyvatelstva nemusela mít přímo polské národní vědomí. Národní vědomí jako takové se do té doby rozvinulo jen u části populace. Často převažovalo povědomí zemské. Avšak na základě rakouských sčítání můžeme dojít k objektivnímu závěru, že zde převažoval lid polského původu, hovořící nářečím, spadajícím do polského jazykového systému. Od roku 1921 si trvalou početní převahu uchovávalo obyvatelstvo hlásící se k české národnosti. Jedinou výjimku představuje nacistické sčítání lidu z roku 1939, kdy se v důsledku přijetí slezské národnosti (a také nuceného či dobrovolného odchodu okolo 30 tisíc osob české národnosti po říjnu 1938) mnohem výrazněji ztenčil počet Čechů než Poláků. Polská národnost ani v této době neznamenal takový propad jako mezi posledním rakouským a prvním čs. sčítáním.

Od konce druhé světové války už se jasně rýsují dvě trvalé tendence: nárůst počtu Čechů a pokles počtu Poláků. Jedinou výjimku představuje rok 1991, kdy se mnoho lidí přihlásilo k národnosti moravské a slezské. Ty pak po deseti letech výrazně ztratily na popularitě.

Podle rakouských sčítání mělo z celkového počtu 85 obcí Těšínska převahu polského obyvatelstva vždy mezi 70–73 obcemi, kdežto česká převaha byla zaznamenána v 8–14 obcích, německá pak v 1–4 obcích. Po celou tuto dobu si Němci udrželi většinu v Těšíně. I v období Československé republiky (sčítání 1921 a 1930) stále ještě mírně převládal počet obcí s polskou většinou (43 resp. 47) oproti těm s většinou českou (38 resp. 39), i když podle celkového počtu obyvatelstva už začali dominovat Češi. V roce 1950 už bylo 64 obcí „českých“ a pouze 12 „pol-

ských“. Poslední 4 obce s více než padesátiprocentní polskou většinou byly zaznamenány v roce 1970 (Hrádek, Košařiska, Milíkov, Vendryně). Podle sčítání lidu z roku 1980 už v žádné obci nežilo více Poláků než Čechů. Je to dáno i tím, že žádná ze čtyř výše jmenovaných vesnic nebyla v roce 1980 samostatnou obcí (v roce 1980 existovalo 21 obcí oproti 61 obcím z roku 1970). Když se pak po roce 1990 vesnice opět osamostatnily (obcí pak bylo celkem 42), byli Poláci nejpočetnější národností ještě ve dvou obcích – Hrádku a Milíkově, i když v žádné z nich již neměli nadpoloviční většinu a rozdíl mezi dvěma hlavními národnostmi byl velice těsný (Hrádek: 48,6% Poláků – 47% Čechů; Milíkov: 47,9% Poláků – 47,2% Čechů). V současné době má procentuálně nejsilnější polskou menšinu Hrádek – 43%.

Obce s největším podílem polského obyvatelstva v letech 2001 a 1950

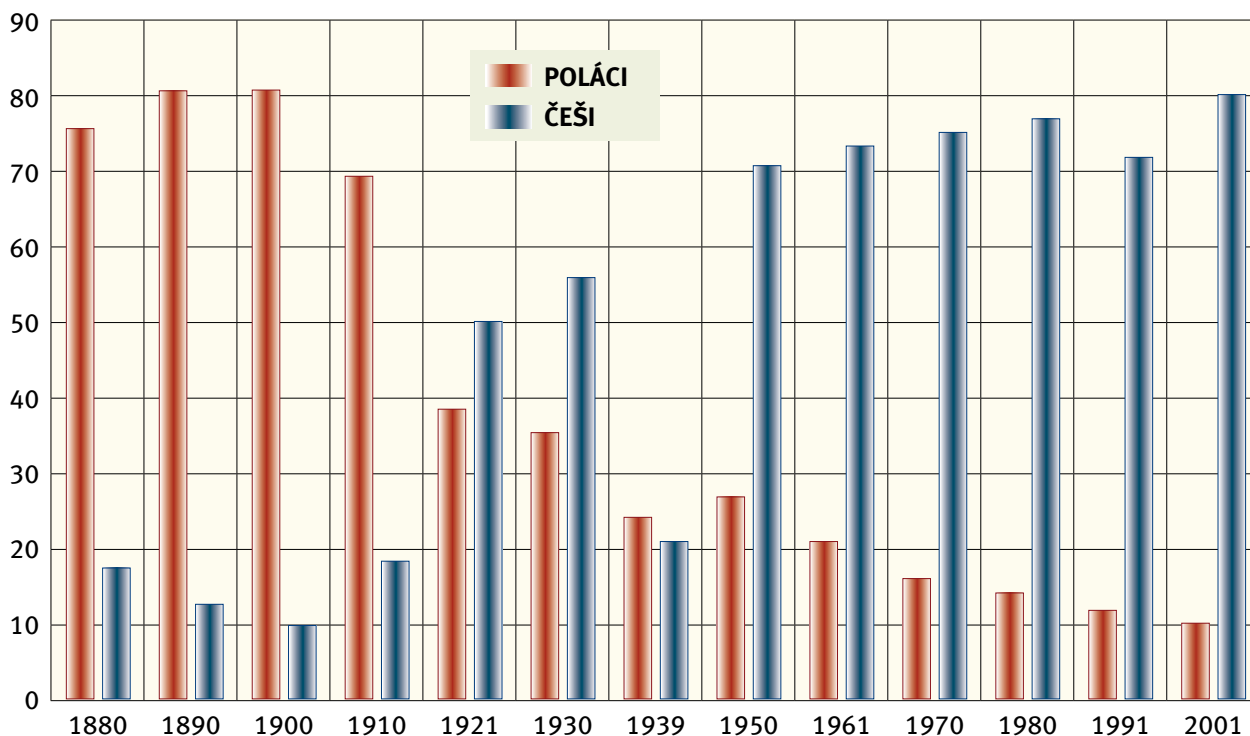
Rok 2001			Rok 1950		
	Obec	% Poláků		Obec	% Poláků
1.	Hrádek	42,9	1.	Košařiska	75,3
2.	Milíkov	41,2	2.	Milíkov	64,1
3.	Košařiska	39,9	3.	Albrechtice	61,3
4.	Vendryně	35,5	4.	Hrádek	59,3
5.	Bukovec	33,7	5.	Vendryně	54,7
6.	Dolní Lomná	31,3	6.	Bocanovice	54,4
7.	Bocanovice	31,1	7.	Stonava	52,8
8.	Bystřice	30,1	8.	Dolní Těrlicko	52,7
9.	Ropice	29,1	9.	Horní Suchá	52,6
10.	Horní Lomná	28,6	10.	Životice	52,2

V roce 1950 mělo všech deset obcí s největším polským podílem obyvatelstva nadpoloviční polskou většinu. V roce 2001 již žádná. Dnes jsou všechny „nejpolštější“ obce situovány v podhůří Beskyd, v jižní části Těšínska, v okrese Frýdek-Místek. V roce 1950 ještě nebyl tak patrný rozdíl mezi výrazněji polskou jižní oblastí (Goralia, Gorole) a národnostně více smíšenou severní, průmyslovou oblastí (Doły, Dolanie). Mezi deseti „nejpolštějšími“ obcemi Těšínska jich byla v roce 1950 polovina z okresu Karviná.

Obce s největším počtem osob polské národnosti v letech 2001 a 1950

2001				1950			
obec	Poláci	celkem	% Poláků	obec	Poláci	celkem	% Poláků
Třinec	6 901	41 322	16,70 %	Karviná	11 521	35 256	32,70 %
Karviná	5 081	64 761	7,80 %	Třinec	5 389	15 614	34,50 %
Český Těšín	4 165	28 737	14,50 %	Orlová	3 526	20 444	17,20 %
Havířov	2 823	87 703	3,20 %	Stonava	2 501	4 740	52,80 %
Bystřice	1 494	5 016	29,80 %	Horní Suchá	2 166	4 120	52,60 %
Vendryně	1 347	3 772	35,70 %	Dolní Suchá	1 743	7 518	23,20 %
Jablunkov	1 234	5 920	20,80 %	Vendryně	1 705	3 117	54,70 %
Orlová	1 133	36 263	3,10 %	Bystřice	1 651	3 790	43,60 %
Horní Suchá	975	4 423	22,00 %	Český Těšín	1 424	12 693	11,20 %
Albrechtice	946	4 071	23,20 %	Jablunkov	1 408	4 811	29,30 %

Procentuální podíl polského a českého obyvatelstva na populaci Těšínska (Zaolží) v letech 1880-2001

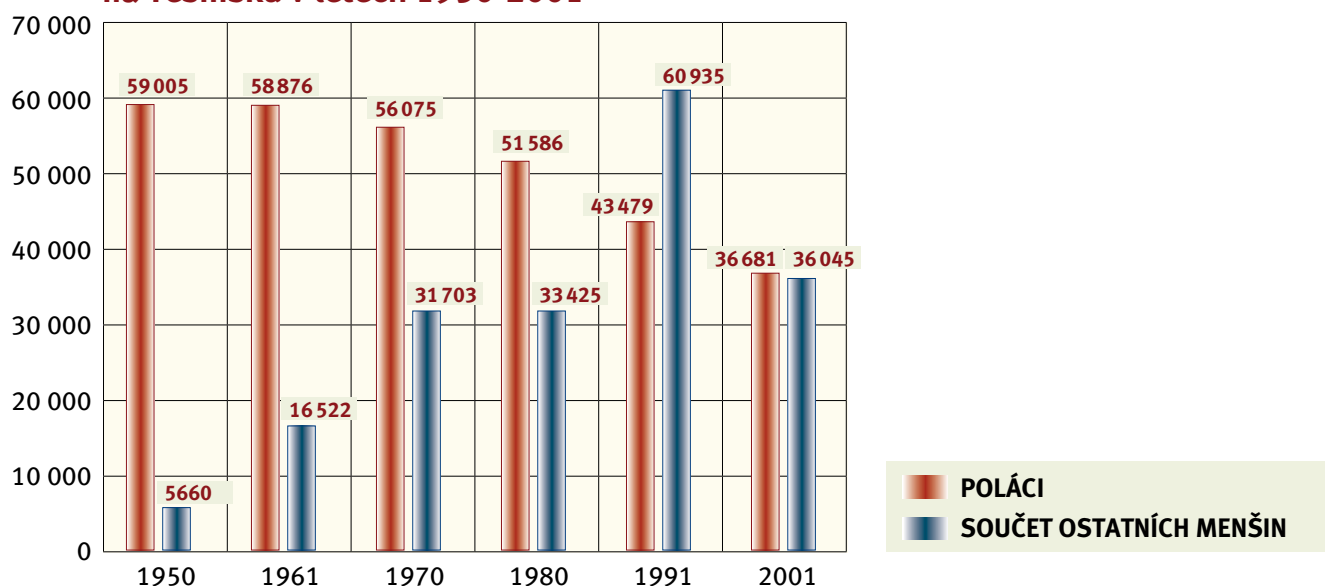
Pozornému pozorovateli jistě neunikne, že vzájemné proporce polského a českého obyvatelstva byly před stoletím (1900) téměř na vlas stejné jako dnes (2001), jenomže v opačném gardu. Tehdy zde žilo 80,6% Poláků a 9,8% Čechů. Dnes je tomu přesně naopak: 80% Čechů oproti 10,1% Poláků.

Jak rychle Poláků ubývá?

LÉTA	ÚBYTEK OSOB POLSKÉ NÁRODNOSTI	ÚBYTEK V %
1950–1961	-129	-0,22
1961–1970	-2 801	-4,76
1970–1980	-4 489	-8,01
1980–1991	-8 107	-15,72
1991–2001	-6 798	-15,64

Názorný výsledek obdržíme, propočteme-li si, že se během posledního půl století početní stav polské menšiny zmenšoval statisticky o více než jednu osobu denně. Ve stejném období přibývalo denně v průměru zhruba 7 Čechů. Ještě v 50. letech se polská populace ztenčovala statisticky o jednu osobu měsíčně, v 70. letech již o více než 1 osobu denně. Ve dvacetiletí mezi 1980 a 2001 ubylo kolem 15 tisíc Poláků, což znamená, že se polská populace ztenčovala každý den v průměru o dvě osoby. Rekordní poválečný pokles polské národnosti byl zaznamenán v 80. letech - o více než 8 tisíc během 11 let. Procentuálně ještě vyšší - i když v absolutních číslech o něco menší - byl propad v desetiletí následujícím - v 90. letech klesl počet Poláků na Těšínsku o téměř 16%.

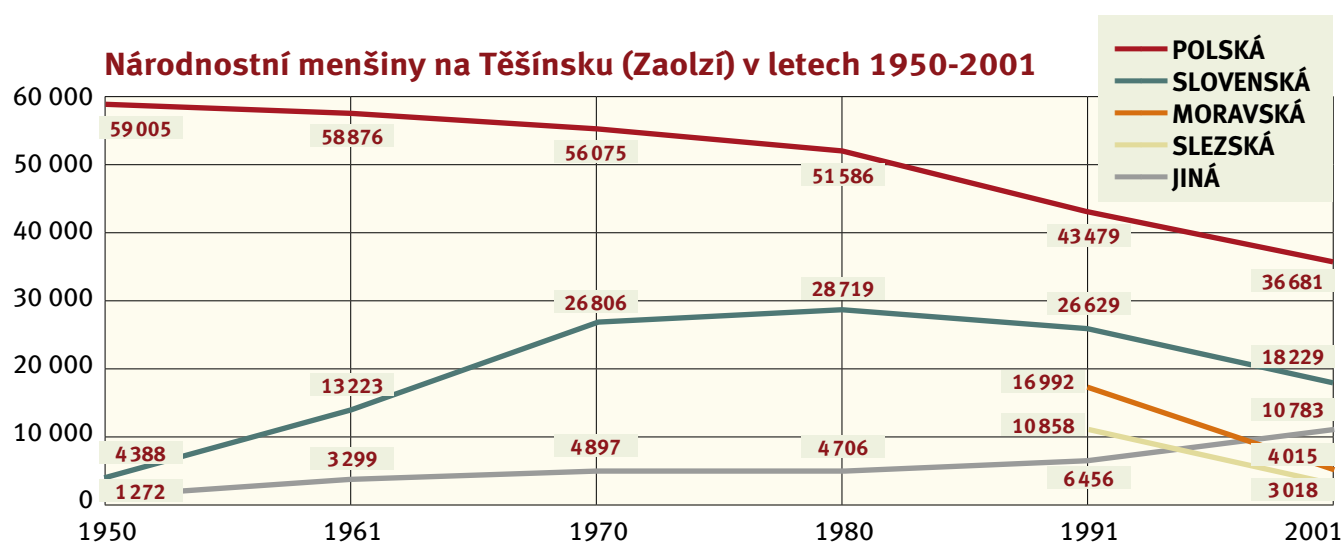
Početnost Poláků vůči součtu ostatních menšin na Těšínsku v letech 1950-2001

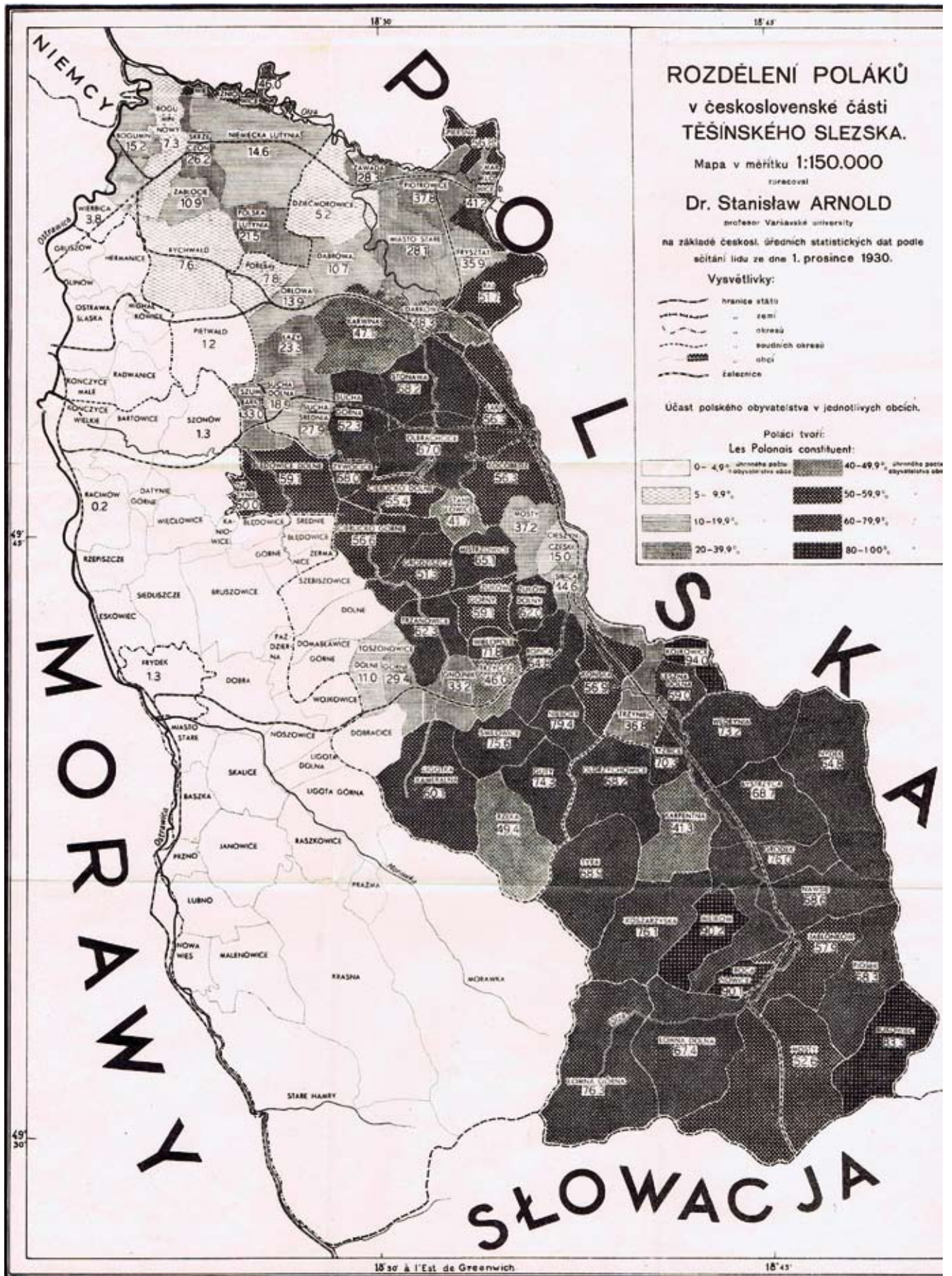

Bezprostředně po druhé světové válce bylo Těšínsko více méně územím dvou hlavních národností, české a polské. Počet Slováků ještě nebyl tak veliký jako později a Němci byli ze země vypovězeni. Během války přišel region i o svou židovskou komunitu. I přesto, že Těšínsko ztratilo mnohé ze své dřívější multikulturality, bylo národnostně bohatší než ostatní oblasti české části obnovené Československé republiky. Ostatní oblasti byly po odsunu Němců vesměs národnostně homogenní. Poláci tak zůstali jedinou „klasickou“ národností menšinou v českých zemích.

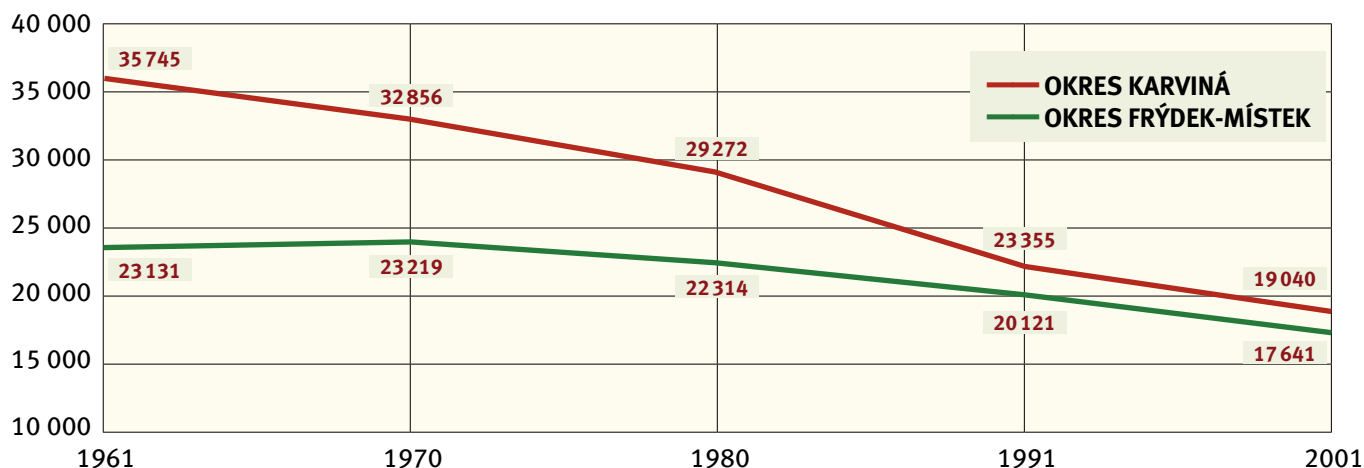
Z grafu vysvítají dvě vcelku jednoznačné tendence. Zatímco nejsilnější menšina neustále ztrácí na početnosti, součet ostatních menšin neustále roste, až se v roce 2001 obě kategorie co do početnosti téměř vyrovnaly. Výjimku představuje rok 1991, kdy se poprvé objevila možnost přihlásit se k národnosti moravské a slezské. Tyto národnostní kategorie zde však záhy ztratily na popularitě. Třetí nejpočetnější národností na Těšínsku jsou v celé poválečné éře Slováci. Po strmém vzestupu v 50. a 60. letech zaznamenali v 90. letech dost výrazný pokles.

V roce 2001 byla otázka na národnost v rámci sčítání lidu poprvé dobrovolná. Na Těšínsku se 6 413 osob rozhodlo využít práva na ni neodpovídat. I ti jsou zde zahrnuti mezi „ostatní menšiny“. Osob, které se přihlásily k národnosti jiné než české, polské, slovenské, moravské nebo slezské, bylo 4 370. Z nich se 551 přihlásilo k národnosti německé, 308 k romské, 243 k ukrajinské, 146 k ruské a 126 k vietnamské. Není bez zajímavosti, že kolonku „národnost“ ponechali nevyplněnou spíše obyvatelé kosmopolitnějšího okresu Karviná (neodpovědělo 2% obyvatel okresu - 5 482 osob) než obyvatelé tradicionalističtější jižní části Těšínska (neodpovědělo 1% - 931 osob).

Poláci v okrese Karviná a v okrese Frýdek-Místek (jeho části ležící na Zaolží)

Interpelace

poslanců Emanuela Chobota, Dra Jana Buzka a druhú na pana ministra vnitra v záležitostech zneužití při sčítání lidu v politických okresech fryštátském a česko-těšínském, provedeném v prosinci 1930.

Podepsaní podávají na vědomí následující :

Memorandum

obsahující stížnost polské menšiny v Československu proti ukřivdění při sčítání lidu, provedeném v prosinci r. 1930.

Polská menšina podává stížnost proti způsobu provedení sčítání lidu v r. 1930 v politických okresech č. těšínském a fryštátském na Těšínsku, jenž byl obmyšlen a proveden proti polské menšině a sledoval úkol, aby křiklavým překroučením a zneužitím zákonitých předpisů a stranickým a bezprávným postupem zmenšil počet polského obyvatelstva v Československu v oficiálním statistickém výkazu, a takto omezil vliv této menšiny jak ve státě, v zemi a okresech, tak v jednotlivých obcích, a zároveň zbavil ji práv, příslušejících jí na základě počtu jejich příslušníků.

K dosažení tohoto cíle učiněna byla následující opatření, přičítají se předpisům platných práv a zákonů, a byla spáchána tato zneužití:

1. Ministerstvo vnitra vydalo a doručilo okresním úřadům v Českém Těšíně a ve Fryštátě na Těšínsku odporující zákonů ze dne 17. III. 1927, Sb. zák. a n. č. 47 a vládnímu nařízení ze dne 26. června 1930, Sb. zák. a n. č. 86 o sčítání lidu v r. 1930 výnos tohoto znění, že sčítací komisaři a revisoři mají být poučeni v tom smyslu, že v rubrice národnosti číslo 15. sčítacího archu jsou pro označení národnosti přípustná slova : Slezan Čechoslovák, Slezan-Němec, Slezan Polák, Slezan-Slezan anebo pouhé slovo Slezan.

2. Ve všech venkovských a městských obcích okresu těšínského bez výjimky a ve většině obcí okresu fryštátského nařizováno bylo sčítání lidu pomocí popisných archů, čímž obyvatelstvu byla znemožněna kontrola údajů, zanesených v popisném archu, a sčítacím komisařům bylo umožněno působení na konskribované, aby seznali takovou národnost, jaké si přál dotčený komisař. Mnozí z těchto komisařů nedovolili dokonce nahlédnouti sčítaným osobám do popisného archu za účelem zjištění, jaká národnost byla zapsána. I tento postup odporuje zákonu.

3. Jmenování sčítacích komisařů a revisorů provedeno bylo v neprospěch polské menšiny tímto způsobem, že poměr jmenovaných komisařů a revisorů polské národnosti ke komisařům a revisorům české národnosti nikterak neodpovídal poměru počtu obyvatelstva obou těchto národností; v obcích o značné většině obyvatelů polské národnosti byla všude jmenována většina komisařů a revisorů české národnosti.

4. V mnohých obcích byli jmenováni komisaři a revisory obyvatelé české národnosti, známí z nepřátelského chování a smýšlení proti polské národnosti, a při tom v četných případech osoby, zaujímající místa představených v státních

V jižní části Zaolží (dnes okres Frýdek-Místek) převažovala polská národnost ještě po celé meziválečné období, kdežto v severní části již v té době převažovali Češi. I po druhé světové válce je zřejmé, že počet Poláků klesá na podhorském jihu (tzv. Goralia) mnohem pomaleji než na industrializovaném severu (tzv. Doły). V letech 1961-1970 počet Poláků ve fryšdecké části dokonce nepatrně narostl. V roce 1961 bydlelo přes 60% Poláků ze Zaolží v okrese Karviná, v roce 2001 byly už proporce mezi okresy mnohem vyrovnanější (52% oproti 48%). Poláci představují v severní části Zaolží (okres Karviná) necelých 7% celkové populace, kdežto v jižní části Zaolží (část okresu Frýdek-Místek) téměř 20%.

První strana dokumentu s názvem „Memorandum obsahující stížnost polské menšiny v Československu proti ukřivdění při sčítání lidu, provedeném v prosinci r. 1930“. Dokument se stal předmětem parlamentní interpelace. Výhrady vznesli Poláci i vůči prvnímu čs. sčítání z roku 1921.

Literatura:

MAŁYSZ, Bohdan: *Liczebność ludności polskiej na Zaolziu w drugiej połowie XX wieku na tle innych narodowości*, „Biuletyn Ośrodka Dokumentacyjnego Kongresu Polaków w Republice Czeskiej”, č. 5, Czeski Cieszyn 2005, s. 93-110.

SIWEK, Tadeusz: *Nad wynikami spisu ludności*, „Zwrot”, č. 12/ 2001, s. 8-13.

ZAHRADNIK, Stanisław: *Spisy ludności. Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880-1991*, Trzyniec 1991

Michael KOCÁB

*ministr
pro lidská práva*

V Praze dne 4. prosince 2009
Č. j.: 21061/09-OLP

Vážený pane magistře,

prosím Vás o uveřejnění otevřeného dopisu tohoto znění:

„Vážení obyvatelé Těšínského Slezska,

dovoluji si Vás oslovit v naléhavé věci. Víte lépe než já sám, že žijete v oblasti mnoha tvářů. Divoká beskydská příroda kontrastuje s historickým centrem těžkého průmyslu. Ve Vašem kraji se stovky let potkávaly vlivy české, polské, německé, slovenské a dalších kultur. Pro všechny to byl prostor společný, i když ho po vzniku samostatného Československa rozdělila státní hranice. Všechny zde zanechaly své stopy, mimo jiné v těšínském nářečí. Významnou roli zde hrají kulturní prvky polské, které jsou zaznamenány již v době piastovských králů před tisícem let. Paralelně se zde mluvilo různými jazyky a pro místní názvy se užívala různá slova. Někdy častěji německá, někdy polská, někdy česká. Možná z neznalosti historie, možná ze snahy zapomenout na osobní potíže, se v poslední době někdo snaží jednu z „tvářů“ Vašeho kraje umlčet a zničit. Je to tvář, která je dnes v menšině a proto snadno zranitelná. Naše zákony a také mezinárodní smlouvy již několik let umožňují užívat tradiční a správné místní názvy dvoujazyčně v obcích, kde žije značná část obyvatel národnostní menšiny. Bez respektu k právu, bez respektu k tradici a občanům naší země s odlišným mateřským jazykem někdo nápisy s polskými názvy ničí. Obdivuji pestrost vašich tradic a také schopnost rozumět a plynně hovořit více jazyky. Jiné takové místo u nás dnes již není! Proto Vás vyzývám, nebuďte lhostejní k pošlapání svých tradic! Nebuďme lhostejní k agresí vůči jazyku, který sám nemůže být ničím vinen!

S úctou k Vám a k Vašemu rodnému kraji“

S pozdravem

Slovníček pojmů

CIEŠLAROVA PLATFORMA – projekt autonomie Zaolzí vypracovaný členem KSČ polské národnosti Pawłem Cieślarem. Svůj program nevyhlásil veřejně, nýbrž na Krajském výboru KSČ v Ostravě v roce 1950. Úbytek polského obyvatelstva na Zaolzí ve srovnání s rakouským obdobím považoval za důsledek národnostního útlaku. Jeho cílem bylo zastavit proces asimilace uznáním všech autochtonů za Poláky, jimž by bylo zajištěno výsadní postavení v rámci autonomie. I když byly některé body platformy příliš radikální, část návrhů mohla pomoci vyřešit problém asimilace. To však nebylo v podmínkách komunistického režimu reálné. Platforma byla zkresleně prezentována a odsouzena na okresní konferenci KSČ v Českém Těšíně, na níž byl Ciešlar zbaven všech funkcí a zavržen jako „buržoazní nacionalista“. V roce 1952 byl vyloučen z KSČ. Propagandistická kampaň proti jeho platformě ve svém důsledku přispěla k pacifikaci polské menšiny a vedla k likvidaci Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej a Polskiej Rady Sokoła.

EVROPSKÁ CHARTA REGIONÁLNÍCH ČI MENŠINOVÝCH JAZYKŮ – v Evropské unii platí již od roku 1998. Česká republika ji podepsala v listopadu 2000 a začala zde platit v roce 2007. Charta chrání celou řadu menšinových jazyků, na území ČR jsou to polština, slovenština, němčina a romština. Polština je chráněna částí Evropské Charty v obcích na území Těšínského Slezska, v nichž při sčítání lidu v roce 2001 deklarovalo polskou národnost více než 10 procent obyvatelstva. Jedná se o jednatřicet obcí.

KONGRES POLÁKŮ V ČESKÉ REPUBLICE (Kongres Polaków w Republice Czeskiej) – občanské sdružení zastřešující společné zájmy všech polských spolků působících na území celé České republiky. Vznikl 3. března 1990 jako výsledek Sletu Poláků, jehož cílem bylo mimo jiné vybrat reprezentaci polské menšiny vůči českým a polským úřadům v demokratickém Československu a Polsku. Původní devítičlenná Rada Poláků se později transformovala na Kongres Poláků. Dnes sdružuje 28 polských organizací.

NÁRODNÍ RADA TĚŠÍNSKÉHO KNÍŽECTVÍ (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) – reprezentace polského obyvatelstva v Těšínském Slezsku, vytvořená 19. října 1918 z 17 představitelů místních polských politických stran. Byl to první nezávislý vládní orgán obrozujícího se polského státu. Rada vytvořila milice o 6000 členech, 5. listopadu 1918 sjednala dohodu s českým Zemským národním výborem pro Slezsko o dělení Slezska, ta však nebyla uznána československou vládou. V roce 1920 po rozdělení Těšínska ukončila svoji činnost.

POLSKÁ SCÉNA TĚŠÍNSKÉHO DIVADLA – autonomní umělecký soubor Těšínského divadla. Vznikla z iniciativy ředitele J. Zajíce, PZKO a umělců ze Zaolzia Polska. Zahajovacím představením byla 14. října 1951 hra A. Maliszewského *Včera a předevečírém* (rež. W. Delong). V současnosti uvádí šest premiér v sezoně, herecký soubor má sedmnáct členů. Repertoár je adresován široké divácké veřejnosti. Jedná se o jediný profesionální polskojazyčný divadelní soubor mimo území Polska.

POLSKÝ SVAZ KULTURNĚ-OSVĚTOVÝ (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, PZKO) – společenská organizace Poláků na českém Těšínsku. Vznikl na základě dohody o přátelství a vzájemné spolupráci mezi Československem a Polskem (dokument byl podepsán ve Varšavě 10. března 1947). V rámci PZKO funguje řada sekcí, např. historická, folkloristická, taneční, pěvecká, mládežnická a Klub žen. V současnosti svaz čítá 12 000 členů sdružených v 84 místních skupinách.

PRAŽSKÉ JARO – pokus o reformu socialistické společnosti z konce 60. let. U počátku koncepce *socialismu s lidskou tváří* stalo rozčarování ze špatných výsledků budování socialistické společnosti. Především ekonomická sféra ukázala meze socialismu, ať už ve združstevněném zemědělství nebo v znárodněném průmyslu. Do čela KSČ byl povolán Alexander Dubček, který si rychle získával sympatie a podporu i u polské menšiny v Československu. Když v noci z 20. na 21. srpna 1968 vstoupila na československé území intervenční vojska států Varšavské smlouvy (včetně 30 tisíc polských vojáků) Pražské jaro fakticky skončilo. Polská menšina kategoricky odsoudila vstup intervenčních vojsk do Československa a nadále vyjadřovala podporu A. Dubčekovi. Vojenská intervence zanechala šrámy na identitě polské menšiny v Československu. Polsko se začalo jevit menšinovým Polákům jako více vzdálenější a nepochopitelnější.

VOLKSLISTE, též volkslista – úřední seznamy občanů bez říšskoněmecké státní příslušnosti, nástroj germanizační politiky v okupovaném českém a polském Slezsku, včetně Těšínska. Předpoklady k zavedení volkslisty si nacisté vytvořili policejní registrací osob starších 12 let zvanou otisk palce (*Fingerabdruck, palcówka*) v prosinci 1939. Seznamy volkslisty byly pořizovány ve 4 skupinách (I. – občanů aktivně již před 1. září 1939 bojujících za německví, II. – těch, kteří si uchovali německou národnost a nestali se členy významných českých nebo polských organizací, III. – osob majících předpoklady k převýchově v německém národním duchu, vybraných osob německého původu žijících ve smíšených manželstvích a osob národnostně nevyhraněných mluvících česky nebo polsky, ale tíhnoucích k německví, IV. – občanů německého původu, politicky však jinak orientovaných). Většina lidí byla zařazena do III. skupiny. Držitelé volkslisty I. a II. skupiny se stali plnopráv-

nými říšskými státními příslušníky, III. skupiny podmíněně, ale i oni měli povinnost sloužit v německé armádě. Udělení volkslisty znamenalo však na druhé straně navrácení vlastnických práv a odvrácení vysídlení. Proto někteří přijali volkslistu z důvodu odvrácení perzekuce vlastní osoby a rodiny.

SOLIDARITA (Solidarność) – první nezávislá odborová organizace uvnitř sovětského bloku. Vznikla v průběhu stávkový v Leninově loděnici v Gdaňsku v srpnu 1980 pod vedením Lecha Wałęsy. Polská vláda uznala oficiálně její existenci 24. října 1980. Do konce roku 1980 se Solidaritě podařilo vybudovat efektivní celostátní organizační strukturu a stala se nejmasovější organizací v Polsku, když dokázala získat 7 milionů členů. V průběhu roku 1981 Solidarita postupně přešla od čistě odborářských aktivit ke snaze o zásadní reformu politického systému v Polsku. Její vzestup zastavilo až vyhlášení výjimečného stavu 13. prosince 1981, kterým faktickou moc v Polsku převzal do svých rukou generál Wojciech Jaruzelski. Vedoucí činitelé Solidarity byli internováni, organizace byla nucena přejít do ilegality. Vinou komunistické propagandy Solidarita nezískala podporu vedení polské menšiny v Československu.

ŠLONZÁKOVCI (pol. ślązakowcy) – pojem odvozený od slova Šlonzák, což je vlastně fonetický přepis polského výrazu pro Slezana (Ślązak). Šlonzáci byli místní obyvatelé, kteří sice vykazovali objektivní polské etnické znaky, avšak zdráhali se přijmout polskou národní identitu. Zastávali názor, že Slezané (Šlonzáci) patří do německého kulturního okruhu, i když mluví polským jazykem (resp. polským nářečím). Kolem těchto postojů se zformovalo tzv. šlonzákovské hnutí. Šlonzákovci byli stoupcem Slezské lidové strany, aktivní v letech 1908–1938. V rakouských dobách byli protivníky jak polského, tak českého národního hnutí v Těšínském Slezsku. V době rozpadu rakouské monarchie se stejně jako místní Němci hlásili k neutralizaci Těšínského knížectví. Během konfliktu v letech 1919–1920 podporovali Československo a jejich cílem bylo zejména zachování celistvosti Těšínského Slezska. Vyzdvihovali svébytnost a odlišnost „domorodých“ Slezanů, především v porovnání s Poláky z Haliče. Prezentovali negativní stereotyp života v polských zemích a v pozdějším nezávislém Polsku. Po rozdělení Těšínského Slezska v roce 1920 působila Slezská lidová strana pouze na území Československa, i když se její vliv dříve soustřeďoval v oblasti Skočova. V letech 1909–1923 vydávali týdeník „Ślązak“, který vycházel v polském jazyce navzdory jeho protipolské orientaci. Zakladatelem a dlouholetým předsedou Slezské lidové strany byl Józef Koźdoń.

TEORIE O POPOLŠTĚNÝCH MORAVCÍCH – Podle některých starších českých extrémně nacionalistických stanovisek se Poláci přistěhovali na Těšínsko až ve druhé polovině XIX. století. Podle těchto teorií místní obyvatelé podlehli polonizaci a stali se z nich „popolště-

ní Moravci“. Teorie se zrodila v důsledku toho, že ve druhé polovině XIX. století došlo díky rozvoji polského národního hnutí na Těšínsku k postupnému nahrazování až dosud převládajícího „moravského“, tj. českého vyučovacího jazyka ve školách spisovnou polštinou. Teorie se tedy opírala o mylné přesvědčení, že jazyk dominující ve školství v předvečer národního probuzení byl totožný z jazykem místního lidu. „Moravský“ jazyk učebnic zde však nikdy nebyl přirozeným jazykem žáků – tím bylo na většině území Těšínska slezsko-polské nářečí. Teorie tvrdila, že vlivem většího rozmachu polského národní hnutí než českého byli údajní místní Moravci popoštěni. Snahy o jejich pozdější odpoštění byly vnímány jako napravování staré nespravedlnosti. V regionální historiografii razil teorii tzv. popoštěných Moravců například Joža Vochala, který v roce 1921 vydal brožuru *Šlonzáci: šlonzácká větev sjednoceného národa československého*, kde píše: „Šlonzáci na Těšínsku jsou větví československého národa. Je to domorodé obyvatelstvo, někdy české čili tak zv. moravské národnosti, které před 50 lety bylo násilně popoštěváno proti své vlastní vůli“. V politice se tuto teorii snažili uplatnit např. Jan Kapras (po první světové válce) či František Uhlíř (po druhé světové válce), avšak nejvíce ji zpopularizoval básník Petr Bezruč (známý verš: *Sto tisíc nás poněmčili, sto tisíc nás popoštělili*). Odborná česká produkce od této teorie upustila již před několika desetiletími, její dozvuky jsou však dodnes patrné v ojedinělých, méně fundovaných výrociích.

Autorský kolektiv

PHDR. IVO BARAN, PH.D.

Národní památkový ústav Ostrava

PROF. PHDR. MEČISLAV BORÁK, CSC.

Slezský ústav, Slezské zemské muzeum Opava

DOC. PHDR. JIŘÍ FRIEDL, PH.D.

Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha

MGR. GRZEGORZ GAŚIOR

doktorand Varšavské univerzity

MGR. ROMAN KASZPER

doktorand Opolské univerzity

MGR. BOHDAN MAŁYSZ

doktorand Jagellonské univerzity v Krakově

DR. KRZYSZTOF NOWAK

Slezská univerzita v Katovicích

MGR. MAREK OLSZEWSKI

doktorand Jagellonské univerzity v Krakově

THDR. JÓZEF SZYMECZEK, DR.

Pedagogická fakulta Ostravské univerzity

